

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI

**MUSİBET İNANÇ İLİŞKİSİ: İSTANBUL FATİH'TE
YAŞAYAN SURİYELİLER ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDÜLHALİM KAZAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ
Tez İknci Danışmanı: Prof. Dr. Asım YAPICI

GAZİANTEP
EYLÜL 2021

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Tezin Başlığı: Musibet İnanç İlişkisi: İstanbul Fatih'te Yaşayan Suriyeliler Örneği
Adı ve Soyadı: Abdülhalim KAZAN
Tez Savunma Tarihi: 15/09/2021

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Recep ASLAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ

Prof. Dr. İsmail ŞIK

Prof. Dr. Mahmut ÇINAR

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Abdülhalim KAZAN
180518111005
15/09/2021

ÖZET

MUSİBET İNANÇ İLİKİSİ: İSTANBUL FATİH'TE YAŞAYAN SURIYELİLER ÖRNEĞİ

KAZAN Abdülhalim
Yüksek Lisans Tezi,
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Kelam Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ
Tez İkinci Danışmanı: Prof. Dr. Asım YAPICI
Eylül, 2021, 81 sayfa

Bu çalışmanın amacı musibet ile inanç ilişkisini kelâmî açıdan incelemektir. Araştırma görüşme tekniği ve nitel araştırma yöntemi ile yapılmıştır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomoloji deseni marifetiyle yapılmıştır. Bu çalışmada kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 15 erkek, 10 kadın olmak üzere 25 kişi oluşturmuştur. Araştırmada katılımcılara ilişkin verileri toplama aracı olarak görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu katılımcıların musibetlerin inanca etkisi konusundaki görüşlerini belirlemeye dönük 5 temel soru (13 alt soru) içermiştir. Araştırmanın verileri, İstanbul Fatih'te yaşayan Suriyeli mültecilerle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Toplanan veriler elektronik ortamda kayıt altına alınarak sözel ve sayısal işlemler yapılabilmesi için ön çözümlmeye tabi tutulmuştur. Araştırma, katılımcıların yaşamış olduğu musibetleri anlamlandırma ve bu musibetlerin inanç dünyalarına etkileri konularında yoğunlaşmıştır. Katılımcılar acı ve ıstırapları ibret ve imtihan vasıtası olarak değerlendirmiş, bu türlü acıların mükellef olan ve olmayan kişilerin başına gelebildiğini, bu tip musibetlerin bazı yönleriyle faydalı olacağını belirtmiş, bu çerçevede kelâm ekollerinin görüşlerine benzer görüşleri ortaya koymuşlardır. Ayrıca katılımcıların dini başa çıkma yöntemlerinden olan negatif yöntemler yerine pozitif yöntemleri tercih ettikleri tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, maruz kaldıkları musibetler karşısında yaşadıkları gerginliklerin üstesinden gelebilmek için katılımcıların dini değerlerden yardım almaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Sonuç olarak yaşanan musibetlerin katılımcıların inanç dünyalarını menfi yönde değil müspet yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Kelâm, Musibet, İnanç.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN CALAMITY AND BELIEF: THE EXAMPLE OF SYRIANS LIVING IN FATİH, ISTANBUL

KAZAN Abdülhalim

Master Thesis

Department of Basic Islamic Science

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Mustafa ÜNVERDİ

Thesis Second Advisor: Prof. Dr. Asım YAPICI

September, 2021, 81 pages

The aim of this study is to examine the relationship between calamity and kalam in terms of theology. The research was conducted with interview technique and qualitative research method. The research was carried out by means of the phenomenology design, which is one of the qualitative research methods. In this study, easily accessible sampling method is used. The study group of the research consisted of 25 people, 15 men and 10 women. In the research, an interview form was used as a means of collecting data about the participants. The interview form included 5 basic questions (13 sub-questions) to determine the views of the participants on the effect of calamities on belief. The data of the research were obtained from interviews with Syrian refugees living in Istanbul Fatih. The collected data were recorded in electronic environment and subjected to preliminary analysis in order to be able to perform verbal and numerical operations. The research focused on making sense of the calamities experienced by the participants and the effects of these calamities on their world of belief. The participants evaluated pain and suffering as a lesson and a test, and stated that such pains can happen to people who are responsible and not, that this type of calamity will be beneficial in some aspects, and within this framework, they expressed similar views to the views of Kalam schools. In addition, it was determined that the participants preferred positive methods instead of negative methods, which are religious coping methods. As a result of the research, it is understood that the participants tried to get help from religious values in order to overcome the tensions they experienced in the face of the calamities they were exposed to. As a result, it is determined that the calamities experienced affect the belief worlds of the participants in a positive way, not in a negative way.

Keywords: Kalam, Calamity, Belief.

ÖN SÖZ

Hiçbir insanın hayatı zorluklardan ve musibetlerden bağımsız değildir. Hayatın içinde insan farklı zorluklarla karşılaşmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim “*Biz, insanı zorluklar içinde yarattık*” (Beled suresi 90/4) ayetiyle bu duruma işaret etmektedir. Dolayısıyla insanın maruz kalacağı musibetlere nasıl tepki vereceği, inancının sarsılıp sarsılmayacağı hususları sürekli bir problem olarak ele alınmıştır. Bu çalışma söz konusu problemin, farklı musibetlere maruz kalan Suriyeli mülteciler üzerindeki karşılığını araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Teorik hususların zikredildiği birinci bölümde, kelim ilmi bağlamında musibetlerin hikmetleri konusu incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde musibetlerin insanlar üzerindeki psikolojik etkileri üzerinde de durulduğu için bu çalışma multi-disipliner bir çalışma niteliği de taşımaktadır. İkinci bölümde ise Suriyeli mültecilerden seçilen bir örneklem üzerinden yapılan alan araştırmasına ve bu araştırmanın bulgularının analizine yer verilmiştir.

Bu tezin konu tespitinden sonuçlanmasına kadar bana rehberlik yapan ve araştırma isteğimi canlı tutan tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ'ye, tezin ikinci danışmanlığını yapma lütfunda bulunan ve gerek mülakat sorularının hazırlanmasında gerekse nitel araştırma yöntemi hususunda engin bilgi ve tecrübesinden istifade etme imkanı bahşeden saygıdeğer hocam Prof. Dr. Asım YAPICI'ya, kelim yöntemi konusunda bizlere yol göstermiş olan değerli hocalarım Prof. Dr. Mahmut ÇINAR ve Dr. Öğr. Üyesi Muhyettin İĞDE'ye sonsuz teşekkürler ederim. Bu zorlu süreçte devamlı yanımda olan sevgili eşim Fatma Hanım'a, oğlum Muhammed Enes'e, büyük kızım Zehra Betül'e, küçük kızım Zeynep Beril'e ve devamlı dualarıyla yanımda olan anneme de sevgilerimi ve şükranlarımı sunar rahmetli babamı da minnet ve rahmetle anarım. Ayrıca bu proje Gaziantep Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri tarafından İLHYTF.YLT.21.01 nolu proje ile desteklenmiştir. Araştırmamıza katkıları nedeniyle BAP birimine teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	Sayfa
ABSTRACT	i
ÖN SÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR	vii

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
C. Araştırmanın Yöntemi.....	3
D. Araştırmada Örneklem ve Katılımcıların Özellikleri.....	4
E. Tanımlar	6

I. BÖLÜM

KELÂM İLMİNDE MUSİBET KAVRAMI VE YANSIMALARI

1.1 Kur'an-ı Kerim'de Musibet Kavramının Keyfiyeti	16
1.2 Musibetlerin Tasnifi	22
1.3 Kelâmda Elem ve Musibetlerin Hikmetleri	23
1.3.1 Kader, Özgürlük ve Ecel Konusu.....	23
1.3.2 Ehl-i Sünnetin Hikmet ve İlâhi İrade Merkezli Görüşü	25
1.3.3 Mu'tezile'de Elemler ve İvaz Görüşü	33
1.3.4 Kötülük Sorunu Bağlamında Musibetlerin Anlam ve Hikmetine İlişkin Çağdaş Yaklaşımlar	36

II. BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI VE BULGULARIN ANALİZİ

2.1 Araştırma Sorularının Kelâmi ve Din Psikolojik Analizi	49
2.2 Yaşananları Anlamlandırmaya İlişkin Bulgular.....	50
2.2.1 Yaşananların Dini Açıdan Anlam ve Hikmeti	50
2.2.2 Musibetlerin Kaderle İlişkilendirilmesi	52

2.2.3	Musibetler Sonunda Allah’a Karşı Hissedilen Duygular.....	53
2.3	Musibetlerden Sonra Dini Ritüellerin Uygulanmasına İlişkin Bulgular.....	54
2.3.1	Musibetlerin İnanca ve Mukaddes Değerlere Etkisi	54
2.3.2	Musibetlerden Sonra İbadet Alışkanlığı	55
2.3.3	Musibetlerin Hayırlı İşlere Etkisi.....	57
2.3.4	Musibetlerin Dini Mekânları Ziyarete Etkisi	57
2.4	İnancın Acıları Teskin Etme Gücüne İlişkin Bulgular.....	57
2.4.1	Musibetlerin Dua Etme Duygusuna Etkisi.....	58
2.4.2	Musibetlere Dayanmada Dini İnancın Etkisi	59
2.5	Musibetlerin İman Duygusuna Etkisine İlişkin Bulgular.....	60
2.5.1	Musibetlerin Allah'ın Kudretine Olan İnanca Etkisi.....	60
2.5.2	Musibetlerden Sonra Din Karşıtı Akımlara Eğilim	61
2.6	Kayıpların Durumuna İlişkin İnanca Yönelik Bulgular.....	61
2.6.1	Mal ve Can Kaybının Ahirette Karşılanacağı İncancı	62
2.6.2	Kaybedilen Yakınlara Dair Dini Duygular	64
2.7	Bulguların Analizi.....	64
	KAYNAKLAR	73
	EKLER.....	79
	EK A.1. MÜLAKAT SORULARI.....	79
	EK A.2. GÖRÜŞÜLENLERİN KİŞİSEL BİLGİLERİ.....	81

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>Katılımcılara ait demografik bulgular</i>	5
Tablo 2. <i>Katılımcıların yaşadıklarının dini açıdan anlam ve hikmeti konusunda oluşturulan kodlar</i>	51
Tablo 3. <i>Katılımcıların yaşadıklarının dini açıdan anlam ve hikmeti konusunda oluşturulan kodların eğitim düzeyine göre dağılımı</i>	52
Tablo 4. <i>Katılımcıların Suriye’de yaşanan iç savaş ve sonucundan meydana gelenlerin ilahi bir kader mi yoksa bunlara insanlar mı neden olduğu konusunda oluşturulan kodlar</i>	53
Tablo 5. <i>Katılımcıların Suriye’de yaşadıklarınızdan sonra cami, ibadet, imam, Kur’an gibi dini kavramlara ilgileri ve inançları olup olmadığı konusunda oluşturulan kodlar</i>	54
Tablo 6. <i>Katılımcıların iç savaştan önceki ve şimdiki durumu kıyaslandığında camiye gitme ve ibadet etme sıklıklarının ne yönde değiştiği konusunda oluşturulan kodlar</i>	56
Tablo 7. <i>İstanbul’da ziyaret edilen dini mekânlar konusunda oluşturulan kodlar</i>	57
Tablo 8. <i>Katılımcıların yaşadıkları acılardan sonra Allah’a dua etme isteğini nasıl buldukları konusunda oluşturulan kodlar</i>	58
Tablo 9. <i>Katılımcıların yaşadıkları acılardan musibetlere dayanmalarında dini inançlarının öncelikli etkisi olup olmadığı konusunda oluşturulan kodlar</i> .	59
Tablo 10. <i>Katılımcıların Allah’ın kendilerini musibetlerden koruyup korumadığı hakkında ne düşündükleri konusunda oluşturulan kodlar</i>	60
Tablo 11. <i>Katılımcıların yaşadıklarının karşılığını ahirette göreceklerine inanıp inanmadığı konusunda oluşturulan kodlar</i>	62

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımı.....	5
Şekil 2. Katılımcıların eğitim durumuna göre dağılımı.....	6
Şekil 3. Araştırmanın tema ve kategorileri	50
Şekil 4. Katılımcıların yaşadıklarının dini açıdan anlam ve hikmeti konusunda oluşturulan kodlar.....	51
Şekil 5. Katılımcıların Suriye’de yaşanan iç savaş ve sonucundan meydana gelenlerin ilahi bir kader mi yoksa bunlara insanlar mı neden olduğu konusunda oluşturulan kodlar	53
Şekil 6. Katılımcıların Suriye’de yaşadıklarınızdan sonra cami, ibadet, imam, Kur’an gibi dini kavramlara ilgileri ve inançları olup olmadığı konusunda oluşturulan kodlar.....	55
Şekil 7. Katılımcıların iç savaştan önceki ve şimdiki durumu kıyaslandığında camiye gitme ve ibadet etme sıklıklarının ne yönde değiştiği konusunda oluşturulan kodlar	56
Şekil 8. Katılımcıların yaşadıklarının karşılığını ahirette göreceklerine inanıp inanmadığı konusunda oluşturulan kodlar	63

KISALTMALAR

ev.	: Çeviren
ed.	: Editör
nşr.	: Neşreden
thk.	: Tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden
ty.	: Tarih yok
ö.	: Ölümü
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve diğeri

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, musibet ve inanç arasındaki ilişkinin kelâm alanı bağlamında analiz edilmesidir. Kelâm ekollerine göre hayrın ve şerrin tespitinde iki farklı görüş söz konusudur. Eş'arîlere ait olan görüşe göre varlığın yaratıcısı, sahibi ve yöneticisi olan Allah mutlak iradesiyle varlık hakkında hüküm verir¹. Her ne kadar acı ve tatlı gibi bedihi şeyler aklın ve duyuların idrak alanındaysa da şer'i konular ancak Allah'ın bildirmesi ile bilinir². O neye hayır derse hayır; neye şer derse o şerdir. O'nun iradesinden bağımsız hayır ve şer yargısından söz edilemez³. Eş'arî şöyle der⁴: *"Yalan sadece Allah kötü kıldığı için öyledir. Allah yalanı iyi kılıysaydı şüphesiz iyi olurdu. Eğer yalan konuşmayı emretseydi, O'na hiçbir itiraz olmazdı."* Hayır ya da şer ancak Allah'ın nitelemesiyle gerçeklik kazanmaktadır. Dolayısıyla O'nun iradesinden başka varlığa hayır veya şer hükmünü koyacak yoktur⁵.

Fiiller özünde kötülükle nitelenememektedir. Aklın işlevi ise ahlaki değerlerle ilgili vahyin hükümlerini kavramaktan ibarettir. Akıl tek başına bir şeyin hayır ya da şer oluşunu belirleyemez. Hayır, onu yapan kimsenin övüldüğü şey ya da davranıştır. Şer ise, şeriatın kınadığıdır. Bazen özellikleri itibariyle şer olan şey, şer'ibakımdan hayır olabilir⁶. Allah'ın İsrailoğullarına özel olarak bazı şeyleri yasaklamış olması⁷ ve Hz. İsa'nın kavmine *"Tevrat'tan bana ulaşanını tasdik etmek*

¹Mustafa Ünverdi, *Ahlaki Davranış ve Ebedi Kurtuluş* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015), 141.

²Nesibe Esen Ateş, *Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dini Başa Çıkma-Adana Örneği*(Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 202; Sa'duddin Mesûd b. Ömer b. Abdullâh Taftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd* (İstanbul: Meârif-i Nezârat Celilesi, t.s.), II/ 367.

³Ebü Bekir Muhammed el-Hasan İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâtî's-Şeyh Ebi'l-Hasen El-Eş'arî*, thk. Ahmed Abdurrahmân es-Sâiyih (Kahire: Mektebetü's-sakâfeti'd-dîniyye, 2005), 127.

⁴Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail Eşarî, *Kitâbu'l-luma' fi'r-red alâ ehli'z-zeyğî ve'l-bida'*, thk. Abdulazîz İzzuddîn es-Seyravân (Beyrut: Dâru Lubnân li't-Tibâa ve'nNeşr, 1408/1987), 44.

⁵Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail Eşarî, *El-ibâne an usûli'd-diyâne*, nşr. Hammâd el-Ensârî. y.y., (Daru'd-dâveti's-Selefiyye, 1413/1992), 19.

⁶Abdumelik Ebi'l-Meâlî Cüveyni, *İnanç Esasları Kılavuzu Kitabü'l-İrşad*, çev. A. Bülent Baloğlu vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 216.

⁷*Kur'an Yolu Meali* (Erişim 28 Temmuz 2021), el-En'am 6/146.

ve size yasak edilmiş bazı şeyleri helal kılmak için geldim... " demesi⁸, bazı şeylerin Allah tarafından kimi toplumlara haram, kimilerine helal kılındığına delildir. Böylece asıl olan aklın değil, Allah'ın hükmüdür⁹.

Öte yandan Mâtürîdîler, Mu'tezile, Hariciler ve Şia hayır ve şerrin varlığın özünden kaynaklandığını kabul etmişlerdir¹⁰. Varlık asıl itibariyle hayır-şer, güzel-çirkin, lezzetli-tatsız, acı-tatlı gibi özellikleri taşır. Ve bu hususiyetler aklın idrakine ve duyuların müşahedesine açıktır¹¹. Allah hac yapan kimseye ihramdayken tırnak kesme, traş olma, koku sürme gibi helallerin yasaklanması gibi istisnai durumlar haricinde helal ve haramı değiştirmemiştir. Gerçekten hayır ve sağlığa uygun hiçbir şey müminlere yasak değildir¹².

Bu noktada aklın hayır veya şerri bilme, takdir etme gücünü teslim etmekle birlikte Eş'arîlerin ulûhiyet merkezli anlayışını da yadsımamak gerekmektedir. Zira Kur'an'a göre hayır kavramı ele alındığında bunun köklü biçimde Allah ile ilişkili olduğu görülmektedir. Kur'an'a iman etmiş kimsenin hayır ve şer dâhil hayata dair tüm kavramları Allah merkezli anlamlandırması gerekmektedir. Bu öyle bir anlamlandırmadır ki, yaptığı hayrın Allah'ın muradına muvafık olduğunu bilerek bundan mutlu olmak ya da işlediği şerden ötürü Allah'ın azabından korkmak ve bunu şeytanın aldatmasıyla yaptığına inanarak bundan üzüntü duymak bile bir iman işidir¹³.

Kelâmcılar dünyadaki acı, ıstırap ve elemeleri ilahi fiiller kapsamında değerlendirmekle beraber, söz konusu acı ve ıstırapların Allah açısından şer anlamına gelmeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir¹⁴. Buna göre farklı kelâm ekolleri, musibetler konusunu "yaratılanları elemleendirme" başlığı altında, Allah'ın fiilleri konusu kapsamında incelemişlerdir.

⁸Âl-i İmrân3/150.

⁹Taftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, IV/283.

¹⁰Ebu'l-Muîn Neseî, *Tebîrâtü'l-edille fî usûli'd-dîn*, nşr. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), II/13.

¹¹Ünverdi, *Ahlaki Davranış ve Ebedi Kurtuluş*, 142.

¹²Ünverdi, *Ahlaki Davranış ve Ebedi Kurtuluş*, 143.

¹³Ünverdi, *Ahlaki Davranış ve Ebedi Kurtuluş*, 144.

¹⁴Hulusi Arslan, "Doğal Felaketler ve İstıraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri", *Marife Dergisi* 2/2 (2002), 27.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı musibetlerin inanca etkisini incelemektir. Araştırmada söz konusu etki bir alan çalışmasıyla ele alınmıştır. Bu çerçevede ülkelerinde yaşanan iç savaştan dolayı Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyelilerle mülakatlar yapılarak, onların inanç ve din psikolojik durumları tahlil edilmiştir. Literatürde musibet ve günah ilişkisi gibi konularda çalışmalar yapılmasına rağmen henüz yaşadıkları acılar oldukça taze olan Suriyelilerin maruz kaldıkları musibetlere karşı inanç durumlarına yönelik bir çalışmanın yapılmamış olması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma musibetlerin inanca etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiş, görüşme verilerine dayalı nitel yöntem kullanılarak yürütülmüş bir araştırmadır. Nitel araştırma; olgu ve olayların kendi doğal mecraları içerisinde gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına dönük nitel bir sürecin takip edildiği, yapılandırılmamış gözlem, yapılandırılmamış görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı araştırmayı temsil etmektedir¹⁵. Nitel araştırma bir olguyu kişilerin bakış zaviyesinden görebilmek ve bu bakış zaviyelerini edinmelerine sebep olan süreç ve ortamı ortaya çıkarmak bakımından etkin bir araştırma yöntemidir¹⁶.

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomoloji deseni marifetiyle yapılmıştır. Fenomoloji, tecrübenin kendisi üzerinde durmaktadır¹⁷. Çalışma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle veriler toplanmıştır. Ekiz, yarı yapılandırılmış görüşme esnasında görüşme yapılan katılımcılara kısmi bir esneklik sağlandığını, soruların gerektiğinde yeniden düzenlendiğini belirtmektedir¹⁸.

Araştırmada katılımcılara ilişkin verileri toplama aracı olarak görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu katılımcıların musibetlerin inanca etkisi

¹⁵Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008).

¹⁶Michael Quinn Patton, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, çev. M. Bütün, S. B. Demir (Ankara: Pegem Akademi, 2014).

¹⁷Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. 3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2013).

¹⁸Durmuş Ekiz, *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş*(Ankara: Anı Yayıncılık, 2003).

konusundaki görüşlerini belirlemeye dönük 5 temel soru (13 alt soru) içermiştir. Bunlar tezin sonunda takdim edilmiştir.

Araştırmanın verileri, çalışma grubundaki Suriye’den iltica eden kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Toplanan veriler elektronik ortamda kayıt altına alınarak sözel ve sayısal işlemler yapılabilmesi için ön çözümlmeye tabi tutulmuştur. Ön çözümlleme sonucunda araştırma verileri Nvivo 12 istatistiksel çözümlleme programlarında çözümlenmiştir.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarından elde edilen veriler üzerinde istatistiksel çözümlleme işlemleri yapmadan önce veri seti düzenlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sözel veriler Nvivo 12 programında temalara ve kategorilere göre kodlanmıştır. Kodlanan veriler üzerinde çözümlleme işlemleri yapılarak katılımcıların musibetlerin inanca etkisi konusundaki görüşlerine ilişkin bulgular ortaya çıkarılmıştır. Ulaşılan bulgular tablolar halinde değerlendirilmiş ve arkasından görsel düzenleyicilerle bulgular kolaylıkla anlaşılır hale getirilmiştir.

D. Araştırmada Örneklem ve Katılımcıların Özellikleri

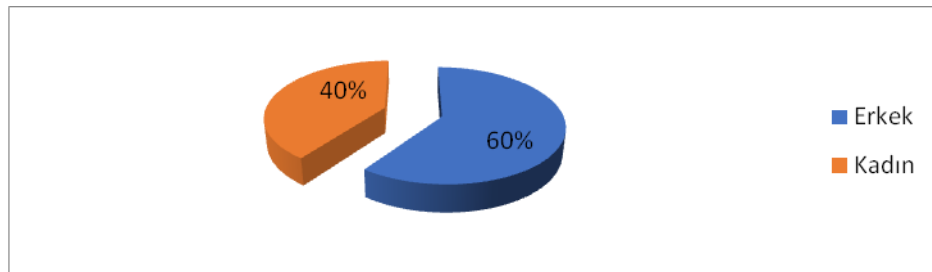
Bu çalışmada kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi araştırmacıya hız ve pratiklik kazandırmaktadır. Çünkü bu yöntemde araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçmektedir¹⁹.

Araştırmanın çalışma grubunu 15 erkek, 10 kadın olmak üzere 25 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde araştırmanın bağımsız değişkenlerine göre farklılık oluşturacak gruplar dikkate alınmıştır. Katılımcıların yaşlarının ortalaması $43,12 \pm 10,99$ ’dur. Katılımcıların % 32’si üniversite mezunu, % 28’i ilkokul mezunu, % 28’i lise mezunu, % 12’si ortaokul mezunudur. Katılımcılar arasında öğretmen, terzi, ayakkabıcı, esnaf gibi farklı meslek grupları bulunmaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

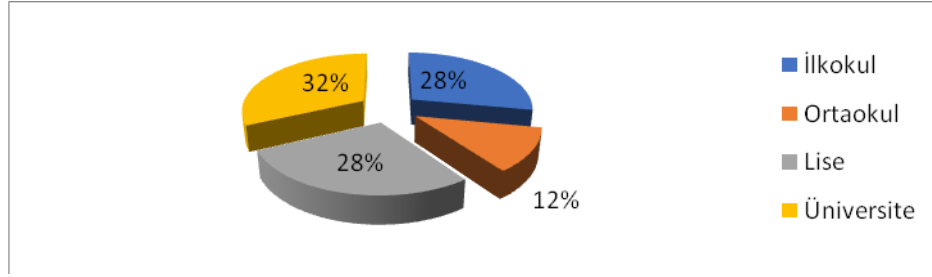
¹⁹Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 25.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik bulgular

Kod	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek	Yaş
K1	Erkek	Lise	Terzi	27
K2	Erkek	Üniversite	Tekstil	30
K3	Erkek	Lise	Terzi	35
K4	Erkek	Lise	Ayakkabıcı	38
K5	Erkek	İlkokul	Market çalışanı	40
K6	Erkek	Üniversite	Hukuk öğrencisi	28
K7	Erkek	İlahiyat	Öğretmen	45
K8	Erkek	İlkokul	Çalışmıyor	55
K9	Erkek	Ortaokul	Esnaf	60
K10	Erkek	Üniversite	Terzi	43
K11	Erkek	Üniversite	Öğretmen	46
K12	Erkek	Lise	İnşaat işçisi	42
K13	Erkek	İlkokul	Cami Bekçisi	52
K14	Erkek	İlkokul	Çalışmıyor	57
K15	Erkek	Ortaokul	Çalışmıyor	65
K16	Kadın	Üniversite	Öğretmen	35
K17	Kadın	Üniversite	Öğretmen	40
K18	Kadın	Üniversite	Hemşire	38
K19	Kadın	Lise	Tekstil çalışanı	33
K20	Kadın	Lise	Tezgâhtar	30
K21	Kadın	Lise	Tezgâhtar	28
K22	Kadın	Ortaokul	Terzi	45
K23	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	53
K24	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	55
K25	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	58

Şekil 1. Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımı

Şekil 2. Katılımcıların eğitim durumuna göre dağılımı

E. Tanımlar

Musibet, kelâm ilminde hayır ve şerrin Allah’a nisbeti ve elemelerin hikmetleri gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Çalışmamız kapsamında yer alan ve katılımcılara yönelttiğimiz sorularda zikredilen kavramların tanımı aşağıdaki şekildedir.

1. Hayır ve Şer

Kur’an’da ahlaki kavramlardan birisi “hayır” kelimesidir. Hayır şerrin zıttıdır. Yararlı, faziletli, dengeli olan ve aklın her daim kendisini tercih ettiği şey hayırdır²⁰. Bu kelime Kur’an’da iki temel anlam içeriğine sahiptir. Birisi dünyevi hayır, diğeri ise uhrevi hayırdır. Hayır, Kur’an’da pek çok yerde mal/servet kelimesinin yerine kullanılmıştır ki, bu pasajlarda mal sevgisi dünyevi hayır manasındadır. Vahyin mal sevgisini hayır olarak zikretmesinin nedeni, insan tabiatının dünya ve dünyaya ait şeylere olan düşkünlüğü ve her insanın buna sahip olma arzusudur²¹. Dolayısıyla mal-mülkün hayır olarak adlandırılması insan psikolojisiyle tekellümüdür. Hayrın ikinci anlam alanı, dinen değerli ya da yararlı olan şeyleri kapsamaktadır. Bu da kelimenin ahlak terimi oluşunu sağlamaktadır. Allah’ın lütuf ve ihsan vahiy, iman, imanının olumlu etkisi, salih amel gibi unsurlar farklı ayetlerde hayır kelimesiyle karşılanmıştır²². Kur’an’da hayır sadece mümin karakteri olarak zikredilmektedir. Yani yapılan güzel bir işin hayır niteliği kazanması

²⁰Râğıb Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî (Dimeşk-Beyrut: 1992), 167.

²¹Ünverdi, *Ahlaki Davranış ve Ebedi Kurtuluş*, 153.

²²Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 329-331.

ancak imanla yapılmasına bağlıdır. Tıpkı birr ve salih kelimeleri gibi, Kur'an'da geçen tüm hayır işleri imanla ilişkilidir. Kur'an'da iyiliği ifade eden kavramlar arasında hasen, ahsen, hasene gibi aynı kökten gelen kelimeler vardır²³. Şer anlamına gelen seyyienin zıttı olan bu kelimeler güzel, karlı, bereketli, ideal, mutluluk ve refah gibi olumlu anlam içeriğine sahiptir.

Seyyie ise bunun tam tersi kötü ve üzüntü verici manasındadır²⁴. Dünya ahirette üzüntüye sebep olan her davranış kötüdür²⁵. Ancak bu kavramlar ayetlerin bağlamlarına göre farklı manalar da taşıyabilmektedir. Keza seyyie kelimesi Mu'tezileden Cübbai'ye (ö. 916) göre eğer Allah'a nispet edilirse musibet, bela ve imtihan manalarına gelir. Kula nispet edilirse günah, itaatsizlik anlamına gelir. Kötülüğün Allah'a nispeti yaratma, kula nispeti ise kesb (fiili yapma) açısındandır²⁶.

Şer kavramına gelindiğinde ise, iyiliğe dair tüm kavramlar şerrin zıttını ifade etmektedir. Varlığın asli özelliği olan yetkinlik, mükemmellik ve güzellik hayrı ifade ediyorsa, şer de bunun tersi olacaktır. Arapçada su' ve şerr kavramlarına tekabül eden kötülük, kötü kişinin fiili olarak da anılmaktadır²⁷. Böylece kötülük, akıl ve din tarafından beğenilmeyen, kınanmayı hak eden ve hür irade açısından merdud olan şeydir²⁸. Şer insanın fitratına aykırı hareket etmesi ve nefsinin arzularına boyun eğmesidir. Ayrıca kişinin dünya ve ahirette cezalandırılmasına neden olan her şey şer sınıfında yer almaktadır²⁹.

Şer kavramı genelde doğal, ahlaki ve metafiziksel olmak üzere üç kısma ayrılır. Hastalıklar, ıstıraplar vb. doğal; yalan, düşmanlık vb. ahlaki; eşyanın kusurdan bütünüyle arındırılmamış olması ise metafiziksel şerler listesinde yer alır. Ancak doğal ve metafiziksel kötülük listesinde yer alan şerler; görünürde kötü olarak algılsalar da hikmetleri açısından bakıldıklarında bizzat hayır olan fiiller olarak da nitelendirilebilmektedir³⁰.

²³el-Bakara 2/201; en-Nisa 4/78; el-İsra 17/53.

²⁴Cürcani Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabu't-Tarifât*, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1985.

²⁵Ünverdi, *Ahlaki Davranış ve Ebedi Kurtuluş*, 154.

²⁶Kemâlüddîn Ahmed b. Hasan Beyâzî, *İşârâtü'l-merâm min ibârâti'l imâm*, nşr. Yûsuf Abdürrezzâk (Mısır: 1367/1949), 310.

²⁷Metin Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, İnanç Kitapları Serisi 8 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 42.

²⁸Ebu's-Senâ Muhammed b. Zeyd el-Lâmişî, *Kitâb fî Usûli'l-Fıkıh*, thk. Abdulmecid Turki, (Beyrut: 1995), 66; Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi* (Ankara: Kaknüs Yayınları, 2014), 13-15.

²⁹Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, thk. M. Şerif Sükker (Beyrut: Dâru ihyâi'l-ulûm, 1990), I/223.

³⁰Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 42.

2. Musibet

Musibet kavramı sözlükte (مصيبة), Arapça “s-v-b” (صوب) kökünden türetilmiştir. “Murad etmek, doğruyu istemek, doğru olmak, bir şeyi almak, sahip olmak, bulmak, isabet etmek, acılara düşürmek, perişan etmek, canı ve malı yok etmek” manalarına gelen if’al kökünden (اصابة -يصيب -اصاب) türetilmiş ism-i fâildir³¹. الخطأ sözcüğünün zıddı olan الصواب sözcüğü ise “uygun, tam yerinde yapılmış iş” anlamına gelmektedir³². Söz konusu sözcük ve türevleri Kur’an-ı Kerim’de yetmiş yedi farklı yerde zikredilmektedir. Kelimenin müştaklarından en fazla yetmiş beş kere esâbe (اصاب) fiil formu kullanılmıştır. Musibet sözcüğü de on farklı yerde kullanılmıştır³³.

Savâb (الصواب) kelimesi yalnızca güzel için kullanılmasına karşın “esâbe” (اصاب) fiili, bir kimseye iyiliğin veya kötülüğün gelip çatması manasında kullanılmaktadır³⁴. “Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir.”³⁵ ayetinde “esâbe” (اصاب) fiilinin yansız anlam yapısını müşahade etmek mümkündür³⁶.

3. Belâ

Belâ kelimesi “b-l-y” (بلى) fiilinin mastarı halindedir. Bu kelime “sınamak, denemek, imtihan etmek” manalarına gelmektedir. Fiil durumunda “b-l-y” (بلى) ve “ibtelâ” (ابتلى) biçiminde, isim durumunda ise “belâ” (بلى) ve “ibtilâ” (ابتلى) olarak istimal edilmektedir³⁷. “Belâ” (بلى) sözlükte “sınav/imtihan, gam, dert, keder, tasa, musibet, afet, ceza ve çok zor iş” gibi manaları havidir³⁸.

³¹Râğib Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Marife, 2001), 287-288.

³²Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, nşr. Ali Şîrî (Beyrut: 1992), 2519.

³³Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu’cemu’l-Mufehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kâhire: Dâru’l-kütübü’l-Misriyye, 1987), 415-416.

³⁴Ebû Hilâl el-Askerî, *Arap Dili’nde ve Kur’ân’da Farklar Sözlüğü*, trc. Veysel Akdoğan (İstanbul: İşaret Yayınları, 2009), 54-55.

³⁵en-Nisa 4/79

³⁶Feyzullah Acerce, *Kur’an’a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 8.

³⁷el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, 61.

³⁸İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IV/2553-2556.

“İbtîlâ” (ابتلى) ve “belâ” (بلى) sözcüklerinde “imtihan” manası vardır. Bu itibarla söz konusu sözcüklerle herhangi bir şeyin iyiliğini-kötülüğünü, kemal ve eksikliğini ortaya çıkarmak murat edilmektedir. “Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz.” ayetinde³⁹ buyurulduğu gibi imtihan iyi ve kötü olanı zikretme bağlamında eşit durumdadır⁴⁰. Bununla birlikte imtihan olunan hususun sonunda kazanma ve kaybetme olasılığı söz konusu olduğundan kazanınca sevinilse bile sürecin bazı maddi ve manevi sıkıntıları havi olmasından dolayı bu manasıyla ibtilâ kelimesi daha çok zor ve sıkıntılı durumlar için istimal edilmektedir⁴¹.

Belâ kelimesi genelde menfi şeyler için kullanılmakta, ancak bu kavram müspet-menfi sonuçlara yönelik bir imtihan aracı olması ve neticesinde hayır ile şerrin, iyi ile kötünün, mümin ile münafığın birbirinden tefrik edilmesini sağladığı için, “Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım ve size ait haberleri de (söz ve iddiaları) deneyerek açıklığa kavuşturalım.” ayetinde⁴² ifade edildiği gibi, bazı kişiler şükretsınler diye sevinçlerle ve nimetlerle, bazı kimseler de sabretsınler ve karşılığını alsınlar diye zorluklarla imtihana maruz bırakılmaktadır. İnsanların bu şekilde imtihan edilmeleri “belâ” kapsamına girmektedir⁴³.

Kur’an’ı Kerim’de Firavun’un İsrailoğulları’na yaptığı eziyetler; “işkence”, anlamında “büyük bela”⁴⁴ ve “açık bela”⁴⁵ olarak tarif edilmektedir. Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i kurban etmeye yönelik teşebbüsü ise imtihan manasında “açık bela”⁴⁶ olarak nitelendirilmektedir. Kişinin Allah’ın emir ve rızasına uygun hareket ederek imtihanı kazanması “güzel bela”⁴⁷, dinin emir, yasak ve tavsiyelerinden müteşekkil yükümlülükler ise “bela-ibtîlâ”⁴⁸ manasında değerlendirilmiştir.

4. Zarar

³⁹ el-Enbiyâ 21/35.

⁴⁰ Ebu’l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerriyya İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyisü’l-luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru’l-Fîkr, 1979), I/293.

⁴¹ Necati Kara, “Kur’an ve Sünnet’te Belâ ve Musîbet”, *Ekev, Akademi Dergisi* 1/3 (1998), 34-35.

⁴² Muhammed 47/31.

⁴³ el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, 61.

⁴⁴ el-Bakara, 2/49; el-Araf, 7/141; İbrahim, 14/6.

⁴⁵ ed-Duhan, 44/33.

⁴⁶ es-Saffat, 37/106.

⁴⁷ el-Enfal, 8/107.

⁴⁸ el-Bakara, 2/155; Muhammed, 47/31.

“Durr” (الضر) ve “Darr” (الضر) kelimesi, Kur’an’da musibet, sıkıntı ve belâ manalarına gelmektedir. “ed-Durr” “*hoş olmayan durum, kötü hâl, zayıflık*” manasında olup, meydana gelen sıkıntılar nedeniyle nefsin ıstırap duyduğu şeyler için kullanılmaktadır. “ed-Darr” ise “nef” (نفع) sözcüğünün karşıt manasında hastalığın tedavisi maksadıyla tadı acı olan bir ilacı almak misalindeki zarar iyi anlamında, zulme mazur olmak şeklindeki ed-darr ise çirkin anlamında olmak üzere iki farklı kullanımı söz konusudur⁴⁹.

“ed-Durr” sözcüğünde genel itibariyle yukarıdan/üstten kaynaklanan bir sıkıntı kastedilmektedir. “ed-Darr” sözcüğünde ise birbirine denk durumdaki kişilerden kaynaklanan zarar veya sıkıntı manası bulunmaktadır. “ed-Darrâ” sözcüğü “zâhir/açık/aleni olan zarar/ziyan” manasında kullanılmaktadır⁵⁰. Söz konusu sözcük “bir kimsenin başına gelen musibetler” şeklinde de tanımlanmaktadır⁵¹.

Kur’an’ı Kerim’de “durr” yakın manalıları ve türevleri ile birlikte yetmiş dört farklı yerde zikredilmektedir⁵². “*İnsanın başına zararlı bir şey geldiğinde*”⁵³ ayetinde belirtildiği biçimiyle “musibet, sıkıntı, belâ, darlık” sözcükleri ilgili kökten gelmektedir.

5. Azab

Azab kelimesi “azebe” fiilinden türemiş olup, kelimenin sözlük manası “ışkence, sıkıntı verme ve cezalandırma” şeklinde tarif edilmektedir⁵⁴. Öte yandan “azab” kelimesinin manası içinde süreklilik bulunmaktadır⁵⁵. Genel olarak dünya yaşamında irtikâp ettikleri günahlar ve isyanlar nedeniyle insanların ahirette bunların mukabili olarak cezalandırılması “azab” kelimesiyle ifade edilmektedir. Bununla birlikte kelimenin mana muhtevisi içerisinde bu dünyada karşılaşılan büyük afetler, felaketler, semavi azap, bela, sıkıntı ve musibetlerde yer almaktadır.

⁴⁹el-Askerî, *Arap Dili'nde ve Kur'an'da Farklar Sözlüğü*, 287-288.

⁵⁰el-Askerî, *Arap Dili'nde ve Kur'an'da Farklar Sözlüğü*, 288.

⁵¹İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXIX/2572-2576.

⁵²Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 419-420.

⁵³Yûnus 10/12. Ayrıca bkz: Yûnus 10/107, en-Nahl 16/53; el-İsrâ 17/67; el-Enbiyâ 21/83-84; el-Mû'minûn 23/75; er-Rûm 30/33-34.

⁵⁴Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhit* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 105.

⁵⁵el-Askerî, *Arap Dili'nde ve Kur'an'da Farklar Sözlüğü*, 353.

Kur'an'ı Kerim'de azabın ahiret hayatında ve bu dünya hayatında olduğunu belirten ayetler bulunduğu gibi⁵⁶, dünyada azap edileceğini zikreden ayetler de söz konusudur⁵⁷. Dünyadaki azaplar; tufan, çekirge, haşerat, kurbağa, kan, yerin dibine geçirme, korkunç ses, yıldırım, kasırga, gökten taş yağdırma, denizde boğma, fitratın değiştirilmesi, maymuna çevrilme biçiminde zikredilerek bela ve musibetin en üst seviyesi belirtilmektedir⁵⁸.

6. Hızy

İnsanın maruz kaldığı musibet çeşitlerinden biri olan “hızy” sözlükte “rezil olmak, itibarını kaybetmek, hor ve zelil olmak, belaya uğramak” anlamlarına gelmektedir⁵⁹. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime musibet ve azap biçiminde kullanılmaktadır⁶⁰. Kur'an'ı Kerim'de dünya ve ahiret hayatında olmak üzere iki tür hızyden söz edilmektedir⁶¹. Buna göre Allah'ın kâfirleri, münafıkları, zalimleri, fesatçıları, Allah yolundan saptırmak isteyenleri, Allah'a verdikleri sözü tutmayanları rezil edeceği belirtilmektedir⁶².

Örneğin İsrailoğulları'nın birbirlerini öldürmeleri, birbirlerini yurtlarından çıkarmaları, kötülük ve düşmanlıkta birbirleriyle yarışmaları ve kendilerine indirilen kitabın bir kısmını inkâr etmeleri sebebiyle rüsvây edildikleri buyurulmaktadır⁶³. Kur'an'da Allah hakkında bilgileri olmamalarına rağmen tartışanların⁶⁴, Allah'ın mescitlerinde O'nun isminin zikredilmesine mani olan kişilerin⁶⁵ ve Resulullah'a karşı savaşıp fesat çıkaranların dünyada el ve ayaklarının çapraz olarak kesilerek, sürgün edilerek veya asılarak rüsvay edilecekleri ifade edilmektedir⁶⁶.

⁵⁶ et-Tevbe, 9/74; en-Nur, 23/19.

⁵⁷ et-Tevbe, 9/55, 85; Yunus, 10/89; er-Rad, 13/34.

⁵⁸ el-Bakara 2/50, 55; en-Nisa 4/153; el-Mâide 5/60; el-A'raf 7/64, 133; Hûd 11/8, 67; el-Hicr 15/73, 74, 83; el-İsra 17/68; el-Enbiya 21/77; el-Mü'minûn 23/41; el-Furkan 25/37; eş-Şuara 26/120; el-Ankebût, 29/40; Sebe 34/9; Fussilet, 41/13,17; ez-Zâriyât, 51/44; el-Kamer, 54/31, 34; el-Mülk, 68/17.

⁵⁹İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV/1154-1155.

⁶⁰ el-Bakara, 2/85, 114; el-Maide, 5/33, 41; Yunus, 10/98; el-Hac, 22/9; Fussilet, 41/16.

⁶¹ el-Bakara, 2/85, 114; el-Maide, 5/33, 41; el-Hac, 22/9; ez-Zümer, 39/26; Fussilet, 41/16.

⁶² Hûd, 11/39, 66, 93; Fussilet, 41/16.

⁶³ el-Bakara, 2/85.

⁶⁴ el-Hac, 22/9.

⁶⁵ el-Bakara, 2/114.

⁶⁶ el-Mâide, 5/33.

7. Be's

Sözlükte, ciddi anlamda fukaralık ve muhtaçlık içinde bulunmak, azap içinde olmak, savaşın şiddetine maruz kalmak ve korku halinde olmak anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin değişik müştaklarında “afet ve musibet” gibi anlamlar da söz konusudur⁶⁷.

Kur'an-ı Kerîm'de “be's” kavramının zikredildiği ayetlerde azap gelene dek inkârlarında ısrar eden inkârcıların son noktada iman etmelerinin kendilerine herhangi bir yarar sağlamayacağı ve bu dünyada da inkârları nedeniyle bazı azapları tadacakları, hüsrân ve hezimet yaşayacakları ifade edilmektedir. Bu bağlamda önemli misallerden birisi de zulmü ile bilinen Firavun'un son anda Allah'a imanı ikrar etmesine rağmen denizde boğulmaktan kurtulamamış olmasıdır⁶⁸. Kur'an'da “be's” kelimesinin azap, harp, baskı, zorlama gibi menfi anlamlarda kullanıldığı müşahede edilmektedir.

8. Fitne

Arapça “f-t-n” fiilinden türemiş olan “fitne” sözcüğü, sözlükte“ altın ve gümüş gibi madenlerin özünü diğer maddelerden ayırmak amacıyla ateşe tutma” anlamına gelmektedir. Ayrıca söz konusu sözcüğün kapsamında “imtihan, ateşte yakma, suç günah, küfür, sapıklık, azdırma, azap, gam, keder, musibet ve bela” gibi hususlar da yer almaktadır. Dahası “eziyet etmek, zora-meşakkate sokmak, denemek, azdırmak” anlamlarında da istimal edilmektedir⁶⁹.

Fitne kavramı Kur'an'da farklı otuz dört ayette zikredilmektedir. Yirmi altı ayette fitne sözcüğü benzer anlamlılarıyla ile beraber kullanılmaktadır⁷⁰. Genel itibariyle fitne kavramının; ateşte yakmak⁷¹, azap⁷², isyan ve muhalefet⁷³, sınamak, denemek, imtihan⁷⁴, şaşırtma, sapıtma⁷⁵, kötülük, azap, işkence⁷⁶, musibet⁷⁷ ve bela⁷⁸,

⁶⁷el-Askerî, *Arap Dili'nde ve Kur'ân'da Farklar Sözlüğü*, 288.

⁶⁸ el-En'am, 6/148; el-Araf 7/4; el-Mü'min, 40/84-85; Yûnus, 10/90-92.

⁶⁹el-Askerî, *Arap Dili'nde ve Kur'ân'da Farklar Sözlüğü*, 317.

⁷⁰Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 511-512.

⁷¹ ez-Zariyat, 51/13.

⁷² ez-Zariyat, 51/14.

⁷³ et-Tevbe, 9/49.

⁷⁴ el-Bakara, 2/102; el-Enfal, 8/28; Yunus, 10/85; el-İsra, 17/60; el-Enbiya, 21/35; el-Hac, 22/53; el-Furkan, 25/20; es-Saffat, 37/63; ez-Zümer, 39/49; el-Kamer, 54/27; el-Mümtehine, 60/5; et-Teğabun, 64/15; el-Müddesir, 74/31.

⁷⁵ el-Maide, 5/41, 49.

zorlama⁷⁹ düşman saldırısı⁸⁰, günah⁸¹; şeytanın tuzağı⁸²; nifak⁸³; delilik⁸⁴ gibi manalarda kullanıldığı müşahede edilmektedir. Bu itibarla söz konusu kelimenin merkezinde imtihan, bela ve fesat kavramları yer almaktadır.

Fitne kavramına müspet ve menfi manalarını da içeren kapsamıyla insanın sabır imtihanı aşır ilahi ödüle ulaşmasına fırsat vermesi bakımından da sonucu itibariyle önemli bir imtihan olmasına dikkat çekilmektedir⁸⁵. Nitekim “*Mal ve çocuklarınızın sizin için birer fitne olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin.*” ayetinden⁸⁶ de anlaşılacağı üzere fitne tamamen menfi bir kavram değildir⁸⁷.

Fitne kavramının Allah’a nispet edilmesi halinde Allah’ın kullarını nimet ve külfetlerle sınaması, insana nispet edilmesi halinde ise menfi anlamda baskı, zulüm, sapma/saptırma, kargaşa, bozgunculuk yapma gibi fiilleri yansıtmaktadır. Ayrıca fitne kelimesinin şeytan ile ilişkilendirilmesi halinde de insana vesvese veren, yoldan çıkaran aldatmaca ve tuzak gibi manalar anlaşılmaktadır⁸⁸.

9. Helâk

Helak kavramı sözlükte “mahvolmak, yok olmak, yıkıma uğramak” anlamına gelmektedir⁸⁹. Helak kavramı üç farklı biçimde söz konusu olmaktadır. Birinci olarak “*Güç ve saltanatım elimden çıkıp gitti.*” ayetinde⁹⁰ belirtildiği gibi var olanın yok olması anlamındadır. İkinci olarak “*Hâkimiyeti ele aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır...*” ayetinde⁹¹ zikredildiği gibi, bir şeyin orjinal durumunu bozarak onu yok etmek anlamındadır.

⁷⁶ Yunus, 10/83; el-Ankebut, 29/10.

⁷⁷ el-Hac, 22/11

⁷⁸ en-Nur, 24/63.

⁷⁹ el-Bakara, 2/191, 193, 217; en-Nisâ, 4/91.

⁸⁰ en-Nisâ, 4/101.

⁸¹ et-Tevbe, 9/49.

⁸² el-A’raf, 7/27.

⁸³ el-Hadîd, 57/14.

⁸⁴ el-Kalem, 68/6.

⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XXXVII/3344-3347.

⁸⁶ el-Enfâl, 8/28.

⁸⁷ Mustafa Çağrı, “Fitne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), XIII/156.

⁸⁸ Çağrı, “Fitne”, XIII/156.

⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XXXXI/4686-4688.

⁹⁰ el-Hâkka, 69/29.

⁹¹ el-Bakara, 2/205.

Üçüncü olarak ‘ölmek’ manasında kullanılmaktadır. “Eğer (ölen) kız kardeşin çocuğu yoksa erkek kardeş de ona vâris olur.” ayetinde⁹² zikredildiği gibi helak kelimesi, ölmek/ölüm manasına gelmektedir.

Aynı biçimde “Daha önce Yûsuf da size açık kanıtlar getirmişti; ama onun size getirdikleri hakkında da hep kuşku içinde oldunuz. Nihayet o vefat edince ‘Artık Allah ondan sonra kesinlikle hiçbir elçi göndermeyecek’ dediniz.” ayeti⁹³ ile de helakın ölüm manasına geldiği belirtilmiştir. “Bir de şöyle demektedirler: “Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölüyoruz, yaşıyoruz. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir.” ayetinde⁹⁴ geçen helak kavramı ölüm anlamında kullanılmaktadır.

10. Tedmîr

Tedmîr kelimesi sözlükte, “helâk etmek, kökten kazımak, izinsiz girmek, yok etmek, harap etmek, saldırmak, parçalamak, darmadağın etmek” gibi manaları havidir⁹⁵. Kur’an-ı Kerim’de önceki peygamberlerin kavimlerinin başına gelen büyük felaketler için tedmir kavramı kullanılmaktadır. Nitekim “Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde oranın şımarmış yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler veririz; onlar ise orada günah işlemeye devam ederler, sonuçta o ülke helâke müstahak olur, biz de oranın altını üstüne getiririz” ayetinde⁹⁶ zikredilen helâk kelimesi “tedmir” anlamında istimal edilmektedir.

11. Hayk

Hâka kelimesi Kur’an-ı Kerim’de dokuz farklı yerde geçmektedir⁹⁷. Söz konusu kavram “bir şeyin başka bir şeyin karşılığı olarak gelmesi, inmesi, gelip çatması” manasına gelmektedir⁹⁸. Bu sözcük; “hile yapmak, alay etmek, dalga geçmek” gibi manaların yanında “Allah’ın vahyini değersizleştirerek insanların

⁹² en-Nisâ, 4/176.

⁹³ el-Mü’min, 40/34.

⁹⁴ el-Câsiye, 45/24.

⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XVI/1420-1421.

⁹⁶ el-İsrâ, 17/16.

⁹⁷ Abdülbâkî, *el-Mu’cemu’l-Mufehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 222.

⁹⁸ İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyisü’l-luğa*, II/291.

gözünde düşürmeye uğraşan kişilerin bu haddi aşan davranışları karşısında başlarına gelen musibetler” manasına da gelmektedir⁹⁹.

⁹⁹İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII/1072.

I. BÖLÜM

KELÂM İLMİNDE MUSİBET KAVRAMI VE YANSIMALARI

1.1. Kur'an-ı Kerim'de Musibet Kavramının Keyfiyeti

Kur'an'ı Kerim'de imtihan, sınama gibi insanların yaşadıkları hoş olmayan olaylar “belâ” ve “musibet” kavramlarıyla yansıtılmaktadır. Bu iki kavramın dışında “durr”, “azab”, “hızıy”, “be’s” ve “fitne” gibi kavramlar da bu kapsamda ele alınmaktadır. Musibet kavramı “insanın başına gelen her türlü kötü durumu” temsil etmektedir. Kur'an'ı Kerim'de “musibet” kavramı genel olarak kötü durumları açıklamaktadır¹⁰⁰. Öte yandan “e-sa-be” fiilinde kelime anlamındaki “isabet etmek, başa gelmek” manası kullanılmaktadır. Bu itibarla söz konusu fiil, “musibet-bela” manasına gelebilmesi için “seyyie” kelimesiyle beraber de istimal edilmektedir¹⁰¹. Musibet kavramı, kişiye isabet eden hayır ve şer için kullanılsa bile kelimenin daha sonraki anlamı belâ ve musibetler için şer olan hususlara tahsis edilmiştir¹⁰².

“Musibet” kavramı Kur'an'ı Kerim'de on farklı ayette zikredilmektedir. Dini literatürde genel olarak şerri tanımlayan bir kavram olarak kullanılmasına rağmen Kur'an ecel-i müsemma ile gelen “ölüm” için de musibet ibaresine yer vermektedir¹⁰³. Öte yandan musibet ile ilişkilendirildiği manada şer kavramına Kur'an bir mutlaklık atfetmemektedir, zira Kur'an hoş gitmeyen bir olayda (musibet) “hayır” da olabileceğine işaret etmektedir¹⁰⁴.

¹⁰⁰el-Bakara, 2/156; Âl-i İmrân, 3/165; en-Nisa, 4/62, 72; el-Maide, 5/106; et-Tevbe, 9/50; el-Kasas, 28/47; eş-Şura, 42/30; el-Hadid, 57/22.

¹⁰¹Âl-i İmrân, 3/120; en-Nisa, 4/78-79; el-Araf, 7 /131; er-Rum, 30/26; eş-Şura, 42/48.

¹⁰²el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 287-288; Konuyla ilgili kavramsal çerçevenin geniş izahı için bkz. İsmail Şık, *Takdir Olgusu Kader Algısı Yazgı Yanılgısı*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), 21-66.

¹⁰³el-Maide, 5/106.

¹⁰⁴Ali Köse, “Kur'an'da Musibet Kavramı Üzerine Psiko-Sosyolojik Değerlendirmeler”, (2020). <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=30777>; el-Bakara, 2/216.

Bir görüş, Kur'an'ın musibet veya azap ile ilgili ayetleri esas alındığında musibetin var olup olmadığı üzerinde değil, neyin musibet olup olmadığı üzerinde durulması gerektiğini savunmaktadır¹⁰⁵. Buna göre bir hadisenin musibet olup olmadığı konusunun göreceli olduğu, yani bazı kişiler için felaket olarak değerlendirilebilecek bir olayın başkaları için o kadar menfi bir anlam ifade etmeyebileceği belirtilmektedir. Örneğin Japonya'daki çocuklar 5 şiddetindeki bir depremi eğlence olarak görürken, sağlıklı yapılaşmanın olmadığı bir başka ülke çocukları için bu durum felaket anlamı taşıyabilmektedir. Bunun gibi günlük yaşamdaki sıradan olaylar da bu şekilde algılanabilmektedir. Kur'an-ı Kerim *"hayır zannettiğiniz şeylerde şer, şer zannettiğiniz şeylerde hayır olabilir"* yaklaşımıyla bu algının değişkenliğini vurgulamaktadır. Bu itibarla, olayların algılanmasında, başka bir deyişle neyin musibet olup olmadığı hususunda bir göreceliliğin olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum ise her kişi veya toplumun olayları kendi psikolojik ve sosyolojik yapısına göre ele alabileceğini göstermektedir¹⁰⁶.

Kur'an'da musibete neden olan eylemler şu şekilde sınıflandırılmaktadır. Birinci grup kapsamında insanlar kendi fiillerinin karşılığı olarak musibete maruz kalmaktadır. Nitekim ilgili ayetlerde şöyle buyrulmaktadır: *"Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar"*¹⁰⁷ *"Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsindendir."*¹⁰⁸ Ve *"Allah'ın vaadi gelinceye kadar inkâr edenler yaptıklarından dolayı ya hep felâketle yüz yüze olacaklar veya felâket onların yurtlarını çepçevre kuşatacak."*¹⁰⁹. Burada insanın irade sahibi ve kötülöklere mani olma kabiliyeti bulunan bir varlık olduğuna dikkat çekilmektedir¹¹⁰. Örneğin Uhud Savaşı'nda okçuların Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) emrine karşı gelerek yerlerini terk etmeleri nedeniyle Müslümanlar ağır kayıplar vermiş, bu olayı aktaran Âl-i İmran suresinin 165. ayeti Müslümanların kayıplarını kendi hatalarının neticesinde gerçekleşen bir musibet olarak tanımlamıştır: *"Düşmanınıza iki mislini verdirdiğiniz kayıp kendi başınıza gelince "Bu nereden başımıza geldi?" mi diyorsunuz? De ki: "O, kendinizdendir." Doğrusu Allah her şeye kadirdir"*.

¹⁰⁵Köse, "Kur'an'da Musibet Kavramı Üzerine Psiko-Sosyolojik Değerlendirmeler".

¹⁰⁶Köse, "Kur'an'da Musibet Kavramı Üzerine Psiko-Sosyolojik Değerlendirmeler".

¹⁰⁷ eş-Şûra 42/30

¹⁰⁸ en-Nisa, 4/79

¹⁰⁹ er-Rad, 13/31

¹¹⁰İsmail Karagöz, *Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum* (İstanbul: Çelik Yayınları, 1996), 68.

İkinci grup kapsamında insanlar bir imtihan şekli olarak musibete maruz kalmaktadır. Bakara suresinin 155-156. ayetlerinde musibete bu mananın yüklendiği görülmektedir: *“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sinayacağız. Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz” derler.”* Ayrıca *“Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz”*¹¹¹ gibi ayetlerle birlikte hadislerde de maruz kalınan sıkıntılarla mücadele etme ve onların varlık sebebini anlama gayretinin kişiye Allah katında mükâfat kazandıracağı belirtilmektedir¹¹².

Üçüncü grup kapsamında “inkârdan imana geçme sebebi” olarak insanlar musibete maruz kalmaktadır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de inkâra mukabil asıl büyük azabın ahirette olduğu, ancak “yakın azap” olarak vasıflandırdığı dünya azabının da “belki inkârdan vazgeçerler” ümidiyle insanlara verildiği belirtilmektedir: *“Belki dönüş yaparlar diye, onlara o büyük azaptan önce daha yakın azaptan muhakkak tattıracağız.”*¹¹³

Dördüncü grup kapsamında Allah’ın emirlerinden yüz çevirmeye karşılık olarak insanlar musibete maruz kalmaktadır. *“Eğer yüz çevirirlerse bil ki Allah, (öyle istedikleri, bunu hak ettikleri için) onların bazı günahları sebebiyle başlarına bir belâ getirmek istiyordur.”*¹¹⁴ve *“Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek mutlaka ora halkını, Allah’a yönelip yalvarsın yakarsınlar diye dert ve sıkıntıya uğratmışızdır. Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik. Nihayet çoğaldılar ve “Atalarımız da böyle sıkıntı ve sevinç yaşamışlardı” dediler. (İnkârda ısrar edince) biz de onları, kendileri farkında olmadan ansızın yakaladık.”*¹¹⁵ ayetlerinde bu hakikate işaret edilmektedir.

Beşinci grup kapsamında zulüm edenlere bu davranışlarının karşılığı olarak musibet gönderilmektedir. Nitekim Araf suresinin 162. ayetinde *“Sonra içlerinden hakkı çiğneyenler, sözü değiştirip kendilerine söylenenden başka bir şekle soktular. Biz de hakkı çiğnedikleri için üzerlerine gökten bir azap gönderdik.”* buyrulmaktadır.

¹¹¹el-Enbiya 21/35

¹¹²Ebu Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Camiu’s-Sahih* (Riyad: Beytu’l Efkâr, 1998), Cenaiz, 2; Muhammed b. Yezid İbn Mace, *Sünen-i İbn Mace* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Fiten, 23.

¹¹³es-Secde, 32/21.

¹¹⁴el-Maide 5/49.

¹¹⁵el-Araf 7/94-95.

“Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz” derler” ayetinde¹¹⁶ zikredilen musibet kavramı “mü’mine eziyet veren herşey, onun için musibettir” hadisi¹¹⁷ çerçevesinde “eziyet veren şey” manasıyla izah edilmiştir¹¹⁸. Mü’minler burada kastedilen musibetlerin birer imtihan olduğunu bilmesi sayesinde karşılaştıkları hiçbir musibetin Allah nezdinde zayı edilmeyeceğini idrak etmekte ve buna göre hareket etmektedirler¹¹⁹. “Düşmanınıza iki mislini verdirdiğiniz kayıp kendi başınıza gelince “Bu nereden başımıza geldi?” mi diyorsunuz? De ki: “O (musibet), kendinizdendir.” Doğrusu Allah her şeye kadirdir.” ayetinde¹²⁰ geçen musibet, kötülük anlamına gelmektedir. “Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın.” ayetinde¹²¹ zikredilen musibet şiddetle ilişen olay, felaket anlamını taşımaktadır¹²².

İnsanın musibetlere maruz kalması, Allah’ın izni dâhilinde cereyan etmektedir¹²³: “Allah’ın izni olmadan hiçbir musibet başa gelmez”. Dahası bu musibetler insanın kaderinde bulunan birer sır niteliği taşımaktadır. İnsan yaşamının iradi olmayan bölümünde, alın yazısında mevcut olmaktadır. “Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın.”¹²⁴ Bu durum ayet ve hadislerde şöyle zikredilmiştir:

“De ki: “Allah bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir, O bizim mevlâmızdır.”¹²⁵“ Allah, her nefsi yaratmış, hayatını, rızkını ve başına gelecek musibetleri yazmıştır”¹²⁶. Şahıslara gelen musibetlerin çoğu kendilerinin¹²⁷, elleriyle işlediklerinin¹²⁸ veya günahlarının¹²⁹ sonuçlarıdır. “Sana gelen iyilik Allah’tandır.

¹¹⁶el-Bakara, 2/156.

¹¹⁷Şemsüddin Muhammed Abdür-rauf Münavi, *el-Feyzü’l-Kadir Şerhi’l-Câmi’i’s-Sagır*, thk. Hamdi ed-Demr Daniş Muhammed (Mekke: Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, 1998), IX/4481.

¹¹⁸Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Matbaa-i Ebüzzıya, 1935), I/548.

¹¹⁹El İmam’l Celil İmaduddin Ebi’l Fida İsmail B. Kesir Ed-Dimeşki İbn Kesir, *Tefsirü’l Kur’ani’l Azim*, thk. Abdurrezzak el Mehdi (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2010), I/600.

¹²⁰Âl-i İmrân, 3/165.

¹²¹el-Hadid, 57/22.

¹²²Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI/4754.

¹²³et-Teğabun, 64/11.

¹²⁴el-Hadid, 57/22.

¹²⁵et-Tevbe, 9/51.

¹²⁶Muhammed b. İsa Ebu İsa Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî* (Beyrut: Dâru’l-İhyâ-ît-Turâsi’l-Arabî, 1994), Kader, 11.

¹²⁷Âl-i İmrân, 3/165; en-Nisa, 4/79.

¹²⁸en-Nisa, 4/62; el-Kasas, 28/47; eş-Şuara, 42/30, 48.

¹²⁹el-Maide, 5/49; el-Araf, 7/100.

Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter”¹³⁰.

Allah, insanı “nankör”¹³¹, “aceleci”¹³², “sabırsız”¹³³ “huysuz”¹³³ olarak tavsif ettikten sonra insanın musibetler karşısındaki psikolojik durumlarını farklı münasebetlerle Kur’an’ın birçok ayetinde açıklamaktadır. “Başına bir fenalık geldi mi sızlanır durur. Ama ona bir nimet nasip olursa kendisinden başkasını yararlandırmaz.”¹³⁴.

Mezkûr ayetlerde insanların çeşitli nedenlerle kendilerine verilen musibetler karşısında takındıkları tavırlar ortaya konmaktadır. İmtihan maksadıyla maruz bırakılan bu belaların nasıl karşılanacağı hakkında kriterler Kur’an ve sünnette “Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir.”¹³⁵ ve “gerçek sabır musibetin geldiği ilk anda gösterilen sabırdır.”¹³⁶, “Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter”¹³⁷, “Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz” derler.”¹³⁸ ve “Allah’ım benim bu musibetimin hesabı sana aittir, bundan dolayı bana ecir ver ve onu hayra tebdil eyle...”¹³⁹ biçiminde açıklanmıştır¹⁴⁰.

Kur’an’ın musibetlere dair yaklaşımı, musibetlerde ilâhî ve beşerî iradenin beraber rol oynadığını göstermektedir: “Düşmanınıza iki mislini verdiğiniz kayıp kendi başınıza gelince “Bu nereden başımıza geldi?” mi diyorsunuz? De ki: “O, kendinizdendir.” Doğrusu Allah her şeye kadirdir¹⁴¹”, “Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar.”¹⁴²;

¹³⁰ en-Nisa, 4/79.

¹³¹ el-İsra, 17/67.

¹³² el-İsra, 17/2.

¹³³ el-Mearic, 70/19.

¹³⁴ el-Mearic, 70/20-21. Ayrıca bkz: el-Hac 22/11, en-Nisa 4/78, er-Rum 30/36, el-Fecr 89/15-16.

¹³⁵ Lokman, 31/17.

¹³⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahih* (Riyad: Beytül-Efkâr, 1997), Cenaiz, 32; Müslim, *el-Câmiu’s-Sahih*, Cenaiz, 14; Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, Cenaiz, 13.

¹³⁷ en-Nisa, 4/79.

¹³⁸ el-Bakara, 2/156.

¹³⁹ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahih*, Merda, 1; Müslim, *el-Câmiu’s-Sahih*, Cenaiz, 3.

¹⁴⁰ Kara, “Kur’an ve Sünnet’te Belâ ve Musîbet”, 32.

¹⁴¹ Âl-i İmrân 3/165.

¹⁴² eş-Şûrâ 42/30.

*“Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Kuşkusuz bu Allah’a göre kolaydır.”*¹⁴³.

Yerine göre bu iki iradeden birisi ötekisine oranla daha fazla rol oynamış olabilmektedir. Bu durum, deneme maksatlı musibetler bakımından bakıldığında da değişmemektedir. Örneğin Allah bazen biraz açlık, biraz korku ya da mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmek suretiyle imtihan edebilmektedir. Bu durumda dahi beşerî iradenin meydana gelen olayların hiçbirinde bir rolünün bulunmadığını düşünmek mümkün değildir. Bu itibarla insanın, her durumda kendi üzerine düşen sorumluluğu ifa etmeye, yani kendi iradesinin hakkını vermeye çalışması gerekmektedir¹⁴⁴.

İnsana isabet eden musibetler, bazen kendi hatası bazen de imtihan sırrının bir gereği olarak, belli bir yasaya göre cereyan etmektedir. İnsan, isabet eden musibetlerin hangisinin kendi yanlışları, hangisinin de kendi elinde olmayan nedenlerle gerçekleştiğini tefrik edebilecek bir temyiz gücünü haizdir. Bu nedenle kendi sorumluluğunu kadere yüklemek için mazeret ileri sürme hakkı insanın elinden alınmıştır: *“Ey inkâr edenler! Bugün bahane üretmeyin! Sadece yapmış olduklarınızın cezasını çekiyorsunuz”*¹⁴⁵. İnsanın gerek bu dünyada gerekse de âhirette kendi yanlışlarının bedelini ödemesi ilâhî bir kuraldır. Bu itibarla kâfirler ve müşriklerle yapılan savaşta yara alan müminlere Allah şöyle buyurmaktadır: *“Düşmanınıza iki mislini verdirdiğiniz kayıp kendi başınıza gelince “Bu nereden başımıza geldi?” mi diyorsunuz? De ki: “O, kendinizdendir.” Doğrusu Allah her şeye kadirdir”*¹⁴⁶. İnsanlar, birer imtihan vesilesi olan musibetlerde gerekli önlemleri almamaları veya iradelerini kötü yönde kullanmaları sonucu zararlı, yıkıcı ve öldürücü sonuçlarla karşılaşmaktadır. Birer ceza olarak gelen musibetlerde de yine belirleyici unsur, helâk edilen bireylerin veya kavimlerin iradeleri olmaktadır. Öte yandan insanın kendi hatası haricinde başına gelen musibetleri, imtihan sırrının doğal sonuçları olarak görmek gerekmektedir. Bu tür durumlarda karşılaşılan zararlar ve

¹⁴³el-Hadîd 57/22.

¹⁴⁴Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 120.

¹⁴⁵et-Tahrîm 66/7.

¹⁴⁶Âl-i İmrân 3/165.

kötü neticeler, Allah'ın adaleti gereğince bu dünyada olmasa dahiahirette mutlaka telâfi edilecektir¹⁴⁷.

1.2. Musibetlerin Tasnifi

“Ansızın gelen felaket, sıkıntı veren şey” olarak ifade edilen musibet kavramı, insanı sıkıntıya sokan, huzurunu kaçıran ve genel olarak istenmeyen bir durumu yansıtmaktadır. Meydana gelen musibetler genel olarak iki başlık altında tasnif edilmektedir. Buna göre musibetlerin bir kısmı insanın kendi yaptıklarının bir neticesi iken, diğer kısmı Allah'ın ilahi muradı çerçevesinde mütalaa edilmektedir¹⁴⁸.

Musibetlerin bir kısmı doğrudan ilâhî iradeye bağlıdır. Bu tür musibetlerden maksat, kulun Allah'a olan bağlılık derecesini test etmektir. Musibetlerin bir diğer bölümü doğrudan beşeri iradeye, dolaylı olarak da ilahi iradeye bağlıdır. Allah'ın her şeyi kuşatan bilgisi, âdetâ doğrudan ilâhî iradeye bağlı olarak gerçekleşen musibetlerin olduğu gibi, doğrudan beşerî, dolaylı olarak da ilâhî iradeye bağlı olan musibetlerin de fotoğraflarını zaman ve mekân boyutlarının ötesinden, onların mahiyetlerine uygun bir şekilde çekmektedir. Her ne gerçekleşiyorsa, ilâhî bilgide o, gerçekleştiği şekliyle yer almaktadır. Fotoğraf makinesinin objektifinin fotoğrafta yer alan manzara üzerindeki etkisi ne ise, ilâhî bilginin insanın tercihlerine bağlı olarak gerçekleşen olaylar üzerindeki etkisi de odur. Bu bağlamda ilâhî irade ile beşerî irade arasındaki ayırımı dikkat etmek gerekmektedir. Allah, kendi iradesiyle her şeyi kuşatan bilgisi kapsamı içerisinde yer alan şeylerden dilediğini yaratır. Bunların gerçekleşmesi zorunludur.

Beşerin hür iradesine bağlı olan bütün olayların gerçekleşmesi ise zorunlu değildir. Çünkü onların birincil sebebi, ilâhî irade değil, beşerî iradedir. Onlar yalnızca beşerin dilemesi neticesinde gerçekleşebilir. Kısacası onların gerçekleşmelerinin gerçek sebebi beşerin iradesidir. Beşeri irade onları başlattığı içindir ki yüce yaratıcı sonsuz kudretiyle onların sonuçlarını var etmiştir. Yoksa O, kendiliğinden onların gerçekleşmelerine karar verip sonra da insanın elinde onları zorunlu olarak var kılmış değildir. Ancak her iki iradeye bağlı olan olaylar, sebep ve sonuçlarıyla birlikte Allah'ın her şeyi kuşatan bilgisinin içerisinde yer almaktadır. Beşeri iradenin doğrudan ilahi iradeye bağlı olan musibetlerin gerçekleşmesinde bir

¹⁴⁷Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 150; Örnekler üzerinden algı ve yanılgıları detaylı bir şekilde görmek için bk. Şık, *Takdir Olgusu Kader Algısı Yazgı Yanılgısı*, 135-165.

¹⁴⁸Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 113.

katkısı bulunmasa da onların sonuçları üzerinde bulunabilir. Mesela bir deprem felaketi neticesinde oluşabilecek kötü sonuçlar, beşeri iradeye ve çabaya bağlı olarak alınan tedbirler sonucunda mümkün olan en az seviyeye indirilebilir¹⁴⁹.

1.3. Kelâmda Elem ve Musibetlerin Hikmetleri

1.3.1.Kader, Özgürlük ve Ecel Konusu

Kur'an, insanın yapıp etmelerinde hür olduğunu, sorumluluk ve imtihan açısından insana fiil işleyebileceği bir alan bırakıldığını belirtmektedir: *"De ki: "Ey insanlar! İşte size Rabbinizden gerçek gelmiştir. Artık kim doğru yolu tutarsa kendi lehine bu yolu seçmiş, kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur. Ben sizin adınıza hareket edecek değilim."*¹⁵⁰ Kur'an'da bahsedilen bu özgürlük alanı insanın fiillerinde hür olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu, Allah'ı tüm insan fiillerini belirleyen ve yazan olarak tanımlayan cebr anlayışına, Kur'an ayetleri ile verilen cevap niteliğindedir. Ehl-i Sünnet kelim okullarından Mâturidilik, iradeyi küllî ve cüz'î olmak üzere ikiye ayırır. Külli irade, insandaki potansiyel irade olup bir fiile yöneldiğinde cüz'î irade haline gelir. Bu bağlamda külli irade insanlarda potansiyel olarak bulunan iradedir. İnsan Allah tarafından yaratılan bu irade ile imkân dâhilindeki tüm fiilleri seçme, tercih etme hakkını elde eder¹⁵¹. Cüz'î irade, külli iradenin mümkün olan fiillerden birine yöneltilmesi manasına gelip, kast, azm, ihtiyar ve kesb gibi kavramlar kullanılarak izah edilir. Potansiyel olarak bulunan seçme ve yönelme gücü (küllî irade), fiilin yapılması anında çeşitli aşamalardan geçer¹⁵².

Özgürlükçü yaklaşım insan hayatındaki fiillerin bizzat insanın kendi tercihleri ve yapıp etmeleriyle belirlendiğini düşünen yaklaşımdır. Cebri anlayışta var olan, Allah'ın belirlediklerinin insan ne yaparsa yapsın başına geleceğine inanan, yazgının yazıldığı şekliyle gerçekleşecek olan gelecek algısını tamamıyla reddeden, sorumluluk doğuran fiillerin insanın iradesi ve istemesiyle gerçekleşeceğini düşünen anlayıştır. Bu yaklaşıma göre sorumluluk doğuran fiillerde insan hayatını

¹⁴⁹Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 114-115.

¹⁵⁰Yunus 10/108.

¹⁵¹Emrullah Yüksel, "Eşarileri ile Mturidiler Arasındaki Görüş Ayrılıkları", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9, 1990, 4.

¹⁵²Şık, *Takdir Olgusu Kader Algısı Yazgı Yanılgısı*, 36-37.

yönlendiren ana unsur insanın iradesi olup Allah'ın ilmi ile insan için çizilmiş bir plan ve bu planın herhangi bir bağlayıcılığı söz konusu değildir. Allah'ın olmaları ilmi ile bilmesi ayrı bir şey, bunları nasıl olacaklarsa o şekilde belirlemesi apayrı şeylerdir. Allah'ın adil olduğu Kur'an'da zikredilmektedir. Bu bağlamda Allah insana zulüm etmeyeceğine göre insanın yapıp ettiği kötü şeyler sonucu karşılaştığı ceza bizzat insanın kendine ait olan fiilleri neticesindedir. Bunun aksi bir durum olarak her şeyin Allah tarafından yazıldığı düşünüldüğünde ise her şey belirlenmiş ve özgür bir alan bulunmayacağından insanın seçip tercih etme, dilediğini yapma, dilediğini terk imkânı kalmayacaktır. İnsanın özgür olmadığı gibi sorumluluğu da ortadan kalkacaktır. Bu ve benzeri durumlar Allah için düşünülmecek hallerdir¹⁵³.

Ecel kavramı sözlükte, süre, an, dönem, müddet manalarına gelirken¹⁵⁴, ıstılahi anlamda insanın öldüğü zaman, her canlı için Allah tarafından takdir edilen süre şeklinde tanımlanır¹⁵⁵. En'am suresi 6. ayette *"O öyle bir Rab'dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir ecel tayin etmiştir. (Kıyametin kopması için) belirlenmiş bir ecel de onun katındadır. Siz ise hala şüphe ediyorsunuz."* şeklinde geçen ifade "ecel-i kaza" ve "ecel-i müsemma" kavramları adı altında tek bir ecelin aşamaları olarak kabul edilir. "Ecel-i kaza" bireyin ölümü; "ecel-i müsemma" ise âlemin ölümü, kıyamet günü ve dünyanın sonu manalarına yorumlanmıştır¹⁵⁶.

Aynı zamanda ecel-i müsemma, Allah'ın insan cinsi için belirlediği yaşam süresi, ecel-i kaza ise Allah'ın bilgisi dâhilinde gerçekleşen ancak tayin edilip ve belirlenmiş adetullahın şartlarına göre değişen insanın bireysel ölüm anı olarak değerlendirilebilir. İnsanın yaşadığı hayatta ömrün kısalması veya uzaması ayrı bir konudur. Kültürümüzde insan ömrünün uzayıp kısalmasından bahsedilmekte ve bunun Allah'ın koyduğu ontolojik kanunlara göre gerçekleştiği ifade edilmektedir¹⁵⁷. Kur'an'da *"Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra da sizi birbirinize eş kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiçbir dişi ne gebe kalır ne doğurur. Bir canlının ömrünün uzun olması da kısa tutulması da mutlaka kitaba (koyulmuş yasalara) uygun olarak gerçekleşir. Kuşkusuz bunlar Allah için kolaydır."*¹⁵⁸ buyrulurken bu husus ifade edilmektedir.

¹⁵³Şık, *Takdir Olgusu Kader Algısı Yazgı Yanılgısı*, 123-124.

¹⁵⁴Ibn Manzur, *Lisanu'l Arab*, XI, 11.

¹⁵⁵Cihat Tunç, "Ecel", *DİA* X 1994, 380-382.

¹⁵⁶Tunç, "Ecel", 382.

¹⁵⁷Mahmut Ay, *Sistemik Kelam*, ed. Ahmet Akbulut, ANKUZEM Yayınları, Ankara 2005, 294-295.

¹⁵⁸Fatır 35/11.

1.3.2. Ehl-i Sünnetin Hikmet ve İlahi İrade Merkezli Görüşü

Mâtürîdî kelâmcısı İbn Hûmâm (ö.1457), bela ve musibetler neticesinde insanların acı çekmeleri konusunu *el-Müsâyere* adlı eserinde “Allah’ın Yaratılanları Elemlendirmesi ve Cezalandırması” başlığı altında ele alırken, diğer Mâtürîdî kelâmcıları Ebu’l-Yusr Muhammed Pezdevi (ö. 1100)ve Ebu’l-Mûin en-Nesefî (ö. 1310) ilgili hususu “salah-aslah” ve “hikmetli işler” başlıkları çerçevesinde irdelemişlerdir. Mâtürîdîler dünyada günahı olmadan acı ve elem çektirmenin söz konusu olduğunu ancak ahirette böyle bir şeyin mümkün olmayacağını belirtmektedirler. Zira bu yaklaşıma göre, günahı olmadığı halde elemlendirmek Allah’ın hikmetine terstir. Allah’ın hikmeti ise Allah’ın fiillerinde iyilik ve güzellik aramayı gerektirmektedir¹⁵⁹.

Mâtürîdîler bu görüşleriyle Mu’tezile ekolüne yakın bir yaklaşım sergilemektedir. Nitekim Mâtürîdîler adalet ve zulüm konusunu aklî açıdan ele almaktadır. Mâtürîdîlere göre Allah adalet ve hikmet sahibi olduğu için taşkınlık, haksızlık veya zulüm yapmaktan beridir. Öte yandan hikmet ve haksızlık yapma hususunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Fiillerin hasen ve kabih oluşlarıyla yakından alakalı olan adâlet ve zulüm konusunda Mâtürîdî ekolünün anlayışı, Allah’ın yarattığı fiilin çirkin olarak görülüp görülemeyeceği hususuna odaklanmakta, fiillerdeki bu durumun aklen bilineceğini belirtmektedir¹⁶⁰. Hanefi-Mâtürîdîler iyi-güzel fiillere mukabil Allah’ın mükâfatını, tersi durumunda ise Allah’ın cezalandırmasını hikmete uygun görerek hikmetten yoksun bir işin zulüm olacağı, Allah’ın ise kullarına zulmetmeyeceği görüşünü serdetmektedir¹⁶¹.

Bu bağlamda dünya hayatında hayrın-şerrin, iyinin-kötünün, musibetlerin-afetlerin olması, sorumluluk ve imtihanın bir sonucudur. Nitekim Allah iyiliğin ve kötülüğün kurallarını belirleyerek hayra veya şerre gidecek yolu tayin etmiş, insanların kendi hür iradeleriyle hidayeti seçmelerini murad buyurmuştur¹⁶². Mâtürîdîler Allah’ın bilhassa insana yönelik fiillerinin hiçbirini hikmetten, sebepten

¹⁵⁹Kemaleddin İbn Ebû Şerif, *el-Müsamere* (el-Müsâyere ve İbn Katluboğa’nın Hâşiyesi ile birlikte) (Bulak, 1317/1899),173-186.

¹⁶⁰Şerafettin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam* (Konya: Tekin Kitabevi Yayınları, 1998),244-245.

¹⁶¹İbn Ebû Şerif, *el-Müsamere*, 173; Sa’duddîn Mesûd b. Ömer b. Abdullâh Taftâzânî, *Şerhu’akâ’idin-Nesefiyye* (Kahire: 1358/193), 52.

¹⁶²Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri*, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1992), 331.

ve illetten bağımsız yapmayacağını, fiillerindeki hikmetin O'nun kemalinden kaynaklandığını savunmaktadır¹⁶³.

Ebu Mansur Mâtürîdî (ö. 944) ve takipçilerine göre hikmet kavramı, sonucu iyi ve güzel olan iş anlamına gelmektedir¹⁶⁴. Allah'ın günahı olmayan kişileri ahiret hayatında cezalandırmaması ve günahkâr kişileri isyanları sebebiyle cezalandırması adaletinin gereğidir¹⁶⁵. Hayvanların veya ergin olmamış çocukların çeşitli biçimlerde yaşadıkları acı ve ıstırap konusunda Mâtürîdî kelâmcıları, Allah'ın yarattıklarını bazı sıkıntılara maruz bırakmasını deneme ve imtihan bağlamında ele almış, mükellef olmayanların da yaşadıkları acı ve ıstırapı aynı çerçevede değerlendirmişlerdir¹⁶⁶. Söz konusu yazarlar, ahlaki kemale ulaştırmak, derecelerinin yükseltilmesi gibi faydaların yanında akılların hiçbir şekilde tasavvur edemeyeceği birçok hikmetlerin söz konusu olabileceğini, bundan ötürü de bütün sıkıntılara rıza gösterip, sabretmek gerektiğini vurgulamışlardır¹⁶⁷.

İzmirli İsmail Hakkı (ö. 1946) insanların yaşadıkları musibetleri diğer kelâmcılar gibi imtihan sırrı bağlamında değerlendirmiş, bu musibetler sayesinde insanların bazı menfaatleri elde ettiklerini belirtmiştir. Yazara göre yaşanan ıstıraplar ve sıkıntılar, cesaret, iffet, hilm sabır gibi insana mahsus kemalatı ortaya çıkarmaktadır. Mükellef durumda olmayan hayvanların maruz kaldıkları acı ve ıstırapları ise onların kemalatına yönelik durumlar olarak ele alır¹⁶⁸: “*Mükellef olmayan hayvanların maruz kaldıkları elem ve menfaate nispetle göze görünmez durumda olup hiç hükmündedir. Hayvanların elde ettikleri iyi ve faydalı şeyler duçar oldukları acı ve ıstıraplardan pek çoktur. Hayvanlarda görülen acı ve eleme mukabil, o elemden daha fazla bir afiyet; gücüne, kuvvetine, sıhhat ve olgunluğuna hazırlık veyahut o elem ve acıya hiçbir şekilde nispet edilmeyen ve mukayese kabul edilmeyen bir karşılık vardır.*”

¹⁶³Ebru Türkman, *Kelamda Günah Musibet İlişkisi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 30.

¹⁶⁴Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekir Sâbanî, *el-Bidâye fî Usulî'd-Din*, thk. Bekir Topaloğlu (Ankara: 1995), 62.

¹⁶⁵Numan b. Sabit Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: 1992), 76.

¹⁶⁶Mustafa Ünverdi, *Mu'tezile'de Kötülük Problemi*, I. Uluslararası Mersin Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri Kitabı 01-03 Kasım 2018, 379-392; Hüseyin Aydın, “İlahi Adalet Açısından Çocuk ve Hayvan Elemleri Meselesi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14:2 (2009), 1- 27.

¹⁶⁷İbn Ebû Şerif, *el-Müsamere*, 181-185.

¹⁶⁸İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, haz. Sabri Himetli (Ankara: Ümran Yayınları, 1981), 337-339.

Sünni geleneğin diğer temsilcisi olan Eş'arî ekolü insanı ve fiillerini yaratanın Allah olduğunu belirterek, buna kanıt olarak “*Oysa sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı.*” ayetini¹⁶⁹ göstermektedir. Eş'arî ekolü insan fiilleri konusundaki yaklaşımını “kesb nazariyesi” ile açıklamaktadır. Bu düşünceye göre insan fiili kesb bakımından insana, yaratma bakımından Allah’a aittir. Eş'arîler, Allah’ın dilediğine azap etmesini ve hiç karşılıksız acı çekilmesini caiz görmüşlerdir¹⁷⁰. Mu'tezile ekolü ise karşılıksız acı çektirmeyi zulüm olarak gördüğü için, Allah için böyle bir şeyin söz konusu olamayacağını savunmaktadır¹⁷¹.

Eş'arîler, yaratmayı Allah’a, kesbi insana atfetmektedir. Allah herşeyin yaratıcısı olduğu için zulmün de yaratıcısıdır. Zulmün kesb yönü ise şu şekilde açıklanmaktadır: Zulüm, zulmü isteyen insan için yaratıldığından, sonuçta insan tarafından kesbedilmektedir. Adaletsizliği insanlar için halk eden Allah’tır, ancak bu zulüm kendisi için değil, insanlar içindir. Bu durumda, yani Allah’ın insanlar için zulmü halk etmesiyle Allah’ın (haşa) zalim olup olmayacağı konusunda Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 936) şu cevabı vermiştir¹⁷²: “*Zulmü kendisine değil, başkasına zulüm olarak yarattığı için zulüm sahibi, zâlim olmaz. Zira o zulmü başkası için yaratmıştır. Zulmü başkası için yapan zâlim olmazsa, Allah da zulmü başkası için yarattığında zalim olmaz. Bu durum Allah’ın yarattığı diğer fiillerle kıyaslandığında daha iyi anlaşılır. Örnek olarak, Allah’ın şehveti yaratmasıyla O’nun şehvetli olduğu nasıl düşünülemezse, aynı biçimde zulmü yaratmasıyla zalim olacağı da düşünülemez.*” Bu itibarla başkası için yaratılan zulümden ötürü Allah zâlim olamaz.

Eş'arîler’e göre zulüm şöyle değerlendirilmektedir: Allah hakiki mülk sahibidir. Bu nedenle Allah kendi mülkünde istediği gibi tasarruf etme hakkını haizdir. Zulüm kavramı ise izni olmaksızın bir başkasının mülkünde tasarrufta bulunma anlamına gelmektedir. Allah’ın ise kendi mülkünü aşması tasavvur bile edilememektedir. Zira gerçek mülk sahibi Allah olup, başkasının mülkü olmadığına göre Allah bir başka mülkte istediği biçimde tasarruf etmesi söz konusu olmadığından, O’nun zulüm yapıp zalim sıfatıyla sıfatlanması mümkün değildir¹⁷³. Eş'arîler’e göre Allah fiillerinde hürdür ve istediğini yapar. Mu'tezile ise yaratılanların acı ve ıstıraplarından ötürü, Allah’ın onlara bedel ödemesini Allah’a

¹⁶⁹ es-Sâffât, 37/96.

¹⁷⁰ Cüveyni, *İnanç Esasları Kılavuzu Kitabü'l-İrşad*, 247.

¹⁷¹ İbn Ebû Şerif, *el-Müsamere*, 172.

¹⁷² Gölcük - Toprak, *Kelam*, 245.

¹⁷³ Ebu Hamid Gazzali, *El-İktisâd Fi'l-İ'tikad* (Beyrut: Daru'l -Kütübi'l-İlmiye, 1409/1988), 115.

vacip kılarken, Eş'arîler bu yaklaşıma muhalefet ederek hiçbir şeyin Allah üzerine vacip olamayacağını belirtmektedir¹⁷⁴.

Eş'arîler Allah'ın istediğine acı çektirmesini caiz görmüşlerdir. Buna göre kişinin günahları sevapları olmadan karşılıksız bir şekilde Allah'ın azap etmesi hikmetine uygun düşmektedir¹⁷⁵. Bu yaklaşım gereğince amaç imtihan olmasa dahi Allah insanlara acı çektirebilmektedir. Sünni geleneğe göre Allah adalet sahibidir. Kendisine itaatin karşılığını fazlasıyla vermekte, ancak günahların karşılığını adaleti gereği bazen birebir verirken bazen de lütufkârlığından ötürü bağışlamaktadır¹⁷⁶. Eş'arîler hikmeti Allah'ın maksadına uygun bir fiil olarak görmektedir. Eş'arîler Allah'ın yaptıklarında hikmetsizlik söz konusu olmadığı için, Allah'ın yaratılanlara acı çektirmesinde de herhangi bir adaletsizlik olmadığı görüşünü savunmaktadır.

Eş'arîler Allah tasavvurlarının merkezini adalet ve ahlak değil, kudret ve mutlaklık oluşturduğu için, Allah'ın insanlardan, onların güç yetiremeyeceği fiilleri yerine getirmelerini isteyebileceğini ileri sürmüşlerdir. Eş'arîler Allah'ın fiillerinde hikmet aramadıkları, Allah neyi emrederse hikmet ve adaletin o olduğuna inandıkları için bu yaklaşım tarzıyla uyum içindedirler. Eş'arî Allah'ın insana güç yetiremeyeceği şeyi yüklemesini reddeden Mu'tezile'ye cevap vermek için Hud suresinin 11/20 "*Çünkü onlar (hakikati) ne görebiliyorlar ne de işitebiliyorlardı*", Kehf suresinin 18/101 "*...vahye kulak vermeye de tahammül edemez olan kâfirler*" ve Kalem suresinin 68/42 "*O büyük korku ve dehşet günü gelip de secdeye çağrıldıklarında bunu yapamazlar*" ayetlerinde zikredilen "güç yetirememe" ifadesini delil olarak göstermiştir¹⁷⁷. Güler, 11/20 ve 18/101 ayetlerinde kâfirlerin Kur'an'ı dinlemeye güç yetirememeleri, Allah'ın onlara Kur'an'ı dinleme, anlama gücü vermemesini değil, tersine, onların kinlerinden dolayı onu dinlemeye tahammül edemeyişlerini ifade ettiğini belirtmektedir. 68/42 ayeti ise, dünyada reşit, mükellef insanlara yöneltilmiş bir emre karşı güç yetirememeyi değil, Bakara suresinin 2/31. ayetinde meleklerin acizliğini ortaya koymak için buyurulan "*Öyleyse şunların isimlerini bana söyleyin*" emriyle aynı içeriktedir¹⁷⁸.

¹⁷⁴Cüveynî, *İnanç Esasları Kılavuzu Kitabü'l-İrşad*, 247.

¹⁷⁵Kemal İbn Hümâm, *Kitab el-müşâyere* (Bulak, 1317/1899), 172.

¹⁷⁶Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, 57.

¹⁷⁷Eşarî, *El-ibâne an usûli'd-diyâne*, 55.

¹⁷⁸İlhami Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 149.

Gazzali (ö. 1111) ise şöyle demiştir¹⁷⁹: “Allah’ın kullarını güç yetirebilecekleri ve yetiremeyecekleri şeylerle mükellef tutması caizdir. Mu’tezile bunu inkâr yoluna gitti. Ehl-i Sünnet’in bu konudaki itikadı şudur: Teklifin kendisinde bizatihi bir anlam vardır. O da kelimadır. Bir kaynağı vardır, o da teklif edendir. Kaynağın şartı sadece konuşan oluşudur. Hedefi vardır, o da mükelleftir. Onun şartı ise teklifi anlamasıdır. Cansızlarla, delillerle olan konuşma, hitap ve teklif olarak isimlendirilmemiştir. Teklif bir hitap nevidir. Taalluk ettiği ise mükelleftir. Tek bir şartı vardır o da anlaşılır olmasıdır. Teklifin gerçekleştirilmesinin mümkün olup olmadığına gelince, teklif söz olduğu için tahakkuk etmesi için bu şart değildir.” Güler Gazzali’nin Allah’tan insanlara yapılacak bir teklifin insanlar tarafından getirilip getirilmeyeceğiyle ilgilenmediğini, ona göre muhatabın sözzü anlaması ve teklifin anlaşılır olması gerektiğini belirtmektedir¹⁸⁰.

Taftâzânî (ö. 1390) Eş’arîler tarafından teklif-i mala yutak’ın cevazına delil olarak kullanılan “Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme!” duasını¹⁸¹ “buradaki yükleme teklif değil, doğal felaket ve musibetler gibi arızı şeylerin onlara ulaşmasıdır” şeklinde yorumlamıştır¹⁸². Ayrıca Taftâzânî teklif-i mala yutak’ın vuku bulmadığını, Eş’arîler ile Mu’tezile arasındaki ihtilafın, Allah için bunun mümkün olup olmadığı noktasında cereyen ettiğini belirtmektedir. Eş’arîler ise Allah’tan gelen hiçbir şeyin çirkin olmadığını belirterek bunu caiz görmektedirler¹⁸³. Mu’tezile Allah’ın insanlara yaptığı tekliflerde (emir-nehiy) bir meşakkatin olduğunu kabul etmektedir. Ancak adalet ilkesi gereği Allah’ın insanlardan güç yetiremeyeceği şeyleri istemesini muhal olarak görür¹⁸⁴. Mâtürîdîler de bu konuda Mu’tezile’nin tarafındadır. “Aciz olan birine yapılan teklif, körü görmeye, kötürümü yürümeye zorlamak gibi hikmetin dışındadır ve Hâkim olan Allah’a nispet edilemez”¹⁸⁵. Bu konuda sıkça kullanılan nakli delil “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz” ayetidir¹⁸⁶.

¹⁷⁹Gazzali, *El-İktisâd Fi'l-İ'tikad*, 112.

¹⁸⁰Güler, *Allah’ın Ahlakiliği Sorunu*, 149.

¹⁸¹el-Bakara 2/286

¹⁸²Taftâzânî, *Şerhu’akâ’idin-Nesefiyye*, 62.

¹⁸³Taftâzânî, *Şerhu’akâ’idin-Nesefiyye*, 62-63.

¹⁸⁴Kadi Abdulcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî, *el-Muhît bit-Teklif*, thk. Josef Hopen (Beyrut: 1965), 11.

¹⁸⁵Nureddîn es-Sâbûnî, *El-Bidâye Fî Usûli’-d-Dîn*, trc. Bekir Topaloğlu, Mâtürîdiye Akâidi (Ankara: 1998), 69.

¹⁸⁶el-Bakara 2/286; es-Sâbûnî, *El-Bidâye Fî Usûli’-d-Dîn*, 69.

Ömer bin Abdülaziz (ö. 720) “İyilik Allah’tandır, kötülük bizdendir” formülünü kabul etmemiş, “İyilik Allah’ın geçmiş kaderinde olmak üzere O’ndandır, kötülük ise O’nun geçmiş ilminde olmak üzere kendimizdendir” demiştir. Burada iyilik Allah’ın kaderine, kötülük ise ilmine bağlanmaktadır. Ömer bin Abdülaziz, muhaliflerinin Allah’ın hür iradesiyle iyilik ve kötülük yapma irade ve gücünü insana verdiği şeklindeki görüşlerini, Allah’ın ezeli ilmini onların amellerinden kaldırması ve Allah’ın kendi meşietini insanın meşietine tabi hale getirmesi olarak yorumlamıştır¹⁸⁷.

Hasan-ı Basri (ö. 728), daha önce Ömer b. Abdülaziz’in cebir ve önceden takdir lehine ele aldığı Nisa suresinin 4/78-79. ayetlerini irade hürriyeti ve sorumluluk açısından şöyle yorumlamıştır: *Bu ayetleri kendilerine göre taat ve masiyetle tefsir ediyorlar ve küfür, fık, isyan, zulüm, cevr, buhtan ve bütün kötülüklerin Allah’tan geldiğini iddia ediyorlar. Hakikat böyle değildir. Fakat münafiklar. Allah kendilerine geçim ve sağlık hususunda bir lütufla bulunursa ‘Bu Allah’tandır’ ve geçim darlığı, hastalık, çoraklık, kıtlık ve kısırlık gibi hoşlanmadıkları bir şeye Allah onları duçar ederse ‘Bu Hz. Muhammed’ dendir.’ derler. Allah ise: ‘De ki: Hepsi Allah’tandır diyor. Yani hepsini Allah yapıyor.’*¹⁸⁸.

Hayrın ve şerrin kaynağı konusunda Ebu Hanife (ö. 767) ile öğrencisi arasındaki bir söyleşide Ebu Hanife sorunu şöyle çözümlemiştir¹⁸⁹: “Ebu Hanife’ye sordum: ‘Bana bir musibet dokundu. Şimdi bu Allah’ın denemesi mi yoksa benim kazandığım bir şey mi? Ben diyorum ki, bu Allah’tan değil. Ben küfre girmiş olur muyum?’ Ebu Hanife: ‘Hayır’ dedi. ‘Niçin?’ diye sordum. Ebu Hanife: ‘Çünkü Allah -Sana isabet eden iyilik Allah’tan, kötülük ise kendi nefsendendir.- (4/79) diye buyurmuştur. Yani kötülük günahın sebebiyledir, ben o musibeti günahın sebebiyle sana takdir ettim demektir. Yine Allah şöyle buyurur: -Size isabet eden her musibet ellerinizle işlediğiniz yüzündendir- (42/30). Yani günahlarınız sebebiyledir. Şüphesiz kulun kendisiyle kötülüğü işlediği güç, bizihi kulun iyiliği işlemesi için de müsaittir. Kul Allah’ın kendisine meydana getirdiği ve iyi amllerde kullanmasını emrettiği gücü kötülüğe sarf ettiğinden dolayı cezalandırılır.’”

¹⁸⁷Cemalettin Erdemci, “Ömer B. Abdulaziz: Er-Risale Fi’r-Reddi Ale’l-Kaderiyye”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı 2, 190-202.

¹⁸⁸Lütfi Doğan ve Yaşar Kutluay, “Hasan Basri’nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik B. Mervan’a Mektubu”, 75-84, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/741/9461.pdf>.

¹⁸⁹Numan b. Sâbit Ebû Hanife, *el-Fıkhu’l-Ebsat* (İmam Azam’ın Beş Eseri adlı kitabın içerisinde), çev. Mustafa Öz (İstanbul: 2002), 38-39.

Ebu Hanife musibeti bir imtihan unsuru olarak değil, insanın günahlarına bağlanmış ahlaki temelli bir ceza olarak yorumlamıştır. Ebu Hanife günahların sonucu olarak doğabilecek zarar, acı ve musibetleri günahların cezası, Allah tarafından verilmiş bir ceza olarak ele almıştır. Güler'e göre musibetlerin çoğunluğu bu kategoriye girmektedir. Allah'ın mümin kullarını, işlemiş oldukları günahlar yüzünden, doğru yola dönmeleri amacıyla bireysel olarak bazen cezalandırması vakidir¹⁹⁰. Ebu Hanife itaat ve inkâr konusunda insanın özgürlüğünü kabul edip fayda ve zarar veya hayır ve şer konusunda insanın mecbur olduğunu savunan birine de karşı çıkmış ve Felak suresinin 1. ve 2. ayetlerini delil getirerek Allah'ın hayır ve şerri veya diğer bir deyişle fayda ve zararı tabiatıta yarattığını, insanı buna mecbur etmediğini savunmuştur¹⁹¹.

Şerrin fiillere bağlı olarak ortaya çıkan bir durum olduğu dikkate alındığında, tabii olarak onun kaynağını ilgili fiillerin fâillerinde aramak gerekmektedir. Bu itibarla, insan fiillerine bağlı olarak hâsıl olan ahlâkî kötülüklerin kaynağı, kötülüğün insan tarafından seçilmiş ve istenilmiş olmasında yer almaktadır. Öte yandan doğal ve metafiziksel kötülük kapsamında yer alan şerlere bakıldığında, durum biraz farklılaşmaktadır. Bu tip şerler, zahiren kötü olarak algılandıkları bile, ilâhî iradeye bağlı olarak gerçekleşmeleri bakımından değerlendirildiklerinde, bizatihi iyi ve güzel kapsamında yer almaktadır. Zira ilâhî iradenin onların gerçekleşmelerine cevaz vermiş olması, hayrın ortaya çıkmasına vesile olmaları bakımındandır. Zahiren şer olarak gözüken olayların bizzat hayır olana vesile olmaları ise onların yaratılmasındaki hikmetler ile alakalı bir konudur¹⁹².

Kâinatın sonsuz hikmet sahibi Allah tarafından yaratıldığı açık olarak müşahade edildiğine göre, Yüce Yaratıcı'nın her fiilinde bir hikmetin bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir. Zira sonsuz hikmet sahibi Zat'ın hiçbir işi gereksiz ve anlamsız değildir. Nitekim Allah kâinatı yok olmak üzere yaratmamıştır. Dünyanın içerisindeki her şey ile insanın hayatın arasındaki eksiksiz uyum, her ikisinin de boş yere yaratılmadığının açık ispatıdır. Bu hakikat, çok sarıh bir şekilde her ikisinin yok oluşunu müteakip gelecek yeni bir hayatı kanıtlamaktadır. Bu itibarla her ikisine isabet eden durumları, bu yeni hayatın makasına ve koşullarına uygun biçimde değerlendirmek gerekmektedir.

¹⁹⁰Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, 95.

¹⁹¹Ebû Hanife, *el-Fıkhu'l-Ebsat*, 39.

¹⁹²Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 45.

Zahiren şer olarak algılanan olgu ve olaylar, ahiret yolculuğunun doğal birer parçası durumundadır. İnsanoğlunun bu olaylar karşısındaki yaklaşımları, yeni hayatının tarzını ve yönünü tayin etmektedir. Bu itibarla insan, biraz açlık, biraz korku, canlardan, mallardan ve ürünlerden biraz eksiltmekle sınanmaktadır. Bu imtihan sürecinde, belâlar ve musibetler insanın mücadele azmini güçlendirebilmektedir. Başka bir deyişle musibetler insanın sabır ve tahammül gibi üstün özelliklerini güçlendirerek kâmil insan olma hedefine biraz daha yaklaşmasını temin edebilmektedir¹⁹³. Öte yandan musibetler, bize kendilerinden sakınmamız gerektiğini de öğretmektedir. Söz konusu öğrenim sürecinde insanın ufku genişlemekte, araştırma ve keşif arzusu kuvvetlenmektedir. Bu şekilde insan kötülüklerden korunmaya gayret ederken yaşamını kolaylaştıran pek çok teknolojik keşfe zemin hazırlamaktadır.

“İnsan, şerri de hayrı istediği gibi ister. İnsan pek acelecedir!” ayetinde¹⁹⁴ belirtildiği gibi insan aceleci bir varlık olup çoğu zaman işin sonunu görmeden hemen hükmünü vermektedir. Bilhassa işler başta biraz kötü gittiğinde sonunu beklemeye hiç tahammül edememektedir. Öte yandan önemli olan neticedir. Her güçlüğün ardında ise bir kolaylık bulunmaktadır: *“Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var.”*¹⁹⁵. Buna göre hoşla gitmeyen işlerin neticede iyilik getirdiği görülmektedir. Zira şer gibi gözükən olayların ya bizzat kendisi hayırdır ya da sonuçları itibariyle hayır olmaktadır. Zira her şeyin başlangıcını ve sonunu bütün yönleriyle bilen sadece Allah’tır¹⁹⁶.

Dünya hayatında meydana gelen olaylara ilâhî adalet ve rahmet açısından olduğu kadar ilâhî hikmet açısından da bakılması gerekmektedir. Nitekim Allah, Kur’ân-ı Kerim’de dünya hayatının hikmetlerine ilişkin bazı ipuçları vermiştir. Bu ipuçlarından birisi, âhiret hayatındaki rahmet tecellilerinin, insanların dünyada biriktirdiklerine kıyasla çok daha hayırlı olması nedeniyle, dünyadaki imtihan sürecini başarıyla tamamlamaya çalışmaktır. Bir başka ipucu ise, bu dünyada mâruz kalınan musibetlerin bir bölümünün insanın kendi hatalarına bağlı olabileceğinin bilinmesidir¹⁹⁷. Zira Kur’ân-ı Kerim’de, musibetlerin bir kısmının hatalardan dönülmesi için bir uyarı olarak gönderildiğine işaret edilmektedir: *“İnsanların kendi*

¹⁹³Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 46.

¹⁹⁴el-İsra 17/11

¹⁹⁵el-İnşirah 94/5-6

¹⁹⁶Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 49.

¹⁹⁷Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 59.

elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah - dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”¹⁹⁸. Bir diğer ipucu ise musibetlerin bir bölümünün bizzat imtihanın bir gereği olarak isabet etmesidir: “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!”¹⁹⁹.

Bu itibarla, ilâhî adaleti beşerî adalet anlayışıyla kıyaslayarak değerlendirmenin doğru olmadığı, zira ilâhî adaletin tecellisinin yalnızca bu dünyaya özgülenemeyeceği, Allah’ın bu dünyadaki adaletinin imtihan sürecinin koşullarını en doğru ve uygun biçimde belirleyen hikmetine uygun olarak tecelli ettiği belirtilmektedir. Allah’ın bu dünyadaki bütün kötülükleri tamamen yok edip kötülükleri de anında cezalandırmış olması halinde, ödül ve ceza yurdu olan ebedî âhiret yurdunun bir anlamının olmayacağı vurgulanarak ilâhî adaleti beşerî adalet anlayışlarıyla kıyaslayarak eleştirmenin doğru olmayacağı, her şeye sonsuz hikmetine uygun olarak en uygun tabiatını veren Allah’ın evren üzerindeki tasarruflarına rıza göstermek ve O’nun kulları olarak kendi üzerimize düşenleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmenin gerektiği ifade edilmektedir²⁰⁰.

Özetle; Allah’ın adaletinin sadece bu dünyayı değil, ebedî olan âhiret yurdunu da kapsadığına, O’nun mutlak ve tam adaletinin âhirette tecelli edeceğine, bu nedenle bu dünyadaki geçici ve kısmî eşitsizliklerin adaletsizlik olarak değil, mutlak ve tam adaletin gerçekleşeceği âhiret yurdunda telâfi edilecek olan imtihan vesileleri olarak görmek gerektiğine, yaratma ve emir Allah’a ait olduğu ve herkes varlığını ve var olma şartlarını O’na borçlu olduğu için kimin hangi şartlarda en uygun şekilde nasıl imtihan edilebileceğine yalnızca O’nun karar verebileceğine işaret edilmektedir²⁰¹.

1.3.3. Mu’tezile’de Elemler ve İvaz Görüşü

Mu’tezilî gelenek Allah’ın karşılıksız biçimde istediğine acı çektirmesini hikmete uygun bulmamaktadır. Allah’ın insanlara ıstırap çektirmesini, geçmiş bir günahın karşılığı veya gelecekte kendisine fayda sağlamak bakımından kabul

¹⁹⁸ er-Rûm 30/41.

¹⁹⁹ el-Bakara 2/155.

²⁰⁰ Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 60.

²⁰¹ Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 61.

etmektedirler²⁰². Allah'ın insanları dünyada değişik musibetlerle imtihan ettiğini belirtmektedirler.

Mu'tezilî âlim Kâdî Abdülcebbar (ö. 1025) Allah'ın dünyadaki elemeleri ve ıstırapları mükellef olan bireylere ibret olması ve yaratıklarına acı çektirmesi mukabilinde ahirette ivazını almaları amacıyla yarattığını savunmaktadır²⁰³. Bu gelenek acı çekmeleri karşısında yaratıklarına mükâfat vermesini Allah'a vâcip koşmaktadır. Zira Allah adalet ve hikmet sahibidir, ayrıca zulümde bulunamayacağı için adaletsiz ve hikmetsiz bir iş yapmamaktadır. Allah'ın kuluna yaşattığı musibetten dolayı bir karşılık vermesi O'nun adalet sıfatının gereğidir. Çünkü aksi kulun menfaatine aykırıdır. Bu ise ilahi hikmete terstir. Çünkü O'nun kulu için en iyiyi yaratması vaciptir²⁰⁴. Buna göre Mutezile'nin vucub prensibi gereği salah-aslah, lütuf, elem, ivaz ve teklif gibi ilahi fiilleri Allah için vacip/zorunlu kabul ettiği, başka bir anlatımla ilahi adalete zarar vereceğini düşündükleri hususları Allah için yapılması ve yerine getirilmesi zorunlu fiiller olarak gördüğü anlaşılmaktadır²⁰⁵.

Mu'tezili âlimlerinin geneli Allah'ın çocukları ve hayvanları kıtlık, kuraklık, hastalık gibi musibetlere maruz bırakmasını imtihan sırrına uygun görmüşlerdir²⁰⁶. Bu çerçevede kâinatta meydana gelen musibetler, hikmetsiz ve adaletsiz olarak değerlendirilmemektedir. Bu tür musibetler insanlara ibret almaları bakımından faydalar sağladığı için zulüm olarak görülmemektedir. Nitekim Allah adaleti icabı kulları için yararlı olan şeyleri yapmaktadır. Bu kapsamda Mu'tezilî gelenek geçmiş bir günah veya geleceğe dair bir fayda olmaksızın Allah'ın azab etmesini caiz görmemişlerdir. Buna göre suçsuz ve cezayı hak etmedikleri halde acı vermesi halinde, Allah'ın bunlara sevap ile karşılık vermesi "icap" etmektedir²⁰⁷. Aksi takdirde onları cezalandırmış olmaktadır²⁰⁸. İlahi adalet kavramı, Allah'ın eksiksiz adaletini yansıtmaktadır. Bu nedenle Allah her türlü adaletsizlikten berîdir. Allah'ın şerri yaratıp onunla hükmetmesi ve müteakiben kullarına azap etmesi,

²⁰²Cüveyni, *İnanç Esasları Kılavuzu Kitabü'l-İrşad*, 239.

²⁰³Kadi Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî, *el-Muhtasar fî Usû'id-Dîn (Resâilu'l-Adl ve't-Tevhîd)*, thk. M. Umara (Kahire: 1971), I/228.

²⁰⁴Kemal Işık, *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelami Görüşleri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967), 78.

²⁰⁵Salih Sabri Yavuz, "Gazzâlî'de Hikmet'in Anlamı ve Yorumu", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2015), 12.

²⁰⁶Kadi Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: 1416/1996), 504- 505.

²⁰⁷Ünverdi, *Mu'tezile'de Kötülük Problemi*, 387.

²⁰⁸Ebu Yusr Muhammed Pezdevî, *Usulu'd-Dîn, (Ehl-i Sünnet Akaidi)*, çev. Şerafeddin Gölcük (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1988), 180.

Allah'ın adalet prensibiyle telif edilememekte, zira kullarına zulmetmesi düşünülememektedir²⁰⁹.

Mutezili yaklaşım gereğince, insanlar için en hayırlı olanı yaratmak Allah'a vaciptir. Bununla birlikte O'nun bu çerçevede insanlar için yarattığı hususlar lütuf, ivaz ve sevap gibi üç başlıkta ele alınmaktadır. Yani Allah'ın insanlara vermiş olduğu şeyler bu üçünden birine tekabül etmektedir. Buna göre insan bir şeyi hak etmiştir veya etmemiştir. Allah'ın insanlara bir şeyi hak etmeden vermiş olması halinde bu ilahi bir lütuftur. Öte yandan insana hak ettiğinin karşılığının verilmiş olması durumunda kişi bunu ya Allah'ı yücelttiği veya ona saygı gösterdiği için verilmiştir ki bu durum sevap kavramıyla bağdaşmaktadır. Bunun dışında bir eylem nedeniyle hak edilmişse bu ivaz kavramı ile ifade edilmektedir. Başka bir anlatımla ivaz, övgüye değer bir eylem dolayısıyla değil de başka bir husus dolayısıyla hak edilen karşılık anlamına gelmektedir. Söz konusu ilkeye istinaden Mutezile, bu dünyada kendi iradesi dışında acı ve ızdırap çekenlere ahirette Allah'ın mükâfat vermesini vacip görmektedir²¹⁰.

Mu'tezilî gelenek, hayvanların ve çocukların yaşadıkları acılar karşısında Allah'ın bunlara mukabil onlara bedel ödemesi gerektiğini belirtirken, Ehl-i Sünnete mensup kelâmcılar, Allah için böyle bir şeyin vacip kılınamayacağını, zira Allah'a böyle birşeyi vacip kılmanın O'nun iradesini sınırlandırmak anlamına geleceğini savunmaktadır²¹¹. Mu'tezilî âlimler çocukların ahirette acı ve ıstıraplarla cezalandırılmalarını diğer kelâm ekollerine benzer şekilde caiz görmemekte, bu dünyada çocukların ıstırap çekmelerini mükellef olan bireyler için birer ibret olduğu ve imtihana yönelik yarar sağladığı için kabul etmektedirler.

Eş'arîler, geçmiş günahı ve gelecek yararı olmadan Allah'ın karşılıksız olarak istediğine azap etmesini ve acı çektirmesini caiz görürken, Mu'teziler ise karşılıksız ceza vermeyi zulüm addederek Allah için böyle bir şeyi reddetmektedir. Mu'tezilî gelenek zulmün hikmete uygun olmadığını belirtmektedir. Mâtürîdîler ise elemlendirme hususunda Mu'tezile'nin yaklaşımına yakın bir tutum içerisinde. Zira Mâtürîdîler günahı olmadan cezalandırmanın dünyada söz konusu olduğunu kabul ederken, ahirette böyle bir şeyin olmayacağını belirtmektedir. Bu anlayışa göre

²⁰⁹Osman Aydın, *İslam Düşüncesinde Aklileşme Süreci (Mutezilerin Oluşumu ve Ebu'l-Huzeyl A'la)* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 204.

²¹⁰Yavuz, "Gazzâlî'de Hikmet'in Anlamı ve Yorumu", 12-13.

²¹¹Gazzali, *El-İktisâd Fi'l-İ'tikad*, 121; Pezdevî, *Usulu'd-Dîn*, 179.

de günahsız biçimde elemlendirmek Allah'ın hikmetine muvafık değildir. Bu itibarla bütün ekoller Allah'ın ahiret âleminde günahı olmayanlara azap etmeyeceği hususunda ittifak halindedir²¹².

Sonuç olarak kelâm âlimleri, acı ve ıstırapları ibret ve imtihan vasıtası olarak ele alıp, bu türlü acıların mükellef olan ve olmayan kişilerin başına gelebildiğini, bu tip musibetlere maruz kalmayan diğer insanlara ibret olması ve ders vermesi bakımından bir bakıma bunların faydalı olacağını savunmaktadır.

1.3.4. Kötülük Sorunu Bağlamında Musibetlerin Anlam ve Hikmetine İlişkin Çağdaş Yaklaşımlar

Bir görüş musibet veya afet olgusunun din bakımından değerlendirilmesindeki en önemli hususun neyin afet olup olmadığında yoğunlaştığını belirtmektedir. Nitekim 17 Ağustos 1999 Depremi'nden sonra tabii afet ve din ilişkisi üzerine gerçekleştirilen tartışmalarda da bu sorun açık olarak tespit edilmiştir. Kur'an-ı Kerim bazı kavimlerin çeşitli yanlışları sebebiyle helak edildiğini belirtmektedir. Kur'an'a inanan bir müminin bunu kabul etmesi gerekmektedir. Örneğin *“Kendilerinden önceki nice nesilleri helâk etmiş olmamız onları hâlâ yola getirmedir mi? Oysa onların yurtlarında dolaşıp duruyorlar! Kuşkusuz bunlarda akıl sahiplerinin çıkaracağı dersler vardır.”*²¹³ve *“Nitekim zulme dalmışken helâk ettiğimiz nice beldeler var ki evlerinin duvarları çatıları üzerine yıkılmış, ıpıssız kalmıştır. Şimdi oralarda kullanılamaz hale gelmiş nice kuyular, (harap olmuş) nice görkemli köşk var! Yeryüzünde hiç dolaşmıyorlar mı ki ibret almış kalplere yahut işitmiş kulaklara sahip olsunlar! Şu bir gerçek ki gözler körleşmez, fakat göğüslerdeki kalpler körleşir.”* gibi ayetler²¹⁴, kâinatın yaratıcısının Allah olduğunu ve Allah'ın insanları tabiat ile cezalandırabileceğini ortaya koymaktadır.

Görüldüğü üzere Allah bazı hataları, zulümleri veya küfürleri sebebiyle bazı toplulukları deprem, tufan gibi olaylarla helak etmiştir. Bu yaklaşıma göre Allah'ın gerçekleştirdiği bir tespit bulunmakta olup, yani “falan şey nedeniyle filan olay olmuştur” biçiminde bir ilâhî tespit söz konusudur. Köse, bugün yaşanan bir

²¹²Selim Özarslan, *Mâtürîdî Kelâmcısı İbn Hümâm'ın Kelâmî Görüşleri*(Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, 2003), 66-67.

²¹³ Tâhâ, 20/128.

²¹⁴el-Hac, 22/45-46.

felaketin falan olay nedeniyle Allah'ın cezası veya musibeti olduğu tespitine varmanın Allah'a ait olan bu belirleme yetkisini üstlenmek anlamı taşıdığını iddia etmektedir²¹⁵. Hâlbuki Allah insana akıl vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de hangi yanlışların toplumları maddi veya manevi helake sürükleyeceği belirtilerek aynı yanlışları yapan toplumların da aynı veya benzer musibetlere maruz kalabileceği haber verilmiştir. Kanaatimizce buradan hareketle çıkarımlar yapmanın Allah'a ait olan belirleme yetkisini üstlenmek anlamına gelmediği değerlendirilmektedir.

Başka bir görüş ise yıkıcı ve öldürücü depremlerin, büyük kayıplara neden olan tsunami gibi korkunç musibetlerin zahiren kötü görünmekle birlikte iyi taraflarının da olduğunu belirtmektedir. Örneğin buna göre depremler yer üstünde büyük kayıplara ve acılara sebep olmasına rağmen yer altı kaynaklarının yeryüzüne çıkmasına katkı sağlamakta, insanlara evlerini daha sağlam yapmalarını öğretmekte, onları bu bağlamda düşünmeye ve araştırmaya sevk etmektedir. Ayrıca bu gibi musibetlerin âhirete dönük faydalarının çok daha büyük olduğu, zira sabırla karşılanıp ibret alınması halinde, cennetin birer vesilesi olabilecekleri vurgulanmaktadır²¹⁶.

Bu yaklaşıma göre insanların kendi elleriyle yaptıkları yanlışlar yüzünden tabiatta ve toplumda bazı bozuklukların ortaya çıkması, Allah'ın tikel olarak belirlenmemiş, değişebilen kaderidir: *“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”*²¹⁷. Savaşlar, temizlik ve beslenme sorunlarından kaynaklanan ve kitlesel ölümlere neden olan salgın hastalıklar, ormanların tahribatıyla ortaya çıkan kuraklık ve sel baskınları, çevre kirliliği, orman yangınları, küresel ısınma ve bunun sebebiyet verdiği buzul erimeleri bunlar arasında yer almaktadır.

Diğer bir yaklaşıma göre Bakara suresinin 2/155. ayetinde insanın imtihan süreçleri olarak sayılan korku, can, mal ve ürün eksilmesi Allah'ın özellikle birilerinin başına sardığı belalar değil, yaşamın tevliid ettiği süreçlerdir. Bu bağlamda depremlerin hala birçok insan tarafından Allah'ın cezası olarak yorumlandığını, ancak Kur'an'da bu konuda herhangi bir bilginin olmadığı, depremlerin jeolojik

²¹⁵Köse, “Kur'an'da Musibet Kavramı Üzerine Psiko-Sosyolojik Değerlendirmeler”.

²¹⁶Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 51.

²¹⁷er-Rum 30/41.

olaylar olduğu, depremlerin felaket olarak nitelenmesinin insanlar tarafından yapılmış olduğu, insanların deprem bölgelerinde yerleşim yeri kurmama veya depreme dayanaklı yerleşim yerleri kurma imkânlarının olduğu belirtilmektedir. Buna göre depremleri insanların ahlaksızlıklarının cezalandırılması olarak yorumlamanın Allah'ın adaleti açısından izah edilebilir yanı bulunmamaktadır. Zira depremlerde birçok günahsız, suçsuz insan, çocuk ve hayvan ölmektedir²¹⁸.

Bir önceki yaklaşım musibetleri ve acıları sonsuz mutluluğun geçici kaynakları olarak değerlendirmektedir. Bu itibarla gerçek merhametin, muvakkat ve fani olan ıstırapın hemen ortadan kalkmasını istememesi, onun mukabilinde asla onunla kıyaslanamayacak ölçüdeki bir bedeli vermesi gerekmektedir. Buna göre bu tür durumlar kangrenli bir elin kesilmesine benzetilerek, elin kesilmesinin zahiren bir ziyan ve kayıp olmasına rağmen, aslında canın kurtulması ve selâmete ermesi gibi büyük bir kazancın bulunduğu belirtilmektedir. Bu nedenle kesilen elin doğurduğu sonuç bakımından bir kötülük değil bizzat hayır olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan elin hiç kangren olmamasının da mümkün olduğu, ancak bu durumda, insanın sabır, tahammül ve şükür gibi özelliklerinin inkişaf edemeyeceği belirtilmektedir. Sonuç olarak insan, çok ağır da olsa muvakkat koşullara gösterdiği müspet tepkiler mukabilinde alacağı sonsuz ödül fırsatlarından mahrum kalmaktadır. Bu mahrumiyet ise onun adına bir iyilik değil kötülük anlamına gelmektedir. Bu sebeptendir ki Allah, insanı biraz korku, biraz açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltmek ile imtihan edeceğini bildirmiştir. Bu tip musibetler ilk bakışta ıstırap veren şeyler olsalar da bunlara sabredilmesi halinde önemli mükâfatlar söz konusudur²¹⁹.

Ayrıca yıkıcı ve öldürücü depremlerin ve tsunami dalgaları gibi büyük musibetlerin arkalarında bıraktıkları büyük acılar ve ıstıraplar, onların içerisinde doğrudan bulunmayan bazı kimselerde, görece olarak kötü gözüken durumlarının aslında şükredilmeleri gereken birer ilâhî lutûf olduğu kanaatini uyandırabilmektedir. Başka bir anlatımla bir başkasının musibeti, kendisinden daha alt seviyede sıkıntı yaşayanlar için bir teselli kaynağı olabilmektedir. Tüm vücudu yara içerisinde olan bir hastayı gören kişi, imkânsızlıklar içinde olsa bile, en azından böyle bir kimsenin yerinde olmadığı için Allah'a şükredebilmektedir. Bunun gibi yaralar içinde yatan

²¹⁸Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, 141.

²¹⁹Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 84-85.

kişi de, imanı ve sabrı mukabilinde alacağı ebedî ödüle karşın sonsuz cehennem azabına uğrayacak kimselerin durumunu düşündüğünde teselli bulabilmekte ve aslında kendisinin bir rahmet ve lutûf deryası içerisinde bulunduğunu kabul edebilmektedir²²⁰. Bu itibarla Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur²²¹: *“Kendinizden üstün olanların durumlarına değil, düşük olanların durumlarına bakınız. Çünkü bu, Allah’ın üzerinizdeki nimetlerini önemsiz görmemeniz için daha uygun bir tutumdur.”*

Musibetler genelde arkalarındaki hayırları perdeledikleri için kötü görünmektedir. Zahiren kötü görünümde olan olaylar ardında daha büyük bir iyiliği ve hayrı gizlemektedir. Bu itibarla mühim olan perdenin önündeki yerine ardında olanı dikkate almaktır. Yani içinde saklı bir hayır bulunmayan hiçbir şer yoktur. Bu nedenle bidayette kötü görünenleri, aslında artlarında daha büyük hayırları saklayan küçük iyilikler olarak görmek de mümkündür. Bundandır ki, hastasına acı ilâç veren bir hekimin hikmetli bir iş yaptığını savunan kimsenin, içinde sonsuz mutluluğa erme gibi büyük bir hayrı gizleyen musibetleri de aynı biçimde hikmete uygun görmesi gerekmektedir²²².

Bu çerçevede, Kur’ân zahiren kötü giden işler karşısında takınılması gereken genel tutuma ilişkin şu tavsiyelerde bulunmaktadır: *“...Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz bilmezsiniz.”*²²³ ve *“...Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.”*²²⁴. Söz konusu âyetlerden de görüleceği üzere, musibetler genelde arkalarındaki hayırları perdeledikleri için kötü görünmektedir. Bu itibarla Allah, kötülüğü asla bizatihi kötü olduğu için değil, sadece onun içerdiği bir hayırdan dolayı istemektedir. Şer gibi gözüken, ister bir zalimi cezalandırmak isterse de bir kimsenin iradesini imtihan için gelmiş olsun, o her hâlükârda hayırdır. Zira birinde zalimin zulmüne mani olunmuş, diğerinde ise birisi için ahirette kurtuluşa erme fırsatı söz konusu olmuştur²²⁵.

²²⁰Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 86.

²²¹Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Bab 58; hadis nr. 2513.

²²²Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 88-89.

²²³el-Bakara 2/216.

²²⁴en-Nisâ 4/19.

²²⁵Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 93.

Musibetlerin bir bölümü doğrudan ilâhî iradeye bağlı olup, bu musibetlerin amacı kulun Allah’a olan bağlılık seviyesini test etmektir. *“Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz”* Enbiya 21/35 ayetinde bu hususa işaret edilmektedir. Diğer bir bölümü ise doğrudan beşerî iradeye, dolaylı olarak ilâhî iradeye bağlıdır ki *“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah - dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”* ayetinde²²⁶ bu hakikat belirtilmektedir. Allah, kendi iradesiyle her şeyi ihata eden ilmi kapsamı içinde yer alan şeylerden dilediğini yaratmaktadır. Bunların gerçekleşmesi zorunlu iken beşerin hür iradesine bağlı olan bütün olayların gerçekleşmesi zorunlu değildir. Zira onların birincil nedeni ilâhî irade değil, beşerî iradedir. Bunlar yalnızca beşerin dilemesi sonucunda gerçekleşebilmektedir. Yani beşerî irade onları başlattığı için Allah sonsuz kudretiyle onların sonuçlarını yaratmıştır. Nitekim O, kendiliğinden onların gerçekleşmelerine karar verip sonra da insanın elinde onları zorunlu olarak var kılmış değildir. Her iki iradeye bağlı olan olaylar, sebep ve neticeleriyle birlikte Allah’ın her şeyi ihata eden ilminin içerisinde yer almaktadır. Beşerî irade, doğrudan ilâhî iradeye bağlı olan musibetlerin gerçekleşmesinde bir katkısı bulunmasa da onların neticeleri üzerinde bulunabilmektedir. Örneğin bir deprem olayı neticesinde oluşabilecek kötü sonuçlar, beşerî iradeye ve gayrete bağlı olarak alınan önlemler sonucunda minimum seviyeye indirilebilmektedir. Öte yandan meydana gelen musibetlerin ardından ortaya çıkabilecek bütün neticeleri, büyük bir sabırla karşılamak, sonra da onları soğukkanlı bir şekilde analiz etmek, her kulun Allah’a karşı olan sorumlulukları arasında yer almaktadır. Zira ilâhî iradeye, beşerî iradeye veya her ikisine birden bağlı olarak gerçekleşen bütün musibetler, sebepleri ve sonuçlarıyla beraber Allah’ın her şeyi ihata eden ilmi çerçevesinde cereyan etmektedir. Bu itibarla Allah’ın her şeyi ihata eden ilmine bağlı olarak belirlediği kader programı çerçevesinde gerçekleşen bütün olaylar karşısında insanın, elinde olmayan sebepler yüzünden mâruz kaldığı musibetleri büyük bir sabır ve tahammülle karşılaması, kendi hataları yüzünden başına gelen musibetlerin ardından ise kendisini hesaba çekerek hatalarından ve günahlarından uzak durmaya çalışması gerekmektedir²²⁷.

²²⁶ er-Rum 30/41

²²⁷ Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 114-115.

Psikolojik Açıdan Musibet-İnanç İlişkisi

Din anlam arayışında önemli rol oynamakta, birçok insan din ve inanç sayesinde yaşamına mana yükleyebilmektedir²²⁸. Zorluk taşıyan ve acı veren olaylarla karşılaşan kişi bakımından din, endişelerinin yatışmasını temin ederek koruyucu bir fonksiyon gören, kaygıyı azaltan bir anlamlandırma ve yorumlama bağlamı sunmaktadır²²⁹. Bu itibarla din anlam kaynağının temelini teşkil etmektedir. Bu hakikat bilhassa musibetlerde kendisini göstermekte, felaket anlarında insanların dini duyguları artmaktadır²³⁰. Aslında Kur'an, sadece zor durumda kaldığında Allah'a dönen insan tipini tenkit eder ve insanın her daim Yüce Yaratıcısına iman ve şükür ile bağlı olmasını ister.²³¹

Dini inançlar var oluş nedeni gibi insanın anlamakta zorluk çektiği temel soruların cevabını bulmada önemli yere sahiptir. Bu itibarla din, anlamın ve anlamının temel kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir²³². Dini inançlar başa gelen musibetlerin anlamlandırılmasında da etkindir²³³.

İnsan bazen güçlü bazen de oldukça güçsüz bir varlıktır. İnsan ilk yaşlarında oldukça güçsüz bir durumdadır. Yetişkinlik döneminde birçok şeyi yapmaya gücü yetse de insane hastalıklar, trafik kazaları, deprem, sel felaketleri gibi gücünün yetmediği olaylarla karşılaşabilmektedir. Söz konusu olaylar karşısındaki aczi ve çaresizliği sonucu insan, kendini emniyete alma, kendine güven verecek güçlü,

²²⁸Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Yayınları, 2007), 97.

²²⁹Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, 97; Halil Ekşi, *Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001),29-32;Naci Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma* (İstanbul: Dem Yayınları, 2005),227;Faruk Karaca, "Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine", *Dini Araştırmalar* 6/16 (2003), 77.

²³⁰Ali Köse - Talip Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000),70-71; Kenneth I. Pargament, "Tanrım Bana Yardım Et: Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru", (Çev. A. Albayrak), *Tabula-Rasa* 3/9 (2003),217;Ben Spilka vd., "Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atıf Teorisi", (Çev. A. Kuşat), *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 180;Recep Yaparel, "Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994), 278;Mehmet Akgül, "Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi - Konya Huzur Evi Örneği", *Dini Araştırmalar* 7/19 (2004), 22.

²³¹ ez-Zümer, 39/8.

²³²Köse - Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*,67; Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002),152; Asım Yapıcı, "Fiziksel ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 137-148.

²³³Ali Ayten, "William James (1842-1910) ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım", *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 457-464.

kudretli bir varlığa yönelme ve ona sığınma gereksinimi duymaktadır. Bu gibi durumlarda ümitsizlik içinde kıvranan insanı teselli edecek ve ona ümit ve kuvvet verecek, her şeye gücü yeten bir varlık arayışı ve inancı kendini hissettirmektedir²³⁴. Bu itibarla insan aciz ve ümitsiz kaldığında Allah'ı ve kaderi düşünerek, “başka türlü olmazdı” biçiminde bir inanç geliştirmektedir. Bu durum ise yaşanan acıların belli bir plan dâhilinde gerçekleştiği inancını kuvvetlendirmektedir²³⁵.

Yaşananların Anlamlandırılması Çerçevesinde Musibet-İnanç İlişkisi

Tarih boyunca insanlık çeşitli felaketleri işlenen günahlara karşı veya günahlardan pişmanlık duymak için gönderilen birer musibet olarak değerlendirmiştir. Bu algı biçimini ortak bir tarihsel deneyim olarak birçok din veya kültürde görmek mümkündür²³⁶. İslam inancı da dünya hayatının bir imtihan yeri olduğunu ve varlık âleminin sadece Allah'ın kudreti altında hayati yetini devam ettirdiğini belirtmekte, bu itibarla insanların Allah'tan gelen müdahalelere açık oldukları inancıyla, yaşanan bazı menfi olayları Yüce Yaratıcı'ya bağlamaktadır. Allah'a atfedilen bu olaylar dini literatürde azap, gazap, bela veya musibet gibi kavramlarla ifade edilmektedir. İslâm dinine göre asıl ceza ve mükâfat ahirette olmakla beraber dünyada da farklı biçimlerde cezalandırılma söz konusu olmaktadır²³⁷. Kur'an'da ve hadislerde geçen Nuh, Hud, Salih, Lut ve Şuayb'ın (aleyhisselam) kavimleriyle ilgili anlatımlar bunun tarih boyunca çeşitli biçimlerde gerçekleştiğini ispatlamaktadır²³⁸.

Kutsal kitaplarda anlatılan bu tarihi helak olaylarının yanı sıra günlük hayatta gerçekleşen çeşitli olumsuz olaylar “kötülüklerin niçin var olduğu?” sorusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsanlığın karşılaştığı musibet veya genel olarak kötülük olarak değerlendirilen ve ilahî iradeye atfedilen bu olaylar ile alakalı olarak “kullarına karşı çok merhametli ve kullarına zulmetmeme” sıfatlarıyla tavsif edilen Allah'ın böyle olaylara niçin izin verdiği hususu din felsefesinin önemli

²³⁴Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, 93-135; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), 77-78.

²³⁵Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, 93- 135.

²³⁶Frank Vercleyen, “Bizans Döneminde İstanbul'da Depremler: Halk Üzerinde Etki”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Fransızcadan çev. Feda Şamil Arık, 19/30 (1997), 302.

²³⁷en-Nur, 24/2

²³⁸Köse, “Kur'an'da Musibet Kavramı Üzerine Psiko-Sosyolojik Değerlendirmeler”.

konularından birini teşkil etmiştir. Dini filozoflar bu durumu “teodise” kavramıyla izah ederek “*en yüksek iyiliğin meydana gelebilmesi için fenalığın gerekli olduğu*” biçiminde yorumlamışlardır²³⁹. Aynı mantıktan hareket eden bazı psikologlar ise “*ruhsal yapımızın iyiliği ancak onun tam zıddı olan somut kötülükleri hissederek algılayabileceğini*” ileri sürmüşlerdir²⁴⁰.

Yaşananların anlamlandırılması sürecinde öncelikle hayır ve şerrin kaynağı üzerinde durmak gerekmektedir. Allah varlığın bütün imkânları ve yönleriyle birlikte tezahür etmesini arzulamıştır. Şer de bu imkânlar içerisinde. Dolayısıyla onun var oluşunun özel hikmetleri ve sebepleri vardır²⁴¹. Kur’ân-ı Kerim, kalpleri karamsar insanların şerrin kaynağı hususundaki yaklaşımlarını şu şekilde ortaya koymaktadır²⁴²: “*Kendilerine bir iyilik dokunsa “Bu Allah’tan” derler, başlarına bir kötülük gelince de “Bu senden” derler. “Hepsi Allah’tandır” de. Ne oldu bu tophuluğa ki bir türlü söyleneni anlayamıyorlar! Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir.*”

Kur’âni çerçeveden bakıldığında, her insan sonunda ölümü tatmaktadır. Bununla birlikte ölüm sonsuz bir yok oluş anlamına gelmemekte, bu dünyada ekilen iyilik ya da kötülük tohumlarının sonsuz semeresinin görüleceği âhiret âlemine açılan bir kapı olarak değerlendirilmektedir. Bu itibarla Allah imtihan olarak insanlara iyilik ve kötülük vermektedir. Neticede imtihanın sonucunu görmek üzere O’nun huzuruna çıkılmaktadır: “*Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz.*”²⁴³. Söz konusu imtihan, ilâhî hikmete bağlı olarak herkes için değişik biçimlerde meydana gelmektedir. Bu durum bazıları için korku, bazıları için açlık ve bazıları için de mallardan, canlardan ve ürünlerden eksilme nevinde olabilmektedir. Bunun karşılığında Kur’ân sabredenleri ebedi bir mutlulukla müjdelemektedir: “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!*”²⁴⁴.

²³⁹Köse, “Kur’an’da Musibet Kavramı Üzerine Psiko-Sosyolojik Değerlendirmeler”.

²⁴⁰David H. Wulff, *Psychology of Religion: Classic and Contemporary Views* (John Wiley & Sons, 1991), 468.

²⁴¹Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 44.

²⁴²en-Nisa 4/78-79.

²⁴³el-Enbiya 21/35.

²⁴⁴el-Bakara 2/155.

Psikologlara göre musibet hissinin bilinçaltından nebean eden sebepleri bulunmaktadır. Bu bağlamda insanlar başlarına gelen muhtelif olayları göreceli biçimde musibet olarak değerlendirmektedir. Bunun sebebi insanda mevcut olan suçluluk duygusudur. Söz konusu duygu insanın daha evvelden düşündüğü veya gerçekleştirmeyi tasarladığı kötü duygularının bilinçaltında var olması ve orada bastırılmasından hâsıl olmaktadır. İnsanoğlu kötü olduğunu düşündüğü bu düşünce ve duygularından ve gerçekleştirdiği fiillerinden ötürü nefsinin cezalandırılması gerektiğine inanmaktadır. Bazı hadiselerin musibet olarak ele alınmasının temelinde bu psikolojik duygunun izleri bulunmaktadır. Başka bir anlatımla, kişi bilinçaltına bastırdığı kötü duygularından ötürü psikolojik olarak cezalandırılmaya hazır bir durumdadır²⁴⁵.

Söz konusu cezalandırılma psikolojisi ruhi yapıya “yaptığım ya da düşündüğüm kötü şeyin karşılığını ödedim” biçiminde farkında olunmayan psikolojik bir rahatlama ile de katkı sağlayabilmektedir. Köse’ye göre musibete kutsi bir mana kazandırılmasının, onun ilahî kaynaklı olarak görülmesinin temelinde bu psikolojik gerçeklik bulunmaktadır. Zira kişinin musibetin “kendi gerçekleştirdiği yanlış bir eylem veya düşünceden kaynaklandığına” inanması halinde, kendisine musibet gönderme yetki ve liyakatini de ancak kötülükten ârî, kâdir-i mutlak bir varlığa, yani Allah’a atfetmesi doğaldır. Tabii felaketlerin musibet olarak değerlendirilmesinin temelinde de yine bu atıf mantığı etkili olmaktadır. Zira insanoğlu tabiatla mücadelesinde günümüzde ulaştığı noktaya karşın tabiatın ilahî kudretin kontrolü altında olduğu inancını muhafaza etmektedir²⁴⁶.

Musibetlerin İnanç Dünyasına Etkileri

Dini inançlar hayatı yaşanılabilir hale getiren umut ve iyimserlik gibi temel unsurlarla birlikte sorumluluk ve üretkenlik gibi insanı insan yapan psiko-sosyal unsurları sürekli desteklemektedir²⁴⁷. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar dini inançların; fedakârlık, sabır, mücadele ve umut duygularını canlı tutarak çekilen acıları hafiflettiği, böylece umutsuzluk duygusuna karşı koruyucu bir işlev üstlenerek yaşama isteğini kuvvetlendirdiğini göstermektedir. Başka bir anlatımla dini inançlar,

²⁴⁵Sigmund Freud, *Psychopathology of Everyday Life* (1901), trc. A. A. Brill (1914), 323.

²⁴⁶Köse, “Kur’an’da Musibet Kavramı Üzerine Psiko-Sosyolojik Değerlendirmeler”.

²⁴⁷Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 157; Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, 222.

insanın musibetler karşısında yaşadığı acı ve ıstıraplarını azaltan ve teselli veren bir ümit kaynağı olarak fayda sağlamaktadır²⁴⁸.

Öte yandan, musibetler karşısında yaşanan acziyetin insanı dine yöneltmesi yaşama isteğinin sıkıntıya üstün gelmesine bağlıdır. Zira çöküntü veya umutsuzluk gibi olumsuz duyguların Allah'a müteveccih bir hareketi desteklemesi mümkün değildir. Musibetler karşısında yaşanan çaresizlik deneyimi bazı kişilerde din duygularını canlandırabilmekte ve onları dini hayata yönlendirebilmekte, ancak bazılarında ise tam aksine dine ilgisizlik ve Allah'a isyan tepkilerini uyandırabilmektedir²⁴⁹.

Bu bağlamda kader inancı ve teslimiyet duygusu musibetlerle başa çıkma sürecinin doğal bir ürünü olabilmektedir²⁵⁰. Çünkü acı deneyimler, insanı dini bağlılıklara sevk edebilmektedir. Bilhassa acı yaşantıların Allah'a yönelişte önemli katkıları bulunmaktadır. Şehirli yetişkinler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre inançların bir bölümünün, tehdit içeren olayların üstesinden gelme sürecinin bir neticesi olduğu tespit edilmiştir. Buna göre dini hayat düzeyi arttıkça dini başa çıkma ritüellerinin daha fazla kullanılması dini hayat düzeyinin artmasına paralel bir durum oluşturmaktadır. Çünkü kişinin karşılaştığı musibetlere bağlı sorunları aşarken daha fazla dindarlaşması, dini inançların başa çıkma sürecinin bir ürünü haline geldiği anlamına gelmektedir²⁵¹.

Dini inançlar insan hayatı ve geleceğiyle ilgili bilgiler de sağlamaktadır. Yaşamın belirsizliklerini belirgin hale getiren bu bilgiler insanın kendisine güvenmesini sağlamanın yanında öz saygı ve kontrol hissini arttırmakta, bu şekilde kişinin karşılaşılan sorunlarla başa çıkabilmede mücadele azmini yükseltmektedir. Bu nedenle maruz kalınan musibetler karşısında yaşanan gerginliklerin üstesinden gelebilmek için kişilerini değerlerden yardım almaya çalışmaktadırlar²⁵². Zira dini

²⁴⁸Nurten Kimter, *Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Ergenlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua*, ed. H. Hökelekli, Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi içinde (ss. 217-249), (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 223.

²⁴⁹Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 91-92;Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, 221.

²⁵⁰Elif Batman, *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkma Kader İnancının Rolü* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 24.

²⁵¹Pargament, "Tanrım Bana Yardım Et"; Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*;Recep Yaparel, *Yirmi Kırk Yaş Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987); Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, 93.

²⁵²Ekşi, *Baş Çıkma*, 2.

inançlar acı olayların yaşandığı durumlarda anlam sisteminin sürekliliğinin korunması için gerekli üç unsuru sağlayarak kişilerin olayları izah etmelerine yardım etmektedir. Anlam sisteminin sürekliliğini temin eden unsurlardan birisi, gelecekte yaşanacak olayların katlanılır ve kontrol edilebilir olacıklarına yönelik duyulan güvendir. İkinci unsur, yaşanan olayın menfi sonuçlarının yanında müspet yönlerinin de aranıp bulunması ve üçüncü unsur ise yaşanan olayın “bir anlam parçası” olup tesadüfe bağlı olmadığına yönelik duyulan inançtır²⁵³.

Başka bir anlatımla, sıkıntılı durumlarda insanların güven duyguları tehlikeye girdiği için dışsal hakikati anlama ve kontrol etme mekanizmaları da zayıf düşmektedir. Böyle bir durumda insan psikolojik olarak depresif bir ruh haline girebilmekte, ayrıca acılarıyla beraber yine de yaşamı yaşanabilir görmeye başlayabilmektedir. Bu nedenle, yapılan bazı çalışmalar, insanların sıkıntılı anlarında ibadet ve duaya daha fazla önem verdiklerini göstermektedir²⁵⁴. Bu bağlamda, acizyet ile ilahi yardıma müracaat arasında doğrusal bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Hökelekli tarafından belirtildiği üzere savaş, depresyon, hastalık, kaza, iflas, gibi musibet durumlarında ibadet davranışında artış yaşanmaktadır²⁵⁵.

İnsanların pek çoğunun yaşamlarında oldukça önemli yer tutan dini inançlar, acılı ve buhranlı durumların üstesinden gelmeye olumlu ya da olumsuz katkı sağlayabilmektedir. Pargament’e göre, karşılaşılan sorunlarla ve bunların oluşturduğu yoğun stresle mücadele sürecinde inanç ve ibadetlerin devreye sokulması “üstesinden gelme” kavramı kapsamında değerlendirilebilmektedir²⁵⁶. Bu bağlamda dua faktörü, en çok müracaat edilen dinsel “başa çıkma” mekanizmasıdır. Zira insanın bir sıkıntı veya zorlukla karşılaştığında hemen dua ve ibadete başvurma nedeninin temelinde ilahi güçten yardım alma arzusu bulunmaktadır²⁵⁷. Dua bir ibadet ve müminin Yaratıcısı ile bir tür konuşması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda dua esasen Yaratıcıdan farklı seviyelerde de olsa yardım isteme, korunmayı talep etme, korkulardan ve kaygılardan kurtulma arzusunu barındırmaktadır. Birey Allah’a dua ederken, kendi gücünün ve imkânlarının kısıtlı

²⁵³Yaparel, “Depresyon ve Dini İnançlar”, 278-279.

²⁵⁴Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, 112.

²⁵⁵Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 90.

²⁵⁶Ekşi, *Başta Çıkma*, 27.

²⁵⁷Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 226; Köse - Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*, 151.

olduğunu itiraf ederek acziyetini belirtmekte, ayrıca taleplerini ifade etmektedir²⁵⁸. Bu kapsamda dua eden birey bir taraftan bedeni, ruhi, sosyal, ekonomik birçok sorunlarını dile getirirken, diğer taraftan da bunların üstesinden gelebilmek için gücü ve kudreti sınırsız, herşeye gücü yeten, mutlak kadir bir varlığın yardımını istemektedir²⁵⁹. Bu durumu teyiden, yapılan araştırmalar bireylerin sıkıntılı bir durumla karşılaştıklarında daha fazla dua ve ibadet ettiklerini göstermektedir²⁶⁰.

Pargament, dini başa çıkma yöntemlerini pozitif ve negatif örüntüler içinde tasnif etmiştir²⁶¹. Pozitif yöntemler, olumsuz durumların “*dini bakımdan hayırhah değerlendirişlerini, işbirlikçi dinî başa çıkmayı, Tanrı’dan manevi destek arayışını, din adamı ya da cemaat üyelerinden destek arayışını, başkalarına dinî yardımı ve dinî affı*” içermektedir. Negatif dini üstesinden gelme yöntemleri Allah’ın gücünü sorgulamayı, Allah’a karşı dargınlık ve kızgınlık ifadelerini, cemaat ve din adamlarına yönelik memnuniyetsizliği, olumsuz durumların ceza kabilinden dini değerlendirişlerini ve şeytanî değerlendirilişleri kapsamaktadır²⁶².

Pozitif dini başa çıkma yöntemlerinde, başa gelen kötü olayların Allah’ın bir ikazı, O’nun kudretinin bir işareti ve varlığının bir sembolü olarak görüldüğü durumlarda dini inançlar sıkıntıya katlanma bakımından bireye yardımcı olmaktadır. Olumsuz olaylar esnasında Allah’ı yanı başında görmek, desteğini esirgemediğine inanmak, yani negatif olaylarla mücadele etmede Allah’ın inayetinin varlığına inanmak da başa çıkma bakımından olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Bu durumun tersi olan negatif başa çıkmada ise menfi olayları Allah’ın bir cezası olarak değerlendirmek ise Allah’a darılma, kızma ve ondan uzaklaşma gibi menfi durumları beraberinde getirebilmektedir²⁶³. Ayrıca çöküntü ve umutsuzluk gibi olumsuz duygular Allah’a müteveccih hareketi asla desteklememekte; tersine bu duygular böyle bir hareketi engellemektedir. Bu kapsamda yaşanan çaresizlik deneyimleri bazı kişilerin ilgisizlik ve Allah’a isyan tepkilerini harekete geçirebilmektedir²⁶⁴.

²⁵⁸ Asım Yapıcı, “Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2005), 58.

²⁵⁹ Yapıcı, “Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar”, 60.

²⁶⁰ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, 93; Pargament, “Tanrım Bana Yardım Et” 79.

²⁶¹ Kenneth I. Pargament, “Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme”, (Çev. A. U. Mehmedoğlu), *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005), 287.

²⁶² Batman, *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İnancının Rolü*, 31.

²⁶³ Köse - Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*, 80-81.

²⁶⁴ Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, 221.

ÇuŒta tarafından yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle gerçekleştirilen doktora tezinde “kanser hastalarının kanseri nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıkları, algı ve anlamlandırmada dinî inanç ve tutumların rolü ve önemi” incelenmiştir. Pozitif başa çıkma yönteminden yararlanan hastaların hastalığı daha kolay kabul ettikleri ve onlarda iyileşme sürecinin daha hızlı olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan hastaların kanser hastalığı ile başa çıkma da kullandığı başa çıkma yöntemleri ile ilgili sorulan soruya verilen cevaplar da, %95’inin pozitif dini başa çıkma, %5’inin de negatif dinî başa çıkma tarzlarını kullandıkları tespit edilmiřtir²⁶⁵.

Dini inançların gerek musibetin anlamlandırılmasında gerek de kayıp ve acılarla başa çıkma sürecine olumlu katkıları olmaktadır. Bilhassa ahiret inancı, kayıpların telafî edileceğine yönelik umutları diri tutmakta, bu sayede ruh sağlığı açısından olumlu duygular hayatiyetini sürdürmektedir²⁶⁶. Ateş çalışmasında şehit aileleri, gaziler ve gazi aileleri üzerinde niteliksel yöntemle bir araştırma yapmıştır. Söz konusu çalışma da dinin özellikle dua, sabır ve sosyal destek yönünün müspet ve duygu odaklı başa çıkma da fonksiyonel olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dinin bilhassa travmayı anlamlandırma fonksiyonunun başa çıkma da olumlu etkiler sunduğu belirtilmiştir. Özellikle imtihan ve kader inancının ön plana çıktığı, dinin bizatihi şehitlik ve gaziliğe değer yüklemesinin de başa çıkma bağlamında olumlu etkiler sağladığı vurgulanmıřtır²⁶⁷.

²⁶⁵Muharrem ÇuŒta, *Kanser Hastalığı ile Başa ıkma da Dini İnanç ve Tutumların Rolü* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

²⁶⁶Köse - Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*, 156.

²⁶⁷Ateř, *Şehit Aileleri*, 78.

II. BÖLÜM

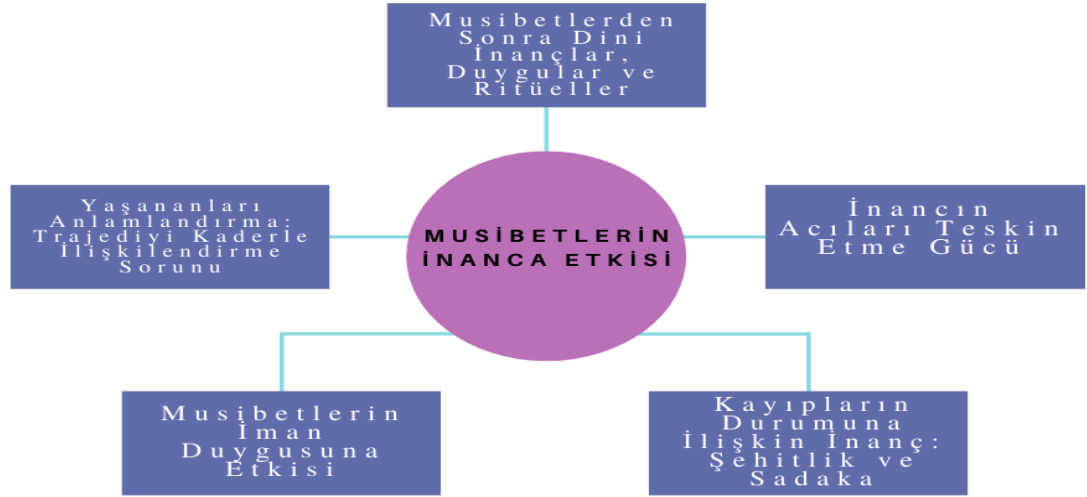
SAHA ARAŞTIRMASI VE BULGULARIN ANALİZİ

Bu çalışma ile İstanbul Fatih'te yaşayan katılımcıların musibetlerin inanca etkisi hakkındaki görüşleri betimlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde veriler kayıt altına alınmış ve üzerinde içerik çözümlemesiyle kodlar oluşturulmuştur. Ulaşılan bulguların sunulmasında görsel düzenleyiciler kullanılmıştır.

2.1. Araştırma Sorularının Kelâmi ve Din Psikolojik Analizi

Görüşmelerden elde edilen veriler üzerinde içerik çözümlemesiyle kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar benzer özelliklerine göre bir araya getirilerek kategoriler altında toplanmıştır. Kategoriler temalarla ilişkilendirilerek sunulmuştur.

Araştırmada yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin ön incelemesinde, araştırma sorularıyla paralel olacak biçimde oluşturulan 5 temel kategori alt kategorileri ile ilişkilendirilmiş ve gruplar altında toplanmış kodlar yardımıyla oluşturulan alt kategori kümeleriyle eşleştirilmiştir. Bu konuda elde edilen bulgulardan Şekil 3 oluşturulmuştur.

Şekil 3. Araştırmanın tema ve kategorileri

2.2. Yaşananları Anlamlandırmaya İlişkin Bulgular

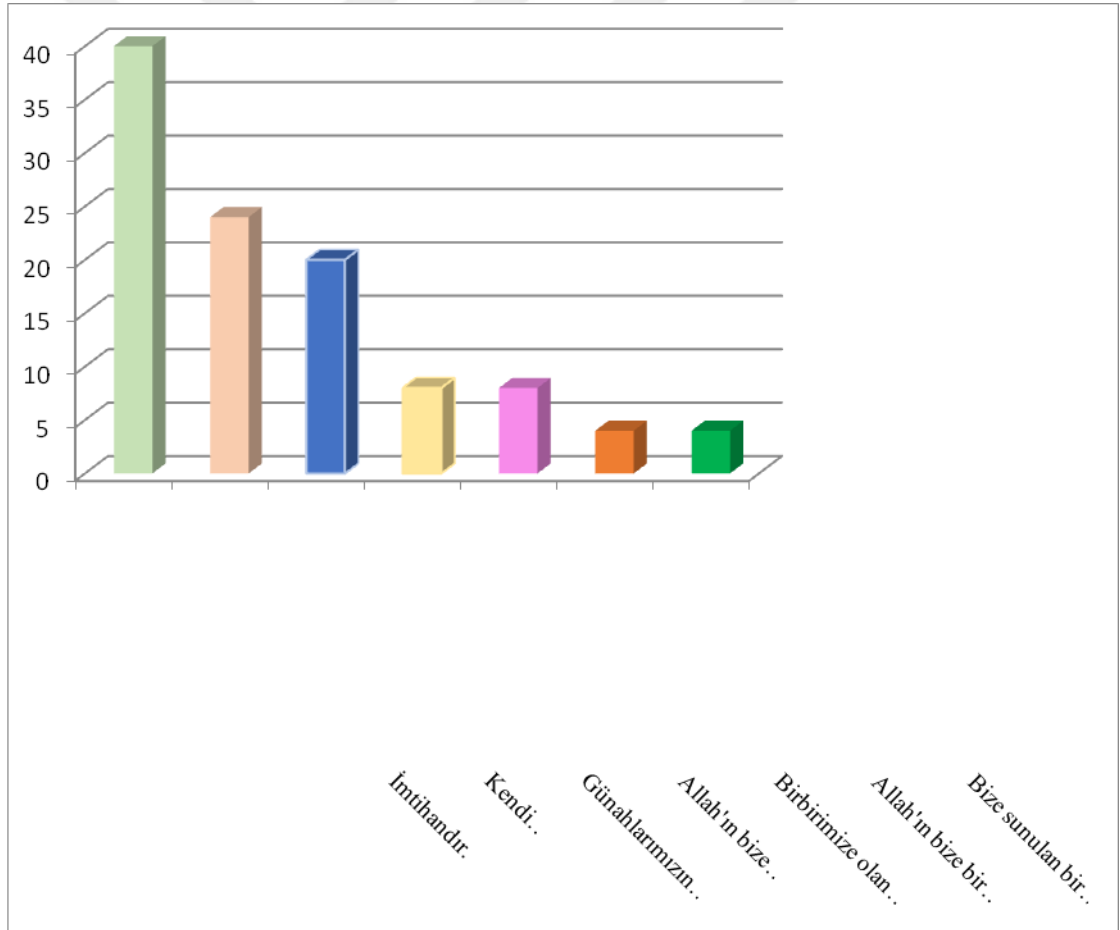
Bu başlık altında Suriyeli katılımcıların yaşadıklarını nasıl anlamlandırdıkları üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede katılımcıların başına gelen musibetlerin dini açıdan anlam ve hikmeti, musibetlerin kaderle ilişkilendirilmesi ve musibetler sonunda Allah’a karşı hissedilen duygular incelenmiştir.

2.2.1. Yaşananların Dini Açıdan Anlam ve Hikmeti

Katılımcılara yaşadıklarının dini açıdan anlam ve hikmeti sorulmuş ve katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplardan oluşan kodlar Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2. Katılımcıların yaşadıklarının dini açıdan anlam ve hikmeti konusunda oluşturulan kodlar

Kodlar	f	% (Kat.)
İmtihandır.	10	40
Kendi yaptıklarımızın, günahlarımızın karşılığını gördük.	6	24
Günahlarımızın affı, derecelerimizin yükseltmesi içindir.	5	20
Allah'ın bize takdir ettiği kaderdir.	2	8
Birbirimize olan merhameti yitirdiğimiz için.	2	8
Allah'ın bize bir uyarısıdır.	1	4
Bize sunulan bir tevbe fırsatıdır.	1	4
Toplam	27	

Şekil 4. Katılımcıların yaşadıklarının dini açıdan anlam ve hikmeti konusunda oluşturulan kodlar

Katılımcıların % 40'ı (10 katılımcı) yaşadıklarını Allah'ın kendilerine takdir ettiği bir imtihan olarak görmüştür. Katılımcılar Allah'ın kendilerini bela ve musibetlerle imtihan edeceğini Kur'an'da belirttiğini, hangilerinin daha iyi bir kul olacağı, zalimin mi mazlumun mu yanında duracakları konusunda imtihana tabi tutulduklarını belirtmişlerdir. İmtihan olarak gören katılımcılardan 4'ü üniversite mezunu 3'ü lise, 3'ü de ilk-ortaokul mezunudur.

Katılımcıların % 24'ü (6 katılımcı) ise kendi yaptıklarının, günahlarının karşılığını gördüklerini ifade etmiştir. Bu 6 katılımcıdan katılımcılardan 2'si üniversite mezunu 2'si lise, 2'si de ilk-ortaokul mezunudur. Katılımcıların % 20'si (5 katılımcı) yaşadıklarının günahlarının affı, derecelerinin yükselmesi, imanin ortaya çıkması için olduğunu belirtmiştir. Bu 5 katılımcıdan 2'si üniversite, 3'ü lise mezunudur. 2 katılımcı bu yaşadıklarını Allah'ın kendilerine takdir ettiği bir kader olarak görmüştür. 2 katılımcı yaşadıklarını birbirlerine olan merhameti yitirdikleri için, 1 katılımcı Allah'ın bir uyarısı, bir katılımcı kendilerine sunulan bir tevbe bir fırsatı olarak görmüşlerdir (Tablo 3).

Tablo 3. *Katılımcıların yaşadıklarının dini açıdan anlam ve hikmeti konusunda oluşturulan kodların eğitim düzeyine göre dağılımı*

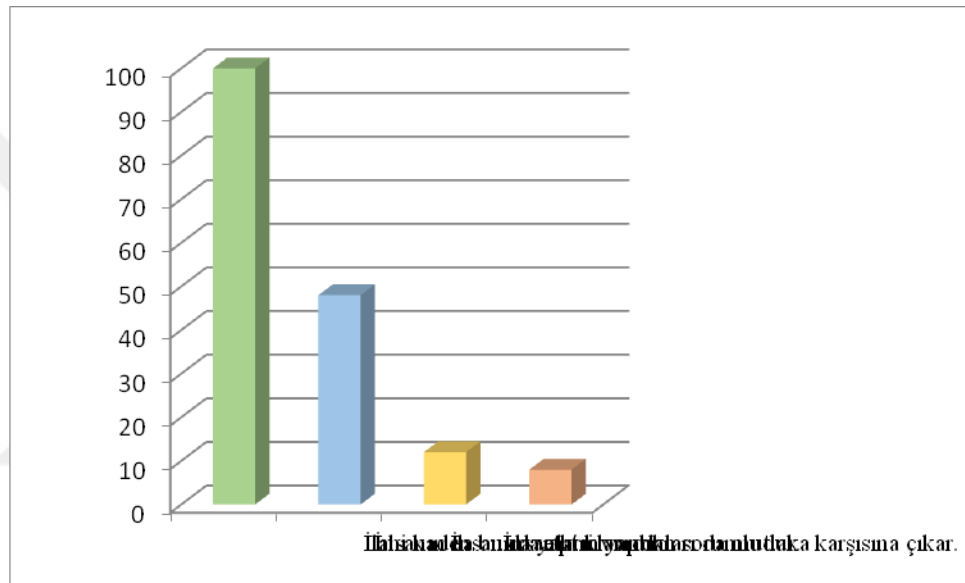
Kodlar	Üniversite	Lise	İlk-Orta	Toplam
İmtihandır.	4	3	3	10
Kendi yaptıklarımızın, günahlarımızın karşılığını gördük.	2	2	2	6
Günahlarımızın affı, derecelerimizin yükselmesi içindir.	2	3	0	5

2.2.2. Musibetlerin Kaderle İlişkilendirilmesi

Katılımcılara Suriye'de yaşanan iç savaş ve sonucundan meydana gelenlerin ilahi bir kader mi yoksa bunlara insanlar mı neden olduğu sorulmuş ve katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplardan oluşan kodlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. *Katılımcıların Suriye’de yaşanan iç savaş ve sonucundan meydana gelenlerin ilahi bir kader mi yoksa bunlara insanlar mı neden olduğu konusunda oluşturulan kodlar*

Kodlar	f	% (Kat.)
İlahi kader	25	100
İnsanın da bunda etkisi vardır.	12	48
İnsan da yaptıklarından sorumludur.	3	12
İnsanların yaptıkları da mutlaka karşısına çıkar.	2	8
Toplam	40	

Şekil 5. *Katılımcıların Suriye’de yaşanan iç savaş ve sonucundan meydana gelenlerin ilahi bir kader mi yoksa bunlara insanlar mı neden olduğu konusunda oluşturulan kodlar*

Katılımcıların hepsi Suriye’de yaşanan iç savaş ve sonucunda meydana gelenleri ilahi kader olarak görmektedirler. Bunun yanında katılımcıların % 48’i insanın da bunda etkisinin, sorumluluğunun olduğunu ifade etmiştir. 2 katılımcı insanın yaptıklarının karşısına çıkacağını ifade etmişlerdir.

2.2.3. Musibetler Sonunda Allah’a Karşı Hissedilen Duygular

Katılımcılara “Yaşadıklarınızdan sonra Allah’a karşı kızma, kırgınlık, küsme gibi duygular mı hissettiniz yoksa sabır ve şükür duyguları mı hissettikleri”

sorulmuş, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiştir. Katılımcıların hepsi bu soruya “Asla kızma kırgınlık ve küsme olmamıştır. Sabır ve şükür duygularım artmıştır.” şeklinde cevap vermiştir.

2.3. Musibetlerden Sonra Dini Ritüellerin Uygulanmasına İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Suriyeli katılımcıların musibetlerden sonra dini ritüellerin uygulanmasına yönelik yaklaşımları üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede katılımcıların başına gelen musibetlerin inanca ve mukaddes değerlere etkisi, musibetlerden sonra katılımcıların ibadet alışkanlığı ile musibetlerin hayırlı işlere ve dini mekânları ziyarete etkisi incelenmiştir.

2.3.1. Musibetlerin İnanca ve Mukaddes Değerlere Etkisi

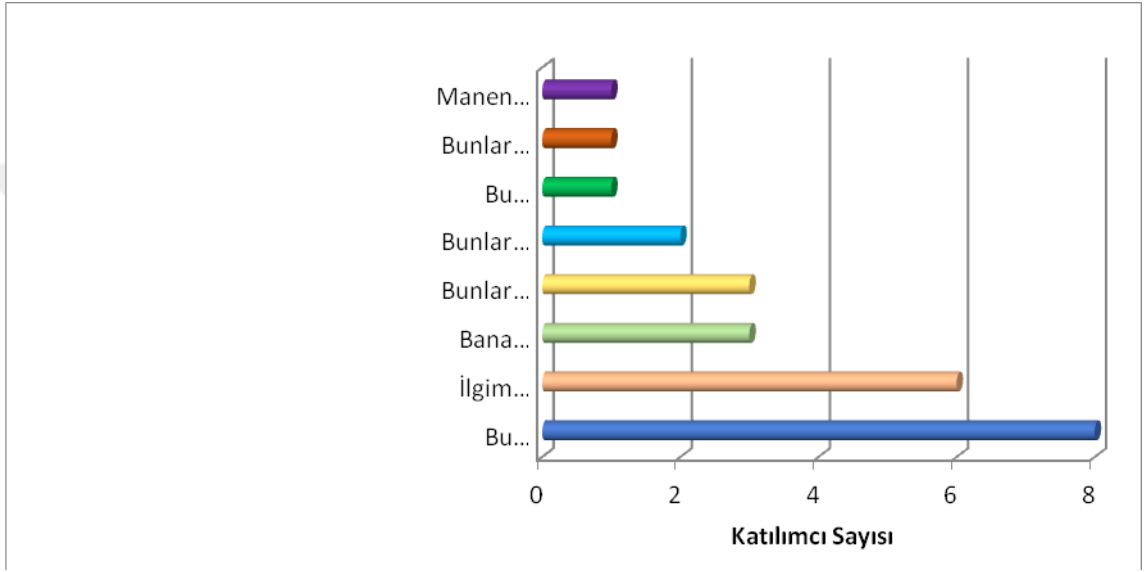
Katılımcılara Suriye’de yaşadıklarınızdan sonra cami, ibadet, imam, Kur’an gibi dini kavramlara ilgileri ve inançları olup olmadığı sorulmuş ve katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplardan oluşan kodlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. *Katılımcıların Suriye’de yaşadıklarınızdan sonra cami, ibadet, imam, Kur’an gibi dini kavramlara ilgileri ve inançları olup olmadığı konusunda oluşturulan kodlar*

Kodlar	f	%
Bu kavramlar manen bana huzur veriyor.	8	32
İlgim daha da artmıştır.	6	24
Bana güç veren kavramlar	3	12
Bunlar benim için dünya sıkıntılarından uzaklaşmam için bir sığınaktır.	3	12
Bunlar bizim manevi değerlerimizdir.	2	8
Bu kavramlar bana Allah’ı hatırlatıyor.	1	4
Bunlar benim yol göstericilerimdir	1	4
Manen beni rahatlattığına inanıyorum.	1	4

Katılımcılara Suriye’de yaşadıklarından sonra cami, ibadet, imam, Kur’an gibi dini kavramlara ilgileri ve inançları olup olmadığı sorulmuş ve katılımcıların hepsi bu soruya “evet vardır” şeklinde cevap vermiştir. Katılımcıların % 32’si (8

katılımcı) bu kavramların kendilerine huzur verdiğini, katılımcıların % 24'ü (6 katılımcı) yaşadıklarından sonra bu kavramlara ilgilerinin daha da arttığını belirtmiştir. 3 katılımcı bu kavramların dünya sıkıntılarından uzaklaşmak için bir sığınak olduğunu belirtirken, 3 katılımcı da bu kavramların kendilerine güç veren kavramlar olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar bunların manevi değerler olduğunu, kendilerine Allah'ı hatırlattığını, manen kendilerini rahatlattığını ifade etmiştir.

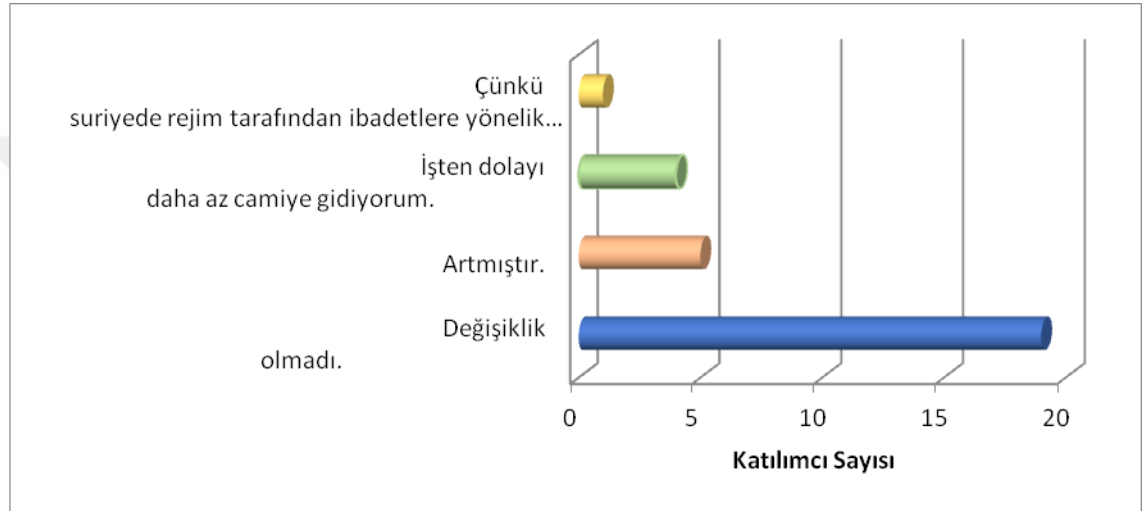
Şekil 6. Katılımcıların Suriye’de yaşadıklarınızdan sonra cami, ibadet, imam, Kur’an gibi dini kavramlara ilgileri ve inançları olup olmadığı konusunda oluşturulan kodlar

2.3.2. Musibetlerden Sonra İbadet Alışkanlığı

Katılımcılara iç savaştan önceki ve şimdiki durumlarını kıyasladıklarında camiye gitme ve ibadet etme sıklıklarının ne yönde değiştiği sorulmuş, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlara göre oluşturulan kodlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. *Katılımcıların iç savaştan önceki ve şimdiki durumu kıyaslandığında camiye gitme ve ibadet etme sıklıklarının ne yönde değiştiği konusunda oluşturulan kodlar*

Kodlar	f	%
Değişiklik olmadı.	19	76
Artmıştır.	5	20
İşten dolayı daha az camiye gidiyorum.	4	16
Çünkü Suriye’de rejim tarafından ibadetlere yönelik engellemeler vardı	1	4
Toplam	29	

Şekil 7. *Katılımcıların iç savaştan önceki ve şimdiki durumu kıyaslandığında camiye gitme ve ibadet etme sıklıklarının ne yönde değiştiği konusunda oluşturulan kodlar*

Katılımcılara iç savaştan önce ve şimdiki durumunuzu kıyasladıklarında camiye gitme ve ibadet etme sıklıklarının ne yönde değiştiği sorulmuş, katılımcıların % 76’sı değişiklik olmadığını, % 20’si arttığını ifade etmiştir. Arttığını ifade eden katılımcılardan biri Suriye’de rejim tarafından ibadetlere yönelik engellemeler olduğunu bundan dolayı arttığını belirtmiştir. Katılımcıların % 16’sı işten dolayı daha az camiye gittiğini ifade etmiştir. Bu katılımcılardan bazıları niyetlerinde ve ibadetlerinde değişiklik olmadığını sadece işten dolayı daha az camiye gittiklerini belirtmiştir.

2.3.3. Musibetlerin Hayırlı İşlere Etkisi

Katılımcılara iç savaş öncesinde yaptıkları ancak şimdi terk ettikleri bir ibadet veya hayır işi olup olmadığı sorulmuş, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Katılımcıların biri dışında hepsi terk ettikleri bir ibadet ve hayır işi olmadığını ifade etmiştir. Sadece bir katılımcı ortam olmadığını için hafızlığı terk etmek zorunda kaldığını belirtmiştir.

2.3.4. Musibetlerin Dini Mekânları Ziyarete Etkisi

Katılımcılara İstanbul'da ziyaret ettikleri dini mekânlar sorulmuş, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlara göre oluşturulan kodlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. *İstanbul'da ziyaret edilen dini mekânlar konusunda oluşturulan kodlar*

Kodlar	f	%
Fatih Camii	25	100
Ayasofya Camii	25	100
Sultanahmet Camii	25	100
Eyüp Camii	25	100
Mescid-i Selam	1	4

Bu soruya katılımcıların hepsi Fatih Camii, Ayasofya Camii, Sultanahmet Camii ve Eyüp Camii cevabını vermişlerdir. Sadece bir katılımcı bunlara ek olarak Mescid-i Selam cevabını da vermiştir.

2.4. İnancın Acıları Teskin Etme Gücüne İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Suriyeli katılımcıların yaşadıkları bağlamında inancın acıları teskin etme gücü üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede katılımcıların başına gelen musibetlerin inanca ve mukaddes değerlere etkisi, musibetlerden sonra katılımcıların ibadet alışkanlığı ile musibetlerin hayırlı işlere ve dini mekânları ziyarete etkisi incelenmiştir.

2.4.1. Musibetlerin Dua Etme Duygusuna Etkisi

Katılımcılara yaşadıkları acılardan sonra Allah’a dua etme isteğini nasıl buldukları sorulmuş, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlara göre oluşturulan kodlar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. *Katılımcıların yaşadıkları acılardan sonra Allah’a dua etme isteğini nasıl buldukları konusunda oluşturulan kodlar*

Kodlar	f	%
Dua etme isteğim artmıştır.	25	100
Dua müminin silahıdır.	4	16
Beni daha büyük acılardan koruduğuna inanıyorum.	3	12
Allah’ın dualarımız sayesinde bizi koruduğuna inanıyorum.	2	8
Duayı huzur vesilesi olarak görüyorum.	2	8
Dua edince rahatlıyorum.	1	4
Bana ahirette daha iyisini vereceğini düşünüyorum.	1	4
Bu yaşadıklarımın imtihan olduğunu düşünüyorum.	1	4
Beni teskin ediyor.	1	4
Dua ederken bile acılarım diniyor.	1	4
Allah dua edenleri sever.	1	4
Duadan başka neyimiz varki.	1	4
Dua bana güç veriyor.	1	4
Allah’ın dualarımıza icabet ettiğine inanıyorum.	1	4
Dua ile Allaha sığındığımı hissediyorum.	1	4
Dua beni Allaha yaklaştırıyor.	1	4
Dua kul ile Allah arasında bir bağıdır.	1	4
Dua ederken kendimi Allaha daha yakın hissediyorum.	1	4
Duanın çok faydası var.	1	4

Katılımcıların hepsi bu süreçte dua etme isteklerinin arttığını ifade etmişlerdir. Bunun sebebi olarak katılımcılar birbirine yakın ama birbirinden farklı cevaplar vermişlerdir. 4 katılımcı duanın müminin silahı olduğunu ifade ederken, 3 katılımcı duanın kendilerini (bilmedikleri) daha büyük acılardan koruduğuna inandıklarını, 2 katılımcı duaları sayesinde Allah’ın kendilerini koruduğunu, 2

katılımcı da duanın huzur vesilesi olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında katılımcılar dua ettiklerinde rahatladıklarını, duanın kendilerini teskin ettiğini, acılarını dindirdiğini, duanın kendilerine güç verdiğini, Allah'a yaklaştırdığını, Allah ile aralarında bir bağ olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar Allah'ın ahirette daha iyisini vereceğini düşündüğünü, bu yaşadıklarının imtihan olduğunu, Allah'ın dua edenlere icabet edeceğine inandığını belirtmiştir.

2.4.2. Musibetlere Dayanmada Dini İncanın Etkisi

Katılımcılara yaşadıkları acılardan musibetlere dayanmalarında dini inançlarının öncelikli etkisi olup olmadığı sorulmuş, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlara göre oluşturulan kodlar Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. *Katılımcıların yaşadıkları acılardan musibetlere dayanmalarında dini inançlarının öncelikli etkisi olup olmadığı konusunda oluşturulan kodlar*

Kodlar	f	%
Olumlu etkisi vardır.	25	100
İbadetler bana huzur veriyor	5	20
İmanım bana kuvvet veriyor	3	12
İmanı olmayanlar daha fazla etkilenirdi	3	12
İmanımın musibetlere karşı beni teskin ettiğine inanıyorum	2	8
Allah'a imanım olmasaydı isyan edebilirdim.	1	4
İmtihan olduğunu biliyor olmam acımı hafifletiyor	1	4
İmanım olmasaydı yaşadıklarımın daha ağır geleceğine inanıyorum	1	4
İman bizim için huzur demektir. İbadetlerde bizler için birer kalkandır	1	4
Mesela namaz bizler için büyük bir kalkandır oruç da öyle...	1	4
Yaşanan acıların üstesinden imanımızla geldiğimizi düşünüyorum	1	4
İman güçlü bir kalkandır. İnsanın akıl sağlığını korur	1	4
İnancı olmayan her türlü manevi zararlara açıktır	1	4
Bizi manen ayakta tutan imanımızdır	1	4
Allah'a olan incam bunların birer imtihan olduğuna inandırıyor	1	4
İmanım olmasaydı ben nasıl dayanırdım bu yaşadıklarım	1	4
Allah'a olan imanımız bizi çok şeyden koruyor	1	4

Katılımcıların hepsi inançlı olmalarının olumlu etkisi olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar ibadetlerin kendilerine huzur verdiğini, imanlarının kuvvet verdiğini, kendilerini koruduğunu belirtmiştir. Katılımcılar, imanları olmasaydı bu süreçten daha fazla etkilenebileceklerini, isyan edebileceklerini ifade etmişlerdir. İmanlarının acılarını teskin ettiğini, onları manen ayakta tuttuğunu, yaşanan acıların üstesinden imanla geldiklerini ifade etmişlerdir.

2.5. Musibetlerin İman Duygusuna Etkisine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Suriyeli katılımcıların başına gelen musibetlerin iman duygusuna etkisi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede katılımcıların başına gelen musibetlerin Allah'ın kudretine olan inanca etkisi ve musibetlerden sonra din karşıtı akımlara eğilim konuları incelenmiştir.

2.5.1. Musibetlerin Allah'ın Kudretine Olan İnanca Etkisi

Katılımcılara Allah'ın kendilerini musibetlerden koruyup korumadığı hakkında ne düşündükleri sorulmuş, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlara göre oluşturulan kodlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. *Katılımcıların Allah'ın kendilerini musibetlerden koruyup korumadığı hakkında ne düşündükleri konusunda oluşturulan kodlar*

Kodlar	f	%
Allah bizleri musibetlere karşı elbette korur	25	100
Allah'ın bizleri çok daha ağır (görünür görünmez) musibetlerden koruduğuna inanıyorum	15	60
Allah bizi verdiğimiz sadakalar ve yaptığımız ibadetler sonucunda bizleri musibetlerden koruyor	2	8
Allah bizleri musibetlerden korur. Başımıza gelenler imtihandır	2	8
Musibetlerde bizler için mutlaka bir hayır vardır.	2	8
Ahirette karşılığını mutlaka göreceğiz	2	8
Allah bizleri şerden korur ama musibetlere de imtihan ve derecemizi yükseltmek için maruz bırakır.	1	4
Allah namaz dua ve yardımlaşma sayesinde bizleri birçok bela ve musibetten koruyacağını vaat ediyor	1	4
Allah bizi birçok ayette koruduğunu haber veriyor.	1	4

Tüm katılımcılar Allah'ın kendilerini musibetlerden koruduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların % 60'ı (15 katılımcı) Allah'ın kendilerini bilemedikleri, göremedikleri çok daha ağır musibetlerden koruduğunu belirtmiş, 3 katılımcı bunu ifade ederken Allah'ın kendilerini yaptıkları ibadet, dua ve sadakalarla çok daha ağır musibetlerden koruduğunu belirtmiştir. 2 katılımcı ise Allah'ın kendilerini verdikleri sadakalar ve yaptıkları ibadetler sonucunda musibetlerden koruduğunu dile getirmiştir. Bunun yanında katılımcılar Allah'ın kendilerini musibetlerden koruduğunu, bunların imtihan olduğunu, musibetlerde kendileri için bir hayır olduğunu, ahirette mutlaka karşılığını göreceklerini, Allah'ın bunu vaat ettiğini, birçok ayette bunun haber verildiğini ifade etmişlerdir.

2.5.2. Musibetlerden Sonra Din Karşısı Akımlara Eğilim

Katılımcılara yaşadıklarından sonra dini mukaddesata inançlarının sarsıldığını veya zayıfladığını söyleyip söylemeyeceği ve din karşıtı (Deizm,Ateizm) gibi akımlara eğilim olup olmadığı sorulmuş, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiştir. 23 katılımcı bu soruya “Asla inancımda sarsılma veya zayıflama olmamıştır. Bilakis imanımda artma olmuştur.” şeklinde cevap verirken bir katılımcı “Mukaddesata imanım artmıştır. Çünkü imanım olmasaydı dayanamazdım.” ve bir katılımcı da “değişme olmamıştır. Çünkü her şeyin Allah'tan olduğuna iman ediyorum.” demiştir. Bütün katılımcılar ise “Kesinlikle din karşıtı akımlara bir eğilim olmamıştır” şeklinde cevap vermiştir.

2.6. Kayıpların Durumuna İlişkin İnanca Yönelik Bulgular

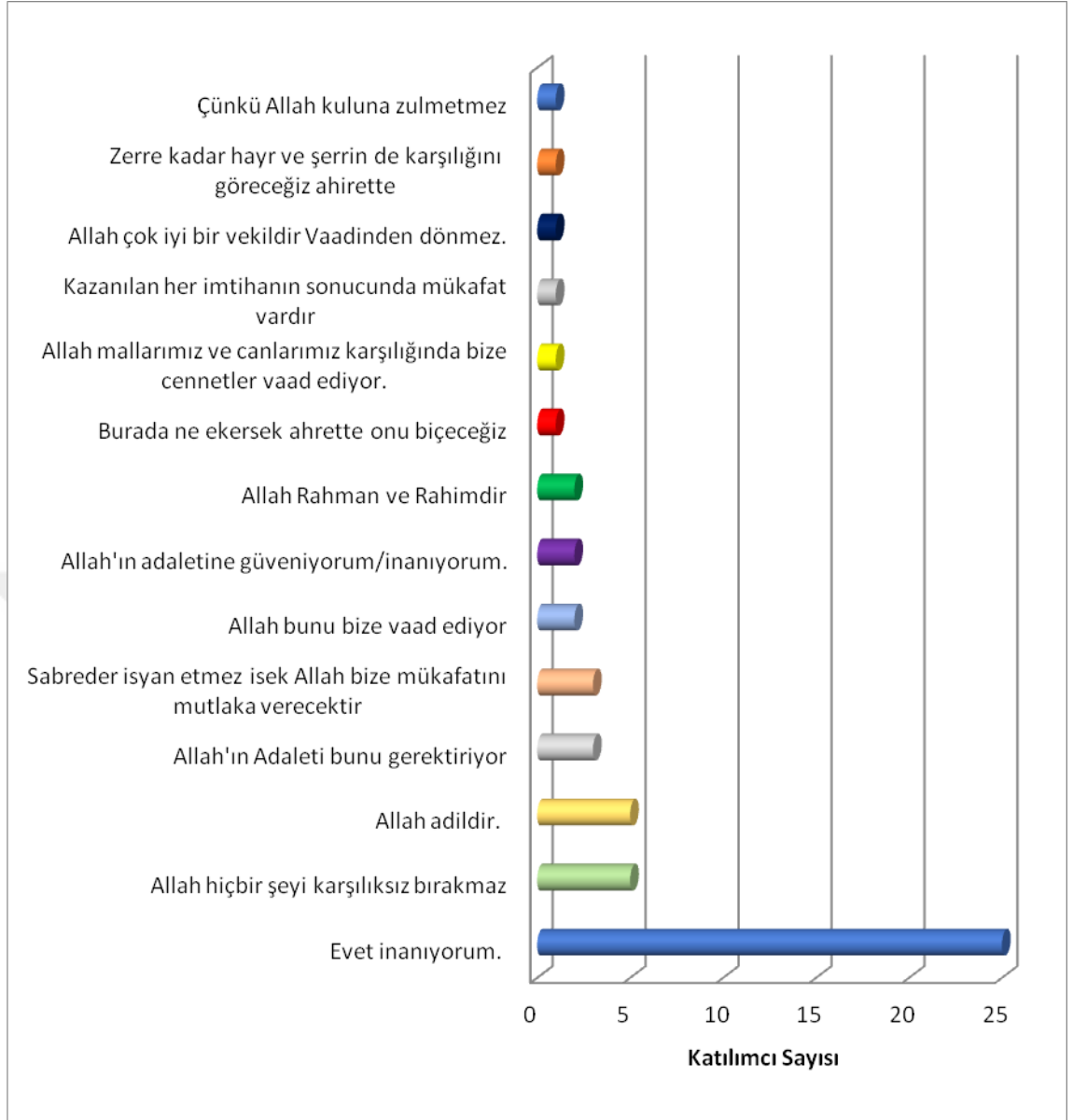
Bu başlık altında Suriyeli katılımcıların yaşadıkları kayıpların durumuna ilişkin inanç konusu üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede katılımcıların mal ve can kaybının ahirette karşılanacağı inancı ve kaybedilen yakınlarla dair dini duygular incelenmiştir.

2.6.1. Mal ve Can Kaybının Ahirette Karşılanacağı İnancı

Katılımcılara yaşadıklarının karşılığını ahirette göreceklerine inanıp inanmadıkları sorulmuş, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlara göre oluşturulan kodlar Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. *Katılımcıların yaşadıklarının karşılığını ahirette göreceklerine inanıp inanmadığı konusunda oluşturulan kodlar*

Kodlar	f	%
Evet inanıyorum.	25	100
Allah hiçbir şeyi karşılıksız bırakmaz	5	20
Allah adildir.	5	20
Allah’ın adaleti bunu gerektiriyor	3	12
Sabreder isyan etmez isek Allah bize mükâfatını mutlaka verecektir	3	12
Allah bunu bize vaat ediyor	2	8
Allah’ın adaletine güveniyorum/inanıyorum.	2	8
Allah Rahman ve Rahim’dir	2	8
Burada ne ekersek ahirette onu biçeceğiz	1	4
Allah mallarımız ve canlarımız karşılığında bize cennetler vaat ediyor.	1	4
Kazanılan her imtihanın sonucunda mükâfat vardır	1	4
Allah çok iyi bir vekildir. Vaadinden dönmez.	1	4
Zerre kadar hayr ve şerrin de karşılığını göreceğiz ahirette	1	4
Çünkü Allah kuluna zulmetmez	1	4

Şekil 8. Katılımcıların yaşadıklarının karşılığını ahirette göreceklerine inanıp inanmadığı konusunda oluşturulan kodlar

Tüm katılımcılar yaşadıklarının karşılığını ahirette göreceklerine inanmaktadırlar. 5 katılımcı Allah'ın hiçbir şeyi karşılıksız bırakmayacağını, 5 katılımcı Allah'ın Adil olduğunu, 3 katılımcı Allah'ın adaletinin bunu gerektirdiğini, 3 katılımcı sabreder ve isyan etmezlerse Allah'ın mükâfatını vereceğini, 2 katılımcı Allah'ın bunu vaat ettiğini, 2 katılımcı Allah'ın adaletine güvendiğini/inandığını, 2 katılımcı da Allah'ın Rahman ve Rahim olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında katılımcılar burada ne ekerse orada onu biçeceklerini, Allah'ın malları ve canları

karşılığında cennetler vaat ettiğini, kazanılan her imtihanın sonucunda mükâfat olduğunu, Allah'ın kuluna zulmetmeyeceğini ifade etmiştir. Bu soruda katılımcıların en fazla vurguladığı konu Allah'ın Adl ismidir. Toplamda 10 katılımcı Allah'ın adaletine vurgu yapmıştır. Bunun yanında diğer vurgulanan konu ise Allah'ın vaadinin hak olduğu ve karşılığını vereceğidir.

2.6.2. Kaybedilen Yakınlara Dair Dini Duygular

Katılımcılara kaybettikleri yakınlarına karşı hangi duygunun (sabır, merhamet, isyan, şefaathçi olması vb.) ağır bastığı sorulmuş, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veri içerik analiziyle çözümlenmiş ve kodlar oluşturulmuştur. Bu soruya da tüm katılımcılar aynı yanıtı vermiştir. Katılımcılar sabır metanet gösterdiklerini ve inşallah ölen yakınlarına cennette kavuşacaklarını, hiçbir zaman “neden benim başıma geldi” demediklerini ve ölen yakınlarının kurban olduğunu ve kendilerine şefaathçi olacağını ifade etmişlerdir.

2.7. Bulguların Analizi

Çalışma kapsamında yapılan araştırma, katılımcıların yaşamış olduğu musibetleri anlamlandırma ve bu musibetlerin inanç dünyalarına etkileri konularında yoğunlaşmıştır. Katılımcılar, başlarına gelenleri Allah'ın kendilerine takdir ettiği bir imtihan olarak görmüştür. Söz konusu katılımcılar Allah'ın kendilerini bela ve musibetlerle imtihan edeceğini Kur'an'da belirttiğini, hangilerinin daha iyi bir kul olacağı, zalimin mi mazlumun mu yanında duracakları konusunda imtihana tabi tutulduklarını belirtmiştir. Kısacası katılımcıların hepsi Suriye'de yaşanan iç savaş ve sonucunda meydana gelenleri ilahi kader olarak görmektedirler. İnsanoğlunun bu olaylar karşısındaki yaklaşımları, yeni hayatının tarzını ve yönünü tayin etmektedir. Bu itibarla insan, biraz açlık, biraz korku, canlardan, mallardan ve ürünlerden biraz eksiltmekle sınanmaktadır. Bu imtihan sürecinde, belâlar ve musibetler insanın mücadele azmini güçlendirebilmektedir. Başka bir deyişle musibetler insanın sabır

ve tahammül gibi üstün özelliklerini güçlendirerek kâmil insan olma hedefine biraz daha yaklaşmasını temin edebilmektedir²⁶⁸.

Bazı katılımcılar ise kendi yaptıklarının, günahlarının karşılığını gördüklerini ifade etmiştir. Şerrin fiillere bağlı olarak ortaya çıkan bir durum olduğu dikkate alındığında, tabii olarak onun kaynağını ilgili fiillerin fâillerinde aramak gerekmektedir. Bu itibarla, insan fiillerine bağlı olarak hâsıl olan ahlâkî kötülüklerin kaynağı, kötülüğün insan tarafından seçilmiş ve istenilmiş olmasında yer almaktadır²⁶⁹. Esasen dünya hayatında meydana gelen olaylara ilâhî adalet ve rahmet açısından olduğu kadar ilâhî hikmet açısından da bakılması gerekir. Nitekim Allah, Kur'ân-ı Kerim'de dünya hayatının hikmetlerine ilişkin bazı ipuçları vermiştir. Bu ipuçlarından birisi, bu dünyada mâruz kalınan musibetlerin bir bölümünün insanın kendi hatalarına bağlı olabileceğinin bilinmesidir²⁷⁰. Zira Kur'ân-ı Kerim'de, musibetlerin bir kısmının hatalardan dönülmesi için bir uyarı olarak gönderildiğine işaret edilmektedir. Bu itibarla katılımcıların bazıları yaşadıkları musibetlerin kendi tercihlerinin karşılığı olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların çoğu yaşadıklarının hikmetinin günahlarının affı, derecelerinin yükselmesi ve imanın ortaya çıkması olduğunu belirtmiştir. Diğer katılımcılar bu yaşadıklarını Allah'ın kendilerine takdir ettiği bir kader olarak, birbirlerine olan merhameti yitirdikleri için Allah'ın bir uyarısı veya kendilerine sunulan bir tevbe bir fırsatı olarak görmüştür. Öte yandan musibetler genelde arkalarındaki hayırları perdeledikleri için kötü görünmektedir. Zahiren kötü görünümde olan olaylar ardında daha büyük bir iyiliği ve hayrı gizlemektedir. Bu itibarla mühim olan perdenin önündeki yerine ardında olanı dikkate almaktır. Bu nedenle bidayette kötü görünenleri, aslında artlarında daha büyük hayırları saklayan küçük iyilikler olarak görmek de mümkündür²⁷¹. Bu itibarla katılımcıların başına gelen musibetlerin hikmetinin günahlarının affı, derecelerinin yükselmesi ve imanın ortaya çıkması olduğunu belirtmeleri genel olarak kelâm âlimlerinin yaklaşımını yansıtmaktadır. Nitekim kelâm âlimleri, acı ve ıstırapları ibret ve imtihan vasıtası olarak ele alıp, bu türlü acıların mükellef olan ve olmayan kişilerin başına gelebildiğini, bu tip musibetlere maruz kalmayan diğer insanlara ibret olması ve ders

²⁶⁸Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 46.

²⁶⁹Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 45.

²⁷⁰Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 59.

²⁷¹Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 88-89.

vermesi bakımından bir bakıma bunların faydalı olacağını savunmaktadır. Buna göre katılımcıların kelâm ekollerine benzer görüşte oldukları anlaşılmaktadır.

Tüm yaşananlara rağmen katılımcılar Allah'ın kendilerini yaptıkları ibadet, dua ve sadakalarla bilemedikleri, göremedikleri çok daha ağır musibetlerden koruduğunu dile getirmiştir. Bunun yanında katılımcılar bunların imtihan olduğunu, musibetlerde kendileri için bir hayır olduğunu, ahirette mutlaka karşılığını göreceklarını, Allah'ın bunu vaat ettiğini, birçok ayette bunun haber verildiğini ifade etmişlerdir. Görüldüğü üzere tüm katılımcılar yaşadıklarının karşılığını ahirette göreceklarına inanmaktadırlar. Nitekim Mâtürîdîler dünyada günahı olmadan acı ve elem çektirmenin söz konusu olduğunu ancak ahirette böyle bir şeyin mümkün olmayacağını belirtmektedirler. Allah'ın hikmeti ise Allah'ın fiillerinde iyilik ve güzellik aramayı gerektirmektedir²⁷². Buna göre katılımcıların yaklaşımlarının Mâtürîdîlerin anlayışıyla uygunluk gösterdiğini söylemek mümkündür.

Katılımcılar Allah'ın hiçbir şeyi karşılıksız bırakmayacağını, Allah'ın adaletinin bunu gerektirdiğini, Allah'ın Adl isminin olduğunu, sabreder ve isyan etmezlerse Allah'ın mükâfatını vereceğini, Allah'ın adaletine güvendiklerini ve inandıklarını, Allah'ın Rahman ve Rahim olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında katılımcılar burada ne ekerse ahirette onu biçeceklerini, Allah'ın malları ve canları karşılığında cennetler vaat ettiğini, kazanılan her imtihanın sonucunda mükâfat olduğunu, Allah'ın kuluna zulmetmeyeceğini ifade etmiştir. Bu yaklaşım tarzı, Mâtürîdîlerin Allah'ın bilhassa insana yönelik fiillerinin hiçbirini hikmetten, sebepten ve illetten bağımsız yapmayacağı, fiillerindeki hikmetin O'nun kemalinden kaynaklandığı görüşüyle paraleldir²⁷³. Eş'arîler ise Allah hakiki mülk sahibi olduğu için Allah'ın kendi mülkünde istediği gibi tasarruf etme hakkını haiz olduğunu, zulüm kavramının izni olmaksızın bir başkasının mülkünde tasarrufta bulunma anlamına geldiğini, gerçek mülk sahibi Allah'ın zulüm yapıp zalim sıfatıyla sıfatlanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir²⁷⁴. Mu'tezile de Allah'ın zulüm yapıp zalim sıfatıyla sıfatlanmasının mümkün olmadığını vurgulamasına rağmen, yaratılanların acı ve ıstıraplarından ötürü Allah'ın onlara bedel ödemesini Allah'a vacip kılmaktadır. Eş'arîler bu yaklaşıma muhalefet ederek hiçbir şeyin Allah

²⁷²İbn Ebû Şerîf, *el-Müsamere*, 173-186.

²⁷³Türkman, *Kelamda Günah Musibet İlişkisi*, 30.

²⁷⁴Gazzali, *El-İktisâd Fi'l-İ'tikad*, 115.

üzerine vacip olamayacağını belirtmektedir²⁷⁵. Kelâmcılar katılımcıların Allah'ın kullara zulmetmeyeceği görüşünde ittifak etmektedir. Katılımcıların yaklaşımlarından, yaratılanların acı ve ıstıraplarından ötürü Allah'ın onlara bedel ödemesini Allah'a vacip kılan Mutezili anlayıştan ziyade Allah hakiki mülk sahibi olduğu için Allah'ın kendi mülkünde istediği gibi tasarruf etme hakkını haiz olduğunu belirten Eş'arîlere yakın oldukları anlaşılmaktadır.

Dini başa çıkma yöntemlerini pozitif ve negatif örüntüler içinde tasnif eden Pargament, negatif dini üstesinden gelme yöntemleri arasında Allah'ın gücünü sorgulama, Allah'a karşı dargınlık ve kızgınlık gibi hususların olduğunu belirtmiştir²⁷⁶. Katılımcılar ise yaşadıklarından sonra Allah'a karşı kızma, kırgınlık, küsme gibi duyguları hissetmediklerini, aksine sabır ve şükür duygularının arttığını ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların negatif yöntemler yerine pozitif yöntemleri tercih ettiklerini ortaya koymaktadır.

Katılımcılar yaşadıklarından sonra asla inançlarında bir sarsılma veya zayıflama olmadığını, bilakis imanlarının arttığını, zira her şeyin Allah'tan olduğuna iman ettiklerini, Deizm ve Ateizm gibi din dışı akımlara kesinlikle bir eğilimlerinin olmadığını ifade etmiştir. Zira kader inancı ve teslimiyet duygusu musibetlerle başa çıkma sürecinin doğal bir ürünü olabilmektedir²⁷⁷. Çünkü acı deneyimler, insanı dini bağlılıklara sevk edebilmektedir. Bilhassa acı yaşantıların Allah'a yönelişte önemli katkıları bulunmaktadır. Örneğin şehirli yetişkinler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre inançların bir bölümünün, tehdit içeren olayların üstesinden gelme sürecinin bir neticesi olduğu tespit edilmiştir. Buna göre dini hayat düzeyi arttıkça dini başa çıkma ritüellerinin daha fazla kullanılması dini hayat düzeyinin artmasına paralel bir durum oluşturmaktadır. Çünkü kişinin karşılaştığı musibetlere bağlı sorunları aşarken daha fazla dindarlaşması, dini inançların başa çıkma sürecinin bir ürünü haline geldiği anlamına gelmektedir²⁷⁸. Bu çerçevede katılımcılar Suriye'de yaşadıklarından sonra cami, ibadet, imam, Kur'an gibi dini kavramlara ilgilerinin ve inançlarının devam ettiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar bu kavramların kendilerine huzur verdiğini, yaşadıklarından sonra bu kavramlara ilgilerinin daha da arttığını ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar bu kavramların kendilerine güç verdiğini, dünya sıkıntılarından

²⁷⁵Cüveynî, *İnanç Esasları Kılavuzu Kitabü'l-İrşad*, 247.

²⁷⁶Pargament, "Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme", 287.

²⁷⁷Batman, *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkma Kader İnancının Rolü*, 24.

²⁷⁸Pargament, "Tanrım Bana Yardım Et"; Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*; Yaparel, *Yirmi Dört Yaş Arası Kişilerde*; Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*.

uzaklaşmak için bir sığınak olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar bunların manevi değerler olduğunu, kendilerine Allah'ı hatırlattığını, manen kendilerini rahatlattığını ifade etmiştir.

Katılımcılar yaşadıkları acılardan sonra Allah'a dua etme isteklerinin arttığını belirtmişlerdir. Bunun sebebi olarak katılımcılar birbirine yakın ama birbirinden farklı cevaplar vermişlerdir. Buna göre katılımcılar duanın müminin silahı olduğunu, duanın kendilerini (bilmedikleri) daha büyük acılardan koruduğuna inandıklarını, duaları sayesinde Allah'ın kendilerini koruduğunu ve duanın huzur vesilesi olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında katılımcılar dua ettiklerinde rahatladıklarını, duanın kendilerini teskin ettiğini, acılarını dindirdiğini, duanın kendilerine güç verdiğini, Allah'a yaklaştırdığını, Allah'la aralarında bir bağ olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar Allah'ın ahirette daha iyisini vereceğini düşündüğünü, bu yaşadıklarının imtihan olduğunu, Allah'ın dua edenlere icabet edeceğine inandığını belirtmiştir. Sıkıntılı durumlarda insanların güven duyguları tehlikeye girdiği için dışsal hakikati anlama ve kontrol etme mekanizmaları da zayıf düşmektedir. Böyle bir durumda insan psikolojik olarak depresif bir ruh haline girebilmekte, ayrıca acılarıyla beraber yine de yaşamı yaşanabilir görmeye başlayabilmektedir. Bu nedenle, yapılan bazı çalışmalar, insanların sıkıntılı anlarında ibadet ve duaya daha fazla önem verdiklerini göstermektedir²⁷⁹. Bu bağlamda, acizyet ile ilahi yardıma müracaat arasında doğrusal bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Hökelekli tarafından belirtildiği üzere savaş, depresyon, hastalık, kaza, iflas, gibi musibet durumlarında ibadet davranışında artış yaşanmaktadır²⁸⁰. Ayrıca dini inançlar insan hayatı ve geleceğiyle ilgili bilgiler de sağlamaktadır. Yaşamın belirsizliklerini belirgin hale getiren bu bilgiler insanın kendisine güvenmesini sağlamanın yanında öz saygı ve kontrol hissini arttırmakta, bu şekilde kişinin karşılaşılan sorunlarla başa çıkabilmede mücadele azmini yükseltmektedir²⁸¹. Bu nedenle maruz kalınan musibetler karşısında yaşanan gerginliklerin üstesinden gelebilmek için katılımcıların dini değerlerden yardım almaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

²⁷⁹Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, 112;Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, 93; Pargament, "Tanrım Bana Yardım Et" 79.

²⁸⁰Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 90.

²⁸¹Ekşi, *Baş Çıkma*, 2.

Katılımcılar yaşadıkları musibetlere dayanmalarında dini inançlarının olumlu etkisi olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar ibadetlerin kendilerine huzur verdiğini, imanlarının kuvvet verdiğini, kendilerini koruduğunu belirtmiştir. Katılımcılar, imanları olmasaydı bu süreçten daha fazla etkilenebileceklerini, isyan edebileceklerini ifade etmişlerdir. İmanlarının acılarını teskin ettiğini, onları manen ayakta tuttuğunu, yaşanan acıların üstesinden imanla geldiklerini ifade etmişlerdir. Nitekim konuyla ilgili yapılan çalışmalar dini inançların; fedakârlık, sabır, mücadele ve umut duygularını canlı tutarak çekilen acıları hafiflettiği, böylece umutsuzluk duygusuna karşı koruyucu bir işlev üstlenerek yaşama isteğini kuvvetlendirdiğini göstermektedir. Başka bir anlatımla dini inançlar, insanın musibetler karşısında yaşadığı acı ve ıstıraplarını azaltan ve teselli veren bir ümit kaynağı olarak fayda sağlamaktadır²⁸².

Katılımcıların yaşadıkları musibetlere dayanmalarını teyit eden önemli bir faktör Allah'ın hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmayacağına yönelik imanları olmuştur. Nitekim Taftazani teklif-i mala yutak'ın vuku bulmadığını, Eş'arîler ile Mu'tezile arasındaki ihtilafın, Allah için bunun mümkün olup olmadığı noktasında cereyan ettiğini belirtmektedir. Mu'tezile teklif-i mala yutak'ı aklen çirkin gördüğü için, bunu Allah'a izafe etmenin de çirkin olduğunu ifade etmektedir. Eş'arîler ise Allah'tan gelen hiçbir şeyin çirkin olmadığını belirterek bunu caiz görmektedirler²⁸³. Mu'tezile adalet ilkesi gereği Allah'ın insanlardan güç yetiremeyeceği şeyleri istemesini muhal olarak görmektedir²⁸⁴. Mâtürîdîler de bu konuda Mu'tezile'nin tarafındadır²⁸⁵. Mâtürîdîler ve Mu'tezilîler nakli delil olarak *"Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz"* ayetini göstermektedir. Buna göre katılımcıların bu konudaki görüşleri Mâtürîdîler ve Mu'tezilîler ile paralellik arz etmektedir.

Katılımcılara kaybettikleri yakınlarına karşı hangi duygunun (sabır, merhamet, isyan, şefaatchi olması vb.) ağır bastığı sorulmuş, buna karşı katılımcılar sabır metanet gösterdiklerini ve inşallah ölen yakınlarına cennette kavuşacaklarını, hiçbir zaman "neden benim başıma geldi" demediklerini ve ölen yakınlarının kurban olduğunu ve kendilerine şefaatchi olacaklarını ifade etmişlerdir. Nitekim yaşanan

²⁸²Kimter, *Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine*, 223.

²⁸³Taftâzânî, *Şerhu'akâ'idin-Nesefiyye*, 62-63.

²⁸⁴el-Hemedânî, *el-Muhît bit-Teklîf*, 11.

²⁸⁵es-Sâbûnî, *El-Bidâye Fî Usûli'd-Dîn*, 69.

musibetlerin ahirete dönük faydalarının çok büyük olacağı, sabırla karşılanıp ibret alınması halinde cennetin birer vesilesi olabilecekleri vurgulanmaktadır²⁸⁶. İnsanlar, birer imtihan vesilesi olan musibetlerde gerekli önlemleri almamaları veya iradelerini kötü yönde kullanmaları sonucu zararlı, yıkıcı ve öldürücü sonuçlarla karşılaşmaktadır. Birer ceza olarak gelen musibetlerde de yine belirleyici unsur, helâk edilen bireylerin veya kavimlerin iradeleri olmaktadır. Öte yandan insanın kendi hatası haricinde başına gelen musibetleri, imtihan sırrının doğal sonuçları olarak görmek gerekmektedir. Bu tür durumlarda karşılaşılan zararlar ve kötü neticeler, Allah'ın adaleti gereğince bu dünyada olmasa dahi ahirette mutlaka telâfi edilecektir²⁸⁷. Nitekim şehit aileleri, gaziler ve gazi aileleri üzerinde yapılan bir çalışmada, dinin özellikle dua, sabır ve sosyal destek yönünün müspet ve duygu odaklı başa çıkmada fonksiyonel olduğu tespit edilmiştir²⁸⁸. Bundan hareketle yaşanan musibetlerin katılımcıların inanç dünyalarını menfi yönde değil müspet yönde etkilediği görülmektedir.

²⁸⁶Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 51.

²⁸⁷Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 150.

²⁸⁸Ateş, *Şehit Aileleri*, 82.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kader inancı ve teslimiyet duygusu musibetlerle başa çıkma sürecinin doğal bir ürünü olabilmektedir. Zira acı deneyimler, insanı dini bağlılıklara sevk edebilmektedir. Bilhassa acı yaşantıların Allah'a yönelişte önemli katkıları bulunmaktadır. İnanç durumu insanın hayatında çeşitli zamanlarda zayıflayıp kuvvetlenebilmektedir. İnsan duygusal anlarda veya felaket zamanlarında Allah'a daha çok yakınlaşmaktadır. Nitekim Kur'ân'da *"Birtakım insanlar onlara, 'İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun' dediler de bu, onların imanlarını arttırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!' diye cevap verdiler."*²⁸⁹ ayeti imanın kuvvetlenebileceğini teyit etmektedir. Mâtürîdî yaklaşımı da insanın imanının bazen zayıfladığını veya kuvvetlendiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında Suriyeli katılımcılarla yapılan görüşmelere göre, musibetlerin insanların dini duygularının daha fazla kuvvetlenmesine vesile olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların başına gelen musibetlerin hikmetinin günahlarının affı, derecelerinin yükselmesi ve imanın ortaya çıkması olduğunu belirtmeleri genel olarak kelâm âlimlerinin yaklaşımını yansıtmaktadır. Tüm yaşananlara rağmen katılımcılar Allah'ın kendilerini yaptıkları ibadet, dua ve sadakalarla bilemedikleri, göremedikleri çok daha ağır musibetlerden koruduğunu dile getirmiştir. Bunun yanında katılımcılar bunların imtihan olduğunu, musibetlerde kendileri için bir hayır olduğunu, ahirette mutlaka karşılığını göreceklerini, Allah'ın bunu vaat ettiğini, birçok ayette bunun haber verildiğini ifade etmişlerdir. Görüldüğü üzere tüm katılımcılar yaşadıklarının karşılığını ahirette göreceklerine inanmaktadırlar.

Katılımcıların Allah'ın hiçbir şeyi karşılıksız bırakmayacağı, Allah'ın adaletinin bunu gerektirdiği, sabreder ve isyan etmezlerse Allah'ın mükâfatını vereceği, Allah'ın malları ve canları karşılığında cennetler vaat ettiği, kazanılan her imtihanın sonucunda mükâfat olduğu ve Allah'ın kuluna zulmetmeyeceği yönündeki yaklaşım tarzı, Mâtürîdîlerin Allah'ın bilhassa insana yönelik fiillerinin hiçbirini

²⁸⁹Âl-i İmran, 3/173.

hikmetten, sebepten ve illetten bağımsız yapmayacağı, fiillerindeki hikmetin O'nun kemalinden kaynaklandığı görüşüyle paraleldir. Katılımcıların yaklaşımlarından, yaratılanların acı ve ıstıraplarından ötürü Allah'ın onlara bedel ödemesini Allah'a vacip kılan Mutezili anlayıştan ziyade Allah hakiki mülk sahibi olduğu için Allah'ın kendi mülkünde istediği gibi tasarruf etme hakkını haiz olduğunu belirten Eş'arîlere yakın oldukları anlaşılmaktadır.

Katılımcıların yaşadıklarından sonra Allah'a karşı kızma, kırgınlık, küsme gibi duyguları hissetmedikleri, aksine sabır ve şükür duygularının arttığı yönündeki yaklaşımları negatif yöntemler yerine pozitif yöntemleri tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Maruz kalınan musibetler karşısında yaşanan gerginliklerin üstesinden gelebilmek için katılımcıların dini değerlerden yardım almaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları musibetlere dayanmalarını teyit eden önemli bir faktör de Allah'ın hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmayacağına yönelik imanları olmuştur. Bundan hareketle yaşanan musibetlerin katılımcıların inanç dünyalarını menfi yönde değil müspet yönde etkilediği görülmektedir.

Sonuç olarak gerek Kur'an-ı Kerim'in inanç-musibet konusuna yaklaşımı gerekse de kelâm ekolünde Mâtürîdî ve Eş'arî yaklaşımının araştırmaya katılan katılımcılar nezdinde karşılık bulduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Abdûlbâkî, Muhammed Fuad. *el-mu'cemu'l-mufehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kâhire: Dâru'l-kütübü'l-Mısriyye, 1987.
- Acerce, Feyzullah. *Kur'an'a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1992.
- Akgül, Mehmet. “Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi - Konya Huzur Evi Örneği”. *Dini Araştırmalar* 7/19 (2004), 19-56.
- Arslan, Hulusi. “Doğal Felaketler ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri”. *Marife Dergisi* 2/2 (2002).
- Ateş, Nesibe Esen. *Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dini Başa Çıkma-Adana Örneği*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Ay, Mahmut. *Sistematik Kelam*, ed. Ahmet Akbulut, ANKUZEM Yayınları, Ankara 2005.
- Aydın, Hüseyin. “İlahi Adalet Açısından Çocuk ve Hayvan Elemleri Meselesi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14:2 (2009), 1- 27.
- Aydınlı, Osman. *İslam Düşüncesinde Aklîleşme Süreci (Mutezilerin Oluşumu ve Ebu'l-Huzeyl A'lağ)*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Ayten, Ali. “William James (1842-1910) ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 457-464.
- Bahadır, Abdülkerim. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Batman, Elif. *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkma Kader İnancının Rolü*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Beyâzî, Kemâlüddîn Ahmed b. Hasan. *İşârâtü'l-merâm min ibârâti'l imâm*. nşr. Yûsuf Abdürrezzâk. Mısır: 1367/1949.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahih*. Riyad: Beytül-Efkâr, 1997.
- Cürçani Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabu't-Tarifât*, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1985.
- Cüveynî, Abdulmelik Ebi'l-Meâlî. *İnanç Esasları Kılavuzu Kitabü'l-İrşad*. çev. A. Bülent Baloğlu vd. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Çağrııcı, Mustafa. “Fitne”. *TürkiyeDiyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

- Çuŧta, Muharrem. *Kanser Hastalığı ile Başa Çıkma da Dini İnanç ve Tutumların Rolü*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *Hüccetullahi'l-Bâliğa*. thk. M. Şerif Sükker. Beyrut: Dâru İhyâi'l-‘ulûm, 1990.
- Doğan, Lütŧi ve Kutluay, Yaşar. “Hasan Basrı'nın Kader Hakkında Halife Abdülmelik B. Mervan'a Mektubu”, 75-84, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/741/9461.pdf>.
- Ebu Hanife, Numan b. Sabit. *el-Fıkhu'l-Ekber*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: 1992.
- Ebû Hanife, Numan b. Sâbit. *el-Fıkhu'l-Ebsat*. (İmam Azam'ın Beş Eseri adlı kitabın içerisinde). çev. Mustafa Öz, 3. Baskı, İstanbul: 2002.
- Ekiz, Durmuş. *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2003.
- Ekşi, Halil. *Baş a Çıkma, Dini Baş a Çıkma ve Ruh Sağ lığı Arasındaki İliş ki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- el-Askerî, Ebû Hilâl. *Arap Dili'nde ve Kur'an'da Farklar Sözlüğü*. trc. Veysel Akdoğan. İstanbul: İşaret Yayınları, 2009.
- el-Hemedânî, Kadi Abdulcebbâr b. Ahmed. *el-Muhît bit-Teklif*. thk. Josef Hopen, 2. Basım, Beyrut: 1965.
- el-Hemedânî, Kadi Abdulcebbâr b. Ahmed. *el-Muhtasar fî Usû'id-Din (Resâilu'l-Adl ve't-Tevhîd)*. thk. M. Umara. Kahire: 1971.
- el-Hemedânî, Kadi Abdulcebbâr b. Ahmed. *Şerhu Usûli'l-Hamse*. thk. Abdulkerim Osman, Kahire: 1416/1996.
- el-İsfehânî, Râğıb Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*. thk. Safvan Adnan Dâvûdî. Dimeşk-Beyrut: 1992.
- el-İsfehânî, Râğıb Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2001.
- el-Lâmişî, Ebu's-Senâ Muhammed b. Zeyd. *Kitâb fî Usûli'l-Fık h*. thk. Abdulmecid Turki, Beyrut: 1995.
- Erdemci, Cemalettin. “Ömer B. Abdulaziz: Er-Risale Fi'r-Reddi Ale'l-Kaderiyye”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı 2, 190-202.
- es-Sâbûnî, Nureddîn. *El-Bidâye Fî Usûli'd-Dîn*. trc. Bekir Topaloğlu, Mâturidiye Akâidi. Ankara: 1998.

- Eşarî, Ebu'l-Hasan Alî b. İsmail. *Kitâbu'l-Luma' Fi'r-Red Alâ Ehli'z-Zeyği Ve'l-Bida'*. thk. Abdulazîz İzzuddîn es-Seyravân. Beyrut: Dâru Lubnân li't-Tıbâa ve'nNeşr, 1408/1987.
- Eşarî, Ebu'l-Hasan Alî b. İsmail. *El-İbâne An Usûli'd-Diyâne*. nşr. Hammâd el-Ensârî. y.y., Daru'd-dâveti's-Selefiyye, 1413/1992.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-Muhit*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Freud, Sigmund. *Psychopathology of Everyday Life* (1901). trc. A. A. Brill (1914).
- Gazzali, Ebu Hamid. *El-İktisâd Fi'l-İ'tikad*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1409/1988.
- Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelam*. Konya: Tekin Kitabevi Yayınları, 1998.
- Güler, İlhami. *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Işık, Kemal. *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelami Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Selâhattin Ayaz. 2. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- İbn Ebû Şerif, Kemaleddin. *el-Müsamere*. (el-Müsâyere ve İbn Kutluboga'nın Hâşiyesi ile birlikte) Bulak, 1317/1899.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerriyya. *Mu'cemu Mekâyisü'l-Luğa*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed el-Hasan. *Mücerredü Makâlâtî's-Şeyh Ebi'l-Hasen El-Eş'arî*. thk. Ahmed Abdurrahmân es-Sâyihi. Kahire: Mektebetü's-sakâfeti'd-dîniyye, 2005.
- İbn Hümâm, Kemal. *Kitab el-Müsâyere*. Bulak, 1317/1899.
- İbn Kesir, El İmam'ı Celil İmaduddin Ebi'l Fida İsmail B. Kesir Ed-Dimeşkî. *Tefsirü'l Kur'ani'l Azim*. thk. Abdurrezzak el Mehdi. İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2010.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid. *Sünen-i İbn Mace*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*, nşr. Ali Şîrî. Beyrut: 1992.
- İzmirli İsmail Hakkı. *Yeni İlm-i Kelam*. haz. Sabri Himetli. Ankara: Ümran Yayınları, 1981.
- Kara, Necati. "Kur'an ve Sünnet'te Belâ ve Musîbet". *Ekev, Akademi Dergisi* 1/3 (1998).
- Karaca, Faruk. "Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine", *Dini Araştırmalar* 6/16 (2003), 75-85.

- Karagöz, İsmail. *Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*. İstanbul: Çelik Yayınları, 1996.
- Kimter, Nurten. *Dini inanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Ergenlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua*, Ed. H. Hökelekli, Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi içinde (217-249). İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Köse, Ali. “Kur'an'da Musibet Kavramı Üzerine Psiko-Sosyolojik Değerlendirmeler”. (2020). <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=30777>.
- Köse, Ali - Küçükcan, Talip. *Doğal Afetler ve Din*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Kula, Naci. *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*. İstanbul: Dem Yayınları, 2005.
- Kur'an Yolu Meali, 2021, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/>
- Merriam, Sharan B. *Nitel Araştırma: Desen Ve Uygulama İçin Bir Rehber*. 3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2013.
- Münavi, Şemsüddin Muhammed Abdür-rauf. *el-Feyzü'l-Kadir Şerhi'l-Câmi's-Sagır*. thk. Hamdi ed-Demr Daniş Muhammed. Mekke: Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, 1998.
- Müslim, Ebu Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Camiu's-Sahih*. Riyad: Beytu'l Efkâr, 1998.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn. *Tebşiratu'l-Edille Fî Usûli'd-Dîn*. nşr. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.
- Özarslan, Selim. *Mâtürîdî Kelâmcısı İbn Hümâm'ın Kelâmî Görüşleri*. 2. Baskı. Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, 2003.
- Özdemir, Metin. *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*. İnanç Kitapları Serisi 8. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Özdemir, Metin. *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*. Ankara: Kaknüs Yayınları, 2014.
- Pargament, Kenneth I. “Tanrım Bana Yardım Et: Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru” (Çev. A. Albayrak), *Tabula-Rasa* 3/9 (2003), 207-238.
- Pargament, Kenneth I. “Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme”. (çev. A. U. Mehmedoğlu), *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005), 279-313.
- Patton, Michael Quinn. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. çev. M. Bütün, S. B. Demir. Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Pezdevî, Ebu Yusr Muhammed. *Usulu'd-Dîn, (Ehl-i Sünnet Akaidi)*. çev. Şerafeddin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1988.

- Râzî, Fahreddin. *Muhassalü Efkarî'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn min'l-Ulem ve'l-Hükema ve'l-Mütekellimîn*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, ty.
- Sâbunî, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekir. *el-Bidâye fî Usulî'd-Din*. thk. Bekir Topaloğlu, Ankara: 1995.
- Spilka vd. "Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atıf Teorisi". (Çev. A. Kuşat), *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 173–189.
- Şık, İsmail. *Takdir Olgusu Kader Algısı Yazgı Yanılgısı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Taftâzânî, Sa'duddîn Mesûd b. Ömer b. Abdullâh. *Şerhu'Âkâ'idin-Nesefiyye*. Kahire: 1358/193.
- Taftâzânî, Sa'duddîn Mesûd b. Ömer b. Abdullâh. *Şerhu'l-Makâsîd*. Meârif-i Nezârat Celilesi, İstanbul (t.y.).
- Tirmizî, Muhammed b. İsa Ebu İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-İhyâ-ât-Turâsî'l-Arabî, 1994.
- Tunç, Cihat. "Ecel", *DİA* X 1994.
- Türkman, Ebru. *Kelamda Günah Musibet İlişkisi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Ünverdi, Mustafa. *Ahlaki Davranış ve Ebedi Kurtuluş*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2015.
- Ünverdi, Mustafa. *Mu'tezile'de Kötülük Problemi*, I. Uluslararası Mersin Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri Kitabı 01-03 Kasım 2018, 379-392.
- Vercleyen, Frank. "Bizans Döneminde İstanbul'da Depremler: Halk Üzerinde Etki". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Fransızcadan çev. Feda Şamil Arık, 19/30 (1997), 299-317
- Wulff, David H. *Psychology of Religion: Classic and Contemporary Views*. John Wiley & Sons, 1991.
- Yaparel, Recep. *Yirmi Kırk Yaş Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987.
- Yaparel, Recep. "Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994), 275-299.
- Yapıcı, Asım. "Fiziksel ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 127–165.
- Yapıcı, Asım. "Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2005), 57–93.

Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları, 2007.

Yavuz, Salih Sabri. “Gazzâlî’de Hikmet’in Anlamı ve Yorumu”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2015), 7-23.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1935.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.

Yüksel, Emrullah. “Eşarileri ile Mturidiler Arasındaki Görüş Ayrılıkları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, 1990.

EKLER

EK A.1. MÜLAKAT SORULARI

1. Araştırma Sorularının Kelami ve Din Psikolojik Analizi

2. Yaşananları Anlamlandırma: Trajediye Kaderle İlişkilendirme Sorunu

- a. Yaşadıklarınızın dini açıdan anlamını ve hikmetini nasıl açıklarsınız?
- b. Sizce Suriye’de yaşanan iç savaş ve sonucundan meydana gelenler ilahi bir kader midir, yoksa bunlara insanlar mı neden oldu?
- c. Yaşadıklarınızdan sonra Allah’a karşı kızma, kırgınlık, küsme gibi duygular mı hissettiniz yoksa sabır ve şükür duyguları mı hissediyorsunuz?

3. Musibetlerden Sonra Dini İnançlar, Duygular ve Ritüeller

- a. Yaşadıklarınızdan sonra cami, ibadet, imam, Kur’an gibi dini kavramlara ilginiz ve inancınız var mı?
- b. İç savaştan önce ve şimdiki durumunuzu kıyasladığınızda camiye gitme ve ibadet etme sıklığınız ne yönde değişti?
- c. İç savaş öncesinde yaptığınız ama şimdi terk ettiğiniz bir ibadet veya hayır işi var mı?
- d. İstanbul’da ziyaret ettiğiniz dini mekanlar nelerdir?

4. İnancın Acıları Teskin Etme Gücü:

- a. Yaşadığınız acılardan sonra Allah’a dua etme isteğinizi nasıl buluyorsunuz?
- b. Yaşadığınız musibetlere dayanmanızda dini inançlarınızın öncelikli etkisi var mıdır?

5. Musibetlerin İman Duygusuna Etkisi

- a. Allah’ın sizi musibetlerden koruyup korumadığı hakkında ne düşünüyorsunuz?

- b. Yaşadıklarınızdan sonra dini mukaddesata inancınızın sarsıldığını veya zayıfladığını söyleyebilir misiniz? (Ateizm, deizm veya dinden uzaklaşma)

6. Kayıpların Durumuna İlişkin İnanç: Şehitlik ve Sadaka

- a. Yaşadıklarınızın karşılığını ahirette göreceğinize inanıyor musunuz?
- b. Kaybettiğiniz yakınınıza karşı hangi duygu ağır basıyor?
- i. İnşallah cennette kavuşacağız. (sabır ve metanet)
- ii. Neden benim başıma geldi? (İsyan)
- iii. Bize şefaatçi olacak (Kayıp mal/mülk sadaka-kaybedilen canlar Allah yolunda kurbandır?)

EK A.2. GÖRÜŞÜLENLERİN KİŞİSEL BİLGİLERİ

Kod	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek	Yaş
K1	Erkek	Lise	Terzi	27
K2	Erkek	Üniversite	Tekstil	30
K3	Erkek	Lise	Terzi	35
K4	Erkek	Lise	Ayakkabıcı	38
K5	Erkek	İlkokul	Market çalışanı	40
K6	Erkek	Üniversite	Hukuk öğrencisi	28
K7	Erkek	İlahiyat	Öğretmen	45
K8	Erkek	İlkokul	Çalışmıyor	55
K9	Erkek	Ortaokul	Esnaf	60
K10	Erkek	Üniversite	Terzi	43
K11	Erkek	Üniversite	Öğretmen	46
K12	Erkek	Lise	İnşaat işçisi	42
K13	Erkek	İlkokul	Cami Bekçisi	52
K14	Erkek	İlkokul	Çalışmıyor	57
K15	Erkek	Ortaokul	Çalışmıyor	65
K16	Kadın	Üniversite	Öğretmen	35
K17	Kadın	Üniversite	Öğretmen	40
K18	Kadın	Üniversite	Hemşire	38
K19	Kadın	Lise	Tekstil çalışanı	33
K20	Kadın	Lise	Tezgâhtar	30
K21	Kadın	Lise	Tezgâhtar	28
K22	Kadın	Ortaokul	Terzi	45
K23	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	53
K24	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	55
K25	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	58